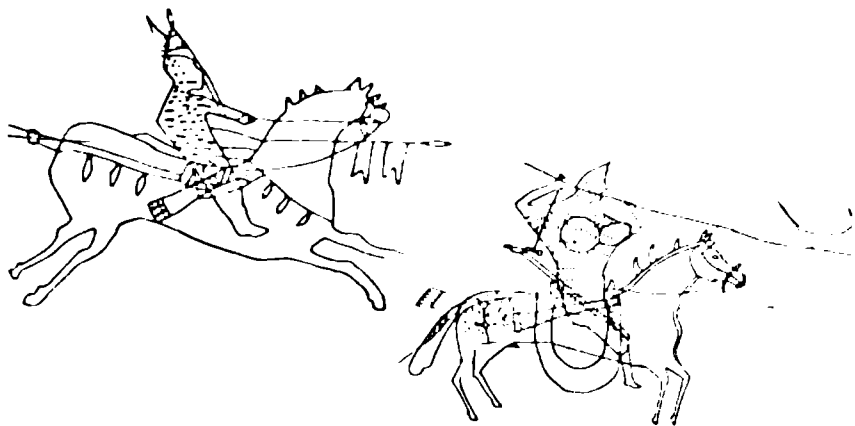

Baráthosi Balogh Benedek

**ELPUSZTULT
HUNOS VÉREINK**

ELPUSZTULT

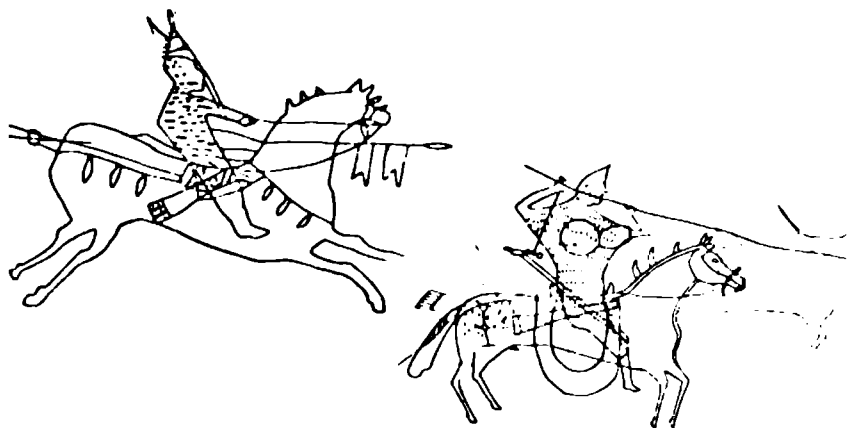
HUNOS VÉREINK

Ajándékul

a kis MÁTÉ RÉKA

első születésnapjára

Baráthosi Balogh Benedek

**ELPUSZTULT
HUNOS VÉREINK**

**Baráthosi Balogh
Benedek**

**ELPUSZTULT
HUNOS VÉREINK**

“Magyar Kultúra” Kiadása

BUENOS AIRES 1976

Todos los derechos reservados por © 1976
Ladislao Eugenio Fehér - Buenos Aires
Hecho el depósito que establece la ley 11.723

A KIADÓ ELŐSZAVA

BARÁTHOSI BALOGH BENEDEK - a jelen kötet Szerzőjének - írásából idézek : "Nem hősköltemény ez a kötetünk, hanem egyszerű krónikás elbeszélés, amely mindenütt a szigorú történeti tényeket sorolja fel. Nincs talán egyetlen mondata, amely az eposzi nagyítás vagy képzelődés ragyogó színeivel igyekeznék a lelkekhez férközni... Az eljövendő nemzedékek bizonyára újra és újra fognak táplálékot találni újabb nagy alkotásokhoz és hiszem, hogy az én igénytelen munkám lesz az a gyöngye mécssugár, amely az elmúlt évezredek sötétségében utat jelöl a lelkesedő, hívő és alkotó magyar léleknek..."

Ezzel az igazi tudósok szerénységével és egyben a jövőlátó vátesek biztatásával izen a halálragyötört Szerző. Nekünk, akik a Haza szeretetét még ma is mindenekfelett elsőnek tartjuk izen így s rajtunk keresztül gyermekeinknek és unokáinknak...

A "MAGYAR ŐSKUTATÓK BARÁTI KÖRE" lelkesedéssel fogadta a Szerző ezt megelőző kötetét : "A hunok három világbirodalma" címmel. Biztos reményben adom kézre a jelen kötetet is, amely az előbbinek szerves folytatása, új nyeresége az elhallgatásra ítélt szellemi kincsek mentésében !

Buenos Aires, 1976 júliusában

Fehémé, Walter Anna

ELŐSZÓ.

Jelen kötetünket az elpusztult turáni népek ismeretetésére szántuk. Ismét hű krónikások leszünk, krónikásai azon testvéreinknek, akiket elpusztultnak veszünk, mert letűntek a történelem szinpadáról, akár más népekbe való beolvadás, akár rokontörzsekkel való egybeolvadás, vagy valamely más ok miatt. Az ezen népek közé tartozó hunokról külön kötetben számolunk be, ez a kötetünk pedig egyharmad részében a hunulód avarokat ismereti, többi lapjain a jelentősebb szerepet játszott elpusztult véreinknek adjuk rövid ismertetését. Sajnos, kimért területünk miatt nem tudunk róluk nagyobb részletességgel szólni, de mogyoróhéjban mégis adunk annyit, hogy a történelmi összefüggés láncá meg ne szakadjon.

Arra kérem olvasóimat, ne lapozzák unottan végig ezt a kötetet, mert ennek tartalma éppen olyan alap-eleme magyar mivollunknak, mint a betűk tudása az olvasásnak. És ne vegyék rossz néven tőlem ezt a kérésemet, hiszen kedves olvasóimnak egy része az, akik ennek megtételére talán akaratlanul ösztönöztek. Minden kötetem után szoktam leveleket kapni. Sokan örülnek, mások erre-arra kérnek. Van, akinek az útrajzok tetszenek s mindig azt kérik, ismét mások a komolyabb krónikás dolgokat sürgetik. Hun kötetemre kaptam a

legtöbb írást. Ebből kettőt említék. Egyik legkiválóbb tudósunk írta, hogy most mutattam meg neki és mindenkinek a világtörténelem igazi tengelyét s arra int, nehogy a turáni népek összefoglaló történeténél elfeledkezzem erről. A másikat egy székel kollégám mondá s szemrehányást tesz benne, hogy miért nem írtam meg gyönyörködtető regény formájában a „Hunok három világbirodalmát“. Így ahogy van, nem szívesen olvassa mindenki (még én magam sem, tette hozzá), úgy pedig mindenki kapna utána. Erre csak azt felelhetem, hogy a regényes forma még megjön, ha Isten éltet, de az sohasem lehet olyan, ami igaz történetet s ezzel együtt igaz megősmérő áttekintést is adhatna olyan hosszú és nagy időkről, amilyent a kötet felölelt.

Tisztelt előfizetőim tájékoztatására itt jegyzem meg azt is, hogy a könyveimben feldolgozott anyag miatt a kötetek beosztásában némi eltérés állott elő s így egyes kötetek még más címet is kaptak. Kérem, ez ne okozzon semmiféle félreértést. Mindaz, amit előfizetési felhívásunkban megjelöltünk, meg lesz a Turáni Könyvekben hiánytalanul s csak a célszerűségi okok miatt történik némiképp eltolódás. Adja Isten, hogy erről minél hamarabb a teljesen megjelent sorozatban győződhessenek meg kedves olvasóim.

Budapesten, 1931. évi januárius hó.

Baráthosi-Balogh Benedek s. k.

ATILLA FIAI.

A magyar köztudatban általános az a hit, hogy Atilla halála után birodalma megsemmisült, s a hun nemzet elpusztult. E téves hitet ki kell irtani. Akik az idegen bálványokat majmolták, képesek voltak arra, hogy fajunk büszkeségét, Atillát, aki a világtörténelem egyik legnagyobb és fegfenségesebb alakja, meggyalázott formában állítsák nemzetünk elé. Ki csodálná, ha utána a hunságnak további történetét is letagadták, meghamisították. Atilla halála után a hunok csak visszavonultak, nem maradtak világrengető történeti tényezőknek, mégis döntő befolyással voltak hosszú időn keresztül Európa és Ázsia sorsára. Az Atilla által teremtettség megghomlott s a törzsek fejedelmeik alatt éltek tovább.

Atilla, hogy birodalmának egységét megóvhassa, úgy rendelkezett, hogy birodalmát Ellák örökölje. A hagyományok Atillának több fiát említik. Másik fiában, Dengezicsben, meg volt apjának vállalkozási szelleme és vakmerősége. A harmadik fiu Irnak, előbbinek éppen ellentéte. Szelid, békés magabazárkózott természet, akit atyja a legjobban szeretett. Elmanzár és Uzindur nevei is fönnmaradtak. Rajtuk kívül megemlítik Geisim-et, aki gepida királyleány feleségétől született. A magyar hagyo-

mányokban még két másik fiu is szerepel, Aladár, a germán Krimhilda és Csaba, Honoria hercegasszony gyermekeiként. Csaba a magyar hagyományokban rendkívül fontos szerepet játszik. Utóbbi kettőt a történészek megtagadják, mivel egyetlenegy nyugati forrás sem említi őket. Lehet, hogy a fönt elsorolt királyfiak valamelyike azonos velük s csak a nyugati kútfők jegyezték föl más néven. Az is lehet, hogy Atillának, több neje lévén, az elsoroltakon kívül több gyereke is lehetett, hiszen több példáját láttuk annak, hogy tíz-husz fiuk is volt egyes fejedelmeknek.

Atilla halála után a testvérek nem akarták elismerni Ellák felsőbségét s követelték, hogy osszák fel a birodalmat. Az osztozkodás vége az lett, hogy a meghódolt királyok uszítására a testvérek fegyvert fogtak egymás ellen. A testvérháborút Szikambriánál, vagy a Netád vize mellett vívatják meg. Ebben az Atillának hódolt összes nemzetek résztvettek, egyik vagy másik Atilla-fiu körül csoportosulva. A leírásokból kitetszik, hogy a hódolt fejedelmek összeesküdtek, a kifejlődött csatában nem bántották egymást, de annál vesztebbül gyilkolták a hunokat. Nem egyetlen csata volt ez, hanem a megújított csaták véres sorozata. Az összeesküvők fondorlata dacára a hadiszerencse a hunok felé fordult, amikor Ellák elesett. „Oly vitézül, hogy atyja, ha él, ilyen dicső halált óhajtott volna“, írja az egykoru Jordanes. A hunok a fölülkerekedő gepidáktól üzetve 30.000 halottat hagytak a csatatéren. Visszavonulásuk a Duna torkolatvidékére vezetett, ahol elsáncolt táborba huzódtak meg. A mai Magyarország területe a régi rabkirályok kezébe esett. A Tisza síkját Ardarik, a gepidák királya, (Atilla sógora) foglalta el, az osztrogótok három csoportban Alsó- és

Felső-Pannoniában állapodtak meg, a germán törzsek pedig, a Duna mellett felfelé vonulva, ennek mindkét partján telepedtek le. A longobárdok is ekkor vonulnak a mai Csehországba.

A szétszórt hunok az Al-Dunától északra, a Fekete-tenger és a Kárpátok közötti síkságon szedik össze újra magukat. Ugy látszik, hogy a nagy csapás eszökre térítette, mert forrásunk szerint *Hunnivárban* békességben élnek s új tervet kovácsolnak, hogy atyjuk birodalmát visszaállíthassák.

456. tavaszán, alig három évre Atilla halála után, már hatalmas hun sereg nyomul elő a Dunához, hogy az osztrogótokat leverje. A Dunán és a Száván átkelve üzik maguk előtt Valemir király seregét. Ez a Száva mocsarai közé menekül s maga után csalja a hun lovasságot. Az ingoványok között megfordult a csata sorsa. A helyi viszonyokkal ismeretlen hun sereg egy része a feneketlen mocsarakba pusztul, másik része visszamenekül Hunnivárba. Ez a vereség a törzseket megint szétválasztja. A nagyobbik rész a Duna és a Fekete-tenger közötti sík területre húzódott Dengezics vezérlete alatt, a kisebbik rész Irnákkal a Duna torkolatvidékén lévő kis Szkitiába meg Alsó-Möziába telepedett. Elmanzar és Uzindur Irnákhoz csatlakoztak s népükkel a Duna és Nikápoly között telepednek meg a görög császár engedelmével. A magyar-hun munda Csabája a Netád melletti veszített csata után 3000 maradék hunnal Erdély bércei közé húzódik a mai Székelyföldre. Itt visszahagyja 3000 élő harcosát, maga pedig a 15.000-nyi feltámasztott hun vitézzel elvonul a fehér hunokhoz az ázsiai őshazába, hogy onnan hozzon segítséget Atilla országának visszaszerzésére.

462-ben a hunokat az osztrogótok támadják meg s nagy pusztítást visznek végbe közöttük. Dengezics, mikor értesül erről, összeszedi a Fekete-tengertől északra táborozó rokon törzseket s átkelve a Dunán, a mai Szabács városába szorítja az osztrogótokat. A gótok segítséget kapnak s megverik a hunokat, akik visszamenekülnek a Duna balpartjára.

466-ban Holmidág hun vezér hun csapata átkel a Dunán s végigpusztítja a Fekete-tenger partvidékét. Az ellene küldött görög hadsereget több csatában megveri és üldözi. A görög hadsereg egy hegyvidékre csalja maga után a hunokat s itt hirtelen támadólag lép fel ellenük. A hun sereg Szardika várába vonult, melyet a görög csapatok bekerítettek. Az erős várost könnyen megvédehették volna, de élelmük kevés volt. Holmidág, hogy a kelepcéből menekülhessen, alkudozni kezdett a görög csapatokkal. Zsákmányuk egy részének átadása mellett végre megegyeztek. A hun sereg visszalért a Duna balpartjára.

467-ről azt jegyzik föl a történeti könyvek, hogy hun követek jelennek meg a konstantinápolyi udvarnál, avégből, hogy a birodalommal szerződést kössenek szabad kereskedelem folytatására, amit az udvar kereken megtagadott. Amikor a hun követek meghozták a választ, a hun törzsfők között erős vita keletkezett. Dengezics és a harcias párt azt sürgette, hogy azonnal támadják meg s fegyverrel vonják felelősségre a gőgös császárt. A békés természetű Irnák arra hivatkozva, hogy a hun hadak nagyobbik része Persia ellen vonult, azt ajánlotta, hogy hagyják későbbre a megtorlást. A háborús párt győzött s a hadak kezdettek felgyűlni Hunnivárba.

Az al-dunai főparancsnok, látva a hun hadak

gyűllekezését, kérdést intézet Dengezicshez, hogy mi a célja. Ez azonban felelet helyett követséget küldött a császárhoz, megújítva a szabad kereskedés jogának kérelmét, ezenkívül követelve az Atilla halála óta nem fizetett adót. A császár hidegen utasította el mind a két előterjesztést. Erre Dengezics, aki csak időt akart nyerni, seregét több csoportra osztva, átkelt a Dunán s elárasztotta a Duna jobbpartját. Közben szövetsége is került, mert a letelepített elégedetlenkedő gótok is hozzá csatlakoztak. A veszély nagy volt s Konstantinápoly minden erejét a harcba vetette. Hadait három hadseregbe osztotta. A konstantinápolyi egyik hadsereg csak apró csatározásokat vivott s menekülésszerűen vonult vissza az egyesült hun és gót csapatok elől. A görögök másik két csapata a hegyek között rejtőzködött. A meg gondolatlanul üldözö hun és gót hadak nem vették észre, hogy a görögök őket a Balkán egyik kijárat nélküli zárt völgyébe csalták, melyet a most már egyesült három görög hadsereg őrzött. Az egész hun-gót hadsereg fogoly lett s eleség és takarmány nélkül az éhhalálnak néztek elébe. Alkudozni kezdetlek. A konstantinápolyi tábornokok azt mondták, hogy előbb kérdést intéznek a császárhoz. Erre a követek így kiáltottak: „Mi nem várhatunk, nekünk eleség kell, vagy az utolsó csepp vérig drágán adjuk el életünket.“ A római tábornokok végre azt izenték, hogy a császár válaszának megérkezéig is adnak élelmet, de mivel nekik is kevés van, hogy mindenkinek juttathassanak, osszák be seregüket kisebb csapatokba. A hunok bele is mentek ebbe. Így különváltak egymástól a hunok és a gótok is. Ezalatt a konstantinápolyi biztosok alattomban annyira fölbujtogatták a gótokat, hogy ezek megrohanták a már élelmet

kapott hunokat. A verekedésből rövidesen hatalmas csata keletkezett a gótok és a hunok között. Ugyanakkor a római csapatok is rohamot intéztek ellenük. Olyan zavar és mészárlás következett, hogy Dengezicsnek alig sikerült magát egy elszánt csoporttal keresztül-vágni a gót csapatokon. Szerencsésen eljutott a Dunához, de serege nagy része oda veszett.

A következő év tavaszán, 468-ban, Dengezics bosszuló hadjáratra indul. A görögök összejátszva a gótokkal újra törbecsálták őket, s Dengezics a kifejlődött csatában elesett. A hun hadsereg folytonos csatározások között huzódik vissza Hunnivárba. A görög főparancsnok gyors futárokkal küldötte meg a hírt Konstantinápolyba. Ezek magukkal vitték Dengezics levágott fejét is. A hírnökök éppen a cirkuszban találták a császárt, aki lándzsára tűzette Dengezics fejét s körül hordoztatta a városban. Az udvari történeti könyvekbe pedig, bejegyezték, hogy: „Leó császár uralkodása 11-ik évében hozták Konstantinápolyba Etele fiának, Dengezics hun királynak a fejét.”

Ez az esemény még jobban meglazította a hun törzsek közötti köteléket. Rövid idő múlva testvérháborúban találjuk őket, Konstantinápoly pedig a hunok egykori alattvalóiból hatalmas védőgyűrűt alakított országa északi határán.

A görög császárság területére letelepedett hun gyarmatok megmaradtak nemzeti főnökeik kormányzása alatt. A törzsfőnökök egy része királyi címet vett fel, vagy ilyet kapott a császártól, politikailag és háborus ügyekben a római tisztviselők rendelkeztek felettük. Az egyes törzsek még a nevüket is megtartották, azonban a császári politika igyekezett őket szétszakítani egymás-

tól s egy részüket, mint katonákat vagy várőröket, különböző helyekre telepítette le.

Máskülönben az egész hatodik században ezek a szövetséges hun csapatok a konstantinápolyi udvar kegyeltjei voltak. Mindenféle méltósággal, parancsnokságokkal látták el őket. A fényes konstantinápolyi udvar hun szokásokat és modort vett föl, utánozták öltözetüket, s Jusztinián császárnak kedvelt ruhája lett a festői hun öltözet. A bizánci fiatalság haját hun módra hátra simította s nyakán szétomolva viselte. Művészileg kidolgozott hun dolmányok, lobogós ingujj és gatyá általános volt s az egész város ünnepelt, hogyha valamelyik hun főnök vagy Etele valamelyik unokája a keresztény hitre tért.

Atilla többi fiainak sorsáról nem tudunk. Csak Geisimről van történelmi följegyzésünk. A hun birodalom szétohlása után anyjával együtt visszatért bátyjának, Ardarik gepida királynak országába, hol a vele ment hun töredéknek lett a fejedelme, mint Gépidia hűbérese. Halála után Mundó nevű fia követte őt. A vakmerő ifjú úgy látszik, nem szívesen tűrte az alárendeltséget, mert a feljegyzések szerint kevés hű emberével átkelt a Dunán, hogy a kelet-római császárságban szerezzen magának szabadabb életet. Ebben az időben a Duna és a Száva mentén gazdátlanlanná lett néptöredékek csatangoltak. Ezek egy néppé verődve félelmetes haddá alakultak, akik végigrabolták a birodalom északi felét. A konstantinápolyi írók Szkamar néven emlegetik őket, ami állítólag az illirek nyelvén zshiványt jelent. Ez a félelmetes nép hamarosan királyává választotta Mundót, aki a Duna felső részeit védő Herta nevű toronynak és várnak birtokába jutva, csapása lett az egész vidéknek. A gepidák,

mikor ezt megtudták, hadsereggel támadták meg Mundót, aki várába vonult. Nemsokára éhség tört ki az ostromlottak között, s Mundó, hogy megszabaduljon, titkos követtel a gepidák ősi ellenségét, az oszlogótokat hívta segítségül. Teodórik föl is mentette az ostromlott várat, s Mundót hűbéresévé fogadta.

Nemsokára meghalt ezután Teodórik s királysága leányára, Amalazuntára szállott. A büszke Mundó nem akarván asszonykirálynak engedelmeskedni, Konstantinápolyba ment, hol Jusztiniánusz császár szolgálatába lépett. Itt ösmerkedett meg Belizárral, a kegyvesztett híres hadvezérrel. 532-ben Jusztiniánusz ellen lázadás tör ki, mely már ellencsászárt is állított. Belizár vállalkozott a fölkelők leverésére s ösmerve Mundó elszántságát, maga mellé vette. Rövidesen leverték a lázadást. A császár jutalmul illiriai hadparancsnokká nevezte ki Mundót, aki, mikor állását elfoglalni indult, egy bolgár sereggel találkozott, amelyen maroknyi csapatával áttörve, szerencsésen megérkezett állomáshelyére.

Néhány év múlva az itáliai gótok és a császár között háborura került a dolog. A császár hadvezére Belizár volt, aki Mundót választotta hadnagyává. Ez néhány hét alatt a gótoknak Dalmáciában lévő hadseregét tönkreteszi s Szalónát elfoglalja. Ugyanitt történik Mundónak és fiának a regényes halála is. A gótok nagy erővel indultak a vereség megtorlására és a város visszafoglalására. Mundó egy megfigyelő csapat élén elküldötte fiát, Mauriciuszt, hogy tartsa szemmel az ellenséget s kémlelje ki erejét. A heves ifju, nem követve apja parancsát, vakmerően megtámadta a gótokat, de minden emberével odaveszett. Mikor Mundó ennek hírét vette, rátört hadseregével a gótokra, akiket szét-

vert. A harctéren járkálva, egy sebesült gót felismerte s rávetve magát, leszurta.

A hunoknak az a része, amely nem a görög császárság területén telepedett le, megöltötte a Volgától a Kárpátokig terjedő síkságot. Említettük már, hogy az egyes törzsek külön uralkodók alatt folytonos pártviszályban éltek s lassankint egy pár hatalmasabb egyéniség köré tömörültek. Atilla hunjai a Duna és a Dnyeper között laktak. Tőlük keletre a Meótisz tó környékén s a Kaukázus északi lapályán a kutrigur és utrigur hunok éltek. A két testvérnép között a Don képezte a határt. Tőlük északra a bolgárhunokat találjuk, akik úgy látszik, hogy ebben az időben szállták meg a Volga völgyét. Ez a három hun törzs volt Atilla birodalmának főerőssége.

A dunai hunok a tőlük északra lakó szlávfa-
antokkal szövetkeztek s a bolgárokat is megnyerték a
maguk részére. Ez az összeszövetkezés olyan vesze-
delmet hozott Konstantinápolyra, amilyenben addig alig
volt része.

A szlávok neve ekkor tűnik föl legelőször a világ-
történelemben. Az egykori írók szerint a műveltségnek
még csak a legalsó fokán állottak, mert a szláv katona
hajadonfővel, meztelen mellel, oldalán hosszú handsár-
ral s kezében egy csomó méregbe mártott nyílve-
szővel, gyalog csatázott, s ha győzött, ellenségeit addig
soha nem ösmert új kinzással és kegyetlenségekkel
gyilkolta le. Többek között a karóba húzás, a ketté-
szakítás s az elevenen való megnyuzás a szlávok aján-
déka. A bolgárokról is sok rosszat írtak fel a történet-
írók. Villámgyors lovaikon roppant íjaikkal biztosan
találták a célt s balkezükből pányvát tartva, bámulatos
ügyességgel és biztonsággal pányvázták meg kiszemelt

áldozatukat. Az egykoru történetirók azt mondják, hogy ennek a szövetségnek a célja volt a Duna vidékének kifosztása, s jelszava: „A császárok városára!”

498. és 499. közötti télen a szövetségesek serege a Dunához ment s a keményen befagyott jégen minden nehézség nélkül átkelt a császár földjére. Konstantinápoly csak egy 15.000 főből álló hadsereget tudott ellenük küldeni. Ezt a csapatot a bolgár lovasság oldaltámadása elsodorta. A sereg egyharmada a csatateren maradt, vagy az Urta nevű (ma ismeretlen) folyóba fulladt. A többi gyáván megfutott. A császári történeti könyvekbe a hadsereg gyávaságának enyhítésére azt jegyezték be, hogy a harcosok karjait a bolgár varázslók igézele harc-képtelenné zsibbasztotta.

A szövetségesek tömérdek zsákmányt összeszedve, visszatértek, hogy a befagyott Dunán még átkelhessenek. Ettől fogva aztán majdnem évenként megismételték betöréseiket s mindig gazdag zsákmánnyal tértek haza. Azokat a vidékeket, amelyeken megfordultak, majdnem teljesen elpusztították. Falvakat, városokat leégették s ezerszámra hurcolták rabságba az embereket. Konstantinápoly pedig alig gondolt a védekezésre. Nagyobb dolga volt. Hitvitákat folytatott, melyekben még a császár is részt vett. Azért ölték egymást, hogy Krisztus Urunkban a két természet, az isteni és emberi, vajjon egyesülve vagy külön-külön volt-e s hogy mindeniknek mennyi része volt a megváltás munkájában. Talán ez okozta volna Konstantinápoly korai bukását, ha egy illir tábornagy polgárháborút nem kezd s a zászlója alá gyűlt katonák és polgárok ezreivel, sőt hun és bolgár segédcsapatokkal a főváros falai alá vonulva véget nem vet a semmire sem gondoló hitvitáknak. A támadás hatása

alatt a császár a fővárost és közvetlen vidékét hatalmas védőművekkel látja el s ezáltal a lakosságnak visszaadja a biztonságban való hitét.

Nem tudni, mi okból, de a hun szövetség Kr. u. 517-ig békében hagyta a birodalmat. Az említett évben azonban újra betörték s a birodalom egész északi részét végigrabolták. Annyi foglyot ejtettek, hogy a császár által a kiváltásukra küldött 1000 font arany nem volt elegendő. Ezért a gyöngéket és a betegeket megölték, a többieket pedig magukkal hurcolták. Jusztnián császár volt az, aki a hun öltözetet divatossá tette Konstantinápolyban.

518-ban Jusztin császár kerül a trónra. Régi katona, aki birodalmában rendet és nyugalmat teremt s hire olyan volt, hogy a hun szövetségesek sem igen mertek becsapni a birodalomba. 527-ben unokaöccse, Jusztnián követte őt a trónon.

Jusztin udvarába 528-ban ellátogatott Gordas hun király, a Fekete-tenger északkeleti partjáról. A látogatás célja szövetségkötés volt. Gordas a császár és Konstantinápoly annyira megbűvölte, hogy a keresztény hitre tért. Ezenkívül elvállalta, hogy a görög császár uralma alá tartozó Krimet és vidékét fegyveresen megvédi s évenként ököradót fizet a császárnak, amiért viszonzásul gazdag ajándékokat kap.

Égész hajóraláló ajándékkal tért haza s otthon a hunok vallási tiszteleti tárgyait, az ezüst és borostyánkő bálványokat összetörette. Ezenkívül erőszakkal akarta népét a keresztény hitre téríteni. A nemzeti visszahatás fegyvert ragadott ellene. Gordas elesik, helyette testvérét, Mógert teszik királlyá. Ezután Boszpor város erődje

ellen vonultak s a görög őrseget legyilkolták. De a görögök a várost később visszavették. Ez a hun törzs lett a későbbi magyarság s névadó hőse Móger vezér.

Ezalatt a bolgár-hun szövetség ismételten rabolta a görög határszéleket. Egyik csapatukat megverik a görögök, de ezek a bizánciak három vezérét pányvával elfogják s csak 1000 darab aranyért bocsátják szabadon.

538-ban a szövetségesek újból nagy hadsereggel törnek be a birodalomba. Az északi határ 32 várat foglalják el, végigpusztítják a Fekete-tenger mentét, egy csapatuk még a kis-ázsiai oldalra is árusztat, megsarcolva az idemenekült előkelőket. Egy másik csapat pedig a görögországi Termophiléig nyomul s egészen a Korinthusi öbölíig rabolja végig az országot. Hogy mekkora lehetett a zsákmányuk, arra abból következtethetünk, hogy 120.000 rabot hurcoltak magukkal. Jusz-tinián minden erejével igyekezett országa megvédésére. Tapasztalatból tudta, hogy a hunok nem szívesen ostromolnak meg erősebb várakat. Ezért a határ mentén és végig a Duna partján egész vársort építtetett. Ezenkívül pedig gepidákat, longobardokat és osztrogótokat telepített le zsoldos határőrökként. Azt hitte, hogy ha a birodalom és a hunok közé telepíti ezeket a népeket, birodalma biztos védelmet talál bennük.

A Pannoniába telepített longobárdok a Norikum-ban megtelepített gepidákkal folytonos ellenségeskedésben éltek. 548. körül a két nemzet azt határozta, hogy leszámol egymással. Mindkettő szövetségeseket keresett a konstantinápolyi udvarnál. Ez a longobárdoknak 10.000 lovast és 1500 herult ígért segítségül. Az elutasított gepidák a kutrigur hunoktól kértek segítséget.

Jusztinián a római és bizanci udvar régi politikája szerint úgy akarta elejét venni a kutrigurok segélyadásának, hogy Sandkilk-nak, az utrigur hunok fejedelmének ígérte azt az évi pénzt, amelyet eddig szomszédaik, a kutrigurok élveztek. A föltétel az volt, hogy abban az esetben, ha a kutrigurok a császárság területére jönnek, Sandkilk-nak kötelessége az otthonmaradottakat fegyveresen megtámadni.

A kutrigurok 12,000 főnyi válogatott lovascsapatot küldöttek a gepidák segítségére. Ekkorra azonban a gepidák és a longobárdok fegyverszünetet kötöttek. Hogy szövetségeseiktől megszabaduljanak, rábeszéltek, hogy törjenek be Mőziába, amit ezek meg is tettek. A bizánci udvar erre Sandkilk-ot értesítette, fölhíván őt ígérete megtartására.

Sandkiik egész hadával és a vele szövetkezett gótok 12.000-nyi fegyveres gyalogságával a kutrigurokra tört. Az otthonmaradt védőcsapatokat megverik s minden vagyonukat és családjaikat elrabolják. A kutriguroknak több ezernyi tráciai foglya volt. Ezek a háborus zavarban megszöktek s ők vitték meg a szörnyű mészárlás hírét a birodalom északi részén kalandozó kutrigur hunoknak. Királyuk, Kaniárk, azonnal hazaindult, hogy bosszút álljon. Alig vonultak el a lovas hun hadak, a Duna partjára érkezett az egyik kutrigur törzsből a megmenekült fegyvertfoghatók s az asszonyok és gyermekek pár ezernyi tömege. Ennek a törzsnek vezére Szinió, egy elég tekintélyes sereggel a bizánciak szövetségében harcolt Afrikában. A császár a szövetséges törzs menekültjeinek megengedte, hogy a birodalom területén letelepedjenek.

Mikor Sandkiik megtudta ezt, szemrehányó követ-

séget küldött a császárhoz. De a császár ajándékokkal kibékítette a panaszkodó hun királyt.

A kutrigur hunok válogatott csapatja, mikor hazaérkezett, megrohanta az utrigurokat s véres bosszút vett rajtuk. Hat évig tartó háboruszkodás után teljesen leverték őket. Ezután követséget küldöttek a római udvarba, számonkérni hitszegésüket s követelve az addig elmaradt adó megfizetését.

Bizáncban ezalatt nagyot változott a világ. Az elaggott Jusztinián erélyét veszítette s félve a hatalmas tábornokoktól, az eddigi félmilliónyi hadsereget 150.000-re csökkentette. E mellé többszöri pusztító földrengés és dögvész is tört a fővárosra és vidékére. Mindezt jól tudta Zabergan, a győztes kutrigurok új királya s szövetségébe vonva a bolgárokat és a szlávokat, óriási hadsereg élén megindult a birodalom ellen 559-ben. Olyan kemény tél volt, hogy még a tenger is befagyott. Így a Duna nem képezett akadályt. A roppant hadsereg majdnem ellenállás nélkül kelt át a Balkánon s Drinápoly környékén gyülekezett.

Zabergan három hadtestre osztotta seregét. Az egyiket Görögországba, a másikat a Hellospontos felé indította, ő maga pedig Konstantinápolynak tartott. 7000 válogatott lovasával meg akarta lepni a fővárost. Valószínű arra számított, hogy a földrengések által összedült falak nem fognak akadályt képezni előtte. A városban óriási rémület tört ki, mikor Zabergan hadai megjelentek a falak előtt. A város menthetetlennek látszott, mert a hunok elsodorták a védőcsapatokat. A legnagyobb veszedelem idején Afrikából megérkezett a híres Belizár vezér, mintegy 300 főnyi kísérettel. A végveszély pillanatában a császár Belizárra bízta a város védelmét.

Sikerült neki a polgárságból is katonaságot toborzani s a városból az összes lovakat összeszedve, még egy kis lovas csapatot is alapítani. Az így szervezett csekély számú katonaságot nappal ide-oda vezетgette, éjjel pedig nagy távolságokban táborlázeket gyujtatott. Ezzel elérte azt a célját, hogy a hunok azon hitben, hogy a fővárost elég nagy sereg védi, késleltették a megrohanást. Így Belizár időt nyert a védelem megszervezésére. Közben a bizánci kémek megtudták Zabergan haditervét.

Belizar tört vetett a hunoknak.

A két tábor-t egy erdő választotta el egymástól, melyen egy országut vezetett keresztül. A hun király 2000 válogatott lovasával éjjel megindult ezen az ország-uton, hogy a római tábort álmában meglepje. Belizár az erdőben egy csomó fegyvertelen népet helyezett el, azzal a paranccsal, hogy ezek ágak tördelésével, a fák verésével az országut két oldalán minél nagyobb lármát keltsenek. Vértés és lándzsás lovashadát pedig elrejtette az útszéli bokrok mögé. A hunok gyanutlanul nyomul-tak be az erdőbe. Egyszerre a lesben álló római lovasok minden oldalról rájuk rontottak, az erdőben lévő parasztok pedig elkezdték a fákat verni és zajt csinálni. Még a vihar is segítségükre volt s olyan porfelhőt hajtott a hunok felé, hogy látni sem lehetett. A hunok vad roham-mal törtek az ellenségre s ennek lovasságát Belizárral együtt bekerítették. A sziklás és lóval járhatatlan hegy-oldalakon azonban a hun lovasság nem harcolhatott s a minden oldalról rájuk rohanó gyalogság 400 hun lovas-t gyilkolt le. A kitört pánikban a hunok menekülve vonultak vissza s a hun főtábor-t egészen a hosszú falig magukkal sodorták. Nemsokára azonban visszatért a hun sereg s az egész vidéket kifosztotta.

A Görögország felé nyomult hun csapatokat Thermophilénél föltartóztatták. Így a félsziget déli része megmenekült az elpusztítástól. A tráciai félsziget felé indított csapat szintén nem tudott eljutni a félszigetre, bár kemény harcokat vivott. A félszigetet a belfölddel egy keskeny földszoros köti össze. Jusztinián az itt állott alacsony falak helyett hatalmas várfalakat huzatott, melyeket mély árkok, boltozatos lőrésekkel ellátott bástyák és várfokok borítottak. A fal két végén a tengerpartokon két hatalmas erőd fejezte be a védőműveket. Ugy meg volt erősítve ez a hely, hogy kevés számú ember megvédhette óriási ellenséggel szemben is. A kutrigurok több helyen törtek rést a falakon s létrák segítségével igyekeztek benyomulni az erődökbe, de mindannyiszor visszaverték őket. Mikor látták, hogy a személyes bátorság nem elég a védőművek megvívására, cselhez folyamodtak. Kévékbe kötözött nádból és kákából 150 tutajt készítettek s minden tutajra 4—5 embert helyezve, egy éjjel megindultak, hogy az erődök megett szállítsák partra a válogatott csapatot. Ugy látszik, tervük nem maradt titokban, mert egy néhány görög hadihajó érkezett az erőd tövébe. Ezek nekirohantak a hunok nehézkes tutajainak s azokat feldöntögették, felgyújtották, szétvagdalták s a vízbe potyogott hunok nagyrészt hosszú lándzsáikkal agyonszurkálták. Hogy mennyire felkészültek a bizánci csapatok e támadás kivédésére, mutatja az, hogy a tengeri csatával egyidejűleg kirohanást intéztek a szárazföldi csapatok ellen is. Itt azonban csuful jártak, mert a kirohanó csapatot a hunok, vezérével együtt kardra hányták. Ha Zabergan király vissza nem hívja e csapatokat, bizonyára elfoglalják a megtizedelt ország által védett erősséget. Így azonban ők is felszed-

lék táborukat s hazafelé indultak, mert közben Zabergan értesült arról, hogy távollétében az utrigurok újra megtámadták a honnhagyottakat. Mindebben Bizánc keze működött. Sikertűit neki ravaszságával a hun törzseket egymás ellen uszítani, s így nemcsak saját magát védte meg a megsemmisítéstől, hanem ellenségeit is sikerült meggyöngíteni. Az egymásra uszított hun törzseket a bizánci aljasság ilyen módon talán egészen megsemmisíti, ha nem jön egy harmadik testvérnép, amely mind a kettőt leigázva végét veti az öngyilkos testvérháborúnak.

A főnt szárazon elsorolt események Atilla hunjainak százegynéhány éven keresztül való szereplését tárták fel előttünk. Majdnem évről-évre tudomásunk van a hun nemzet életéről és szerepéről. Ezek a történeti adatok megdöntik azt a léves nézetet, hogy Atilla hunjai a nagy király halála után megsemmisültek s csak a Pamir tájain lakó fehérhunokról tud valamit a történelem. Éppen ellenkezőleg, az Európában maradt hunoknak ezen századi történetéről ma több adat áll rendelkezésünkre, mint a fehér hunokéről. „Legyen már elég hát a nemzetámitásból s a történeti mult letagadásából.”

2. AZ AVAROK TÖRTÉNETE.

Ha van a földön nemzet, amelynek kötelessége az avarok történetével foglalkozni, akkor ez bizonyára a magyarok nemzete. Erre kettős okunk is van. Ma tudjuk már, hogy a magyar nemzetnek köze volt a hunokhoz, az avarok pedig hunvérűek voltak. A legújabb kutatások kétségtelenné tették, hogy a magyar nemzet hazánk területén tömérdek avar népet talált, akik beolvadtak a honfoglaló magyarságba. Itt él az avarok vére a mi vérünkben s avar őstünk családfánk egyik szép hajtása volt. Éppen ezért röviden, de krónikás hűséggel állítom össze, amit eddig a tudománynak sikerült kideríteni róluk.

Nézzük meg nevük legrégibb följegyzéseit. Egy elszakadt dáha-szittya törzs a Krisztus születése körüli időkben páрни és апарни néven van följegyezve. Ptolemeus az Oxus vizénél Hykárnia szomszédságában említi a páрnok, illetve апарнок népet. Ponponius M. Arméniában ibaran, Byzanti István és Suidas obaren, Ptolemeus pedig obarden népet említ ugyanitt. Szombathely órményi neve Szabaria. Az órmény történetírók az Oxus vidékén említik az avarok országát. Izdegerdet avar csapatok segítik az órmények leigázásában. Elizeus órmény történetíró az avarokat abarni néven említi. Ez

a név egyezik Sztrabó aparni nevével. Ptolemeus írja, hogy a Parlopanis hegyvidéken obárok laknak. Theophyactus Simocatta VII. századbeli bizanci író a Kaukázustól északra lakó szittyá népek között említi az óger nemzetet, melynek szerinte két törzse van, a vár és khun. E két törzstől származtatja a vár-kunoknak is nevezett avarokat. Turxanth turk fejedelem az avarokat várkhonita néven említi. A bizanci írók majdnem kivétel nélkül állítják, hogy az avarok hun eredetűek. Ugyane forrásból arról értesülünk, hogy az avaroknak három törzse: a Tarniah, Kocager és Zábender keleten maradtak s csak 579. után, mikor a turkok khágánja legyőzi őket, menekülnek részint Khinába, részint pedig az Európában megtelepedett várkunokhoz. Paulus Dia-konus a VIII. század legvégén azt írja, hogy az avarok nyelve hun s ruházatuk is nagyon hasonlít a hunokéhoz. Az európai forrásoknál jóval bővebbek a khinaiak.

A keleti hun birodalom bukása után Kr. u. 200 körül alakul helyükön egy hatalmas új birodalom, mely a VI. század közepéig áll fenn. A khinaiak a birodalom népét zsuan-zsuanoknak nevezik. Birodalmuk Kr. u. 400. körül az Irtis folyótól Koreáig terjedt. Kr. u. 552-ben a türkök népe, mely a zsuan-zsuanok alattvalója volt, föllázad és leveri a zsuan-zsuanokat. Ezek egy része Khinába menekül. Ugyancsak a khinai források megemlítik, hogy a türkök leverik az eftalita-hunokat is.

Bizanci följegyzések azt állítják, hogy az Európába került vár-hunok népe nem azonos a khinai forrásokban szereplő avarokkal, a zsuan-zsuanokkal. Szerintük a vár-kunok csak ál-avarok, akik felvették és felhasználták az igazi avarok hírét-nevét. Ha figyelembe vesz-

szűk azt, hogy 552-ben verik le a türkök a zsuan-zsuanokat s az avarok 558-ban már Kelet-Európában megjelennek, lehetetlen, hogy ez a nép ne lett volna az avarságnak a türk iga alól nyugat felé menekülő része. Legfennebb a menekülő avarok egynéhány rokon törzsszel egységbe tömörülve jönnek nyugatra, a Volga melléki ugarság kötelékéből.

Ujabban Gombóc Zoltán és Németh Gyula kutatásai nyomán általános az a hit, hogy a magyarság ősi török elemeit a bolgár néptől kapta. Bizonyítékul felh hozzák, hogy Atilla népének hun nyelve az avarokéval együtt j-ző török volt, a bolgárságé pedig r-ező.

A hun és avar nyelvnek nagyon kevés szava maradt ránk s az is túlnyomó részében személy vagy méltóságnév. Pedig éppen ezek azok, amelyeket csak a legnagyobb óvatossággal szabad fölhasználni. A személyneveknél meg van bizonyos koroknak a divatja, a méltóságnevek pedig igen sokszor egy-egy átvett intézménnyel együtt jönnek a nyelvbe. Árpádházi királyaink alatt volt idő, mikor a szláv nevek voltak divatban. Ha valaki e nevekből itélné meg az ezenkorbeli magyarságot, kimutathatná, hogy a magyarok szlávok. Senki sem tagadja a nyelvi maradványok fontosságát. De azt, hogy ezekből kovácsoljunk döntő bizonyosságot, lehetetlen elismernünk. Itt figyelembe kell vegyük a történeti maradványokat is. Hun kötetünkben kimutattuk, hogy a Kr. e. és Kr. u. században milyen nagy hun tömegek kerültek nyugatra s elkisértük őket a mai Baskiriáig. Ebben a korban a finn-ugoros magyarság ezen a vidéken lakott. Így itt az ősmagyarság igazi hun elemekkel keveredett. Ez az első török réteg, amely a magyarságra hatást gyakorol s vele összekeveredik.

Csak ezután következhetett a bolgár hatás, vagy még itt a baskiriai ősi hazában, vagy már a Kaukázushoz való elvonulás után. Ha a magyar nyelv török elemeit egy kicsit megpiszkáljuk, nyelvészetileg is kénytelenek vagyunk elősmerni a hun hatást. Élénk példa erre tenger szavunk, melynek ha a bolgárságon keresztül kerül hozzánk, tanglinak kellene hangozzék. A példákat szaporítani is tudnók, de itt csak föl akartuk hívni a figyelmet. Ugyanitt teszem szóvá nemzeti nevünket, a magyar szót. Általánosan elterjedt hit, hogy ez a szó eredetileg mógeri és megeri alakokban élt. Így mindazokat az őskori alakokat, amelyek első szótagjukban a ma is hangzó a-t tüntetik föl, kizárják a magyar szóval való rokonságból. Erre vonatkozólag csak annyit jegyzek meg, hogy a túlfinom nyelvészeti következtetést magából a ma élő magyar nyelvből is cáfolhatjuk. A magyar tájszólások szavait és hangjait nagy előszeretettel szokták kizárni az összehasonlítható nyelvészet keretéből. Ez pedig hiba, mert éppen tájszólásaink adják meg a kulcsot sok megfejtethetetlennek látszó tényhez. Egyetlen példát. Ezt a kis mondatot, hogy: ó szeressen no Benci bácsi, a háromszéki így mondja; ó szarassen no Banci bácsi. Tehát a ma élő magyar nyelvben is meg van a példánk arra, hogy a magas hangú e-s alakból ó hangú mély alak helyett a hangú pár keletkezik.

A khinai források megerősítik azt a Pristos által tett európai följegyzést, hogy az ekkori népmozgalmak az avarsággal függnek össze. Az avar birodalom Khinától északra terjedt el. Tőlük nyugatra a szabirok, ezektől nyugatra a saragur, ugur és onugur népek laktak. Mikor a zsuán-zsuán (avar) birodalmat a türkök 552-ben megdöntik, a menekülő avarság kiszorítja régi lak-

helyeikről a szabirot, akik viszont a bolgár fajtájú népeket szorítják tovább. Az Irtis és Ural közti vidéket ekkor foglalják el a szabirotok s róluk kapja ez a terület a Szibéria nevet. Ugyanez az adat bizonyítja, hogy a hunokkal keveredett finn-ugorság magyaros népének s a velük szomszédos bolgárságnak ez a vidék volt egyik ősi hazája.

A jelzett turk felülkerekedés a vár-kunokat is hatalma alá hajtja. Ezek azonban a rabság elől Jusztinián császár alatt 200.000-nyi haddal nyugat felé menekülnek. Európában azt hitték, hogy a vár-kunok az avarok igazi népe, annál inkább, mert még ruházatuk is megegyezett azokéval. Hajukat ugyanis két csomókba fonva vállukra eresztve viselték, míg a hunok csak egy vakorcsot hagytak, s homlokukon hajukat leborotválták oly módon, mint azt a khinaiak napjainkig is viselték. Az avarok khánját az alán király rábirta, hogy lépjen barátságba a bizánci császárral. Így akart menekülni a kellemetlen szomszédságtól. Rövid idő múlva a bizánci udvarban találjuk az avar követséget, egy Kandik nevű avar főúr vezetésével. Bizáncban való megjelenésüket (557.) nagy kíváncsisággal fogadták. A feljegyzések szerint öltözetük és nyelvük egy volt a hunokéval s az udvari hun tolmácsok tökéletesen megértették beszédüket. Szalagba font lobogó hajfonadékaik voltak a legjobban megbámullak.

Kandik felajánlotta a császárnak népe szövetségét, megtelepedésre való jó földért és évi díjért. A császár arannyal futtatott láncokat, arany ágyakat, gazdag öltözeteket s arannyal áttört selyemszöveteket adott a követségnek ajándékuul s megegyeznek, hogy a khán a birodalmat a Kaukázus felől megvédi s a birodalom ellen-

ségei ellen háborút visel. Bizánc ekkor már ügyesen fölhasználja azt a Rómától eltanult fortélyát, mellyel a birodalmat körülvevő népeket egymás ellen uszította és játszotta ki. Az így felbérelt népek akár győztek, akár veszítettek, mindenképpen használtak Bizáncnak, mert meggyöngyítették, néha tönkretették egymást.

Az avarok csakhamar megrohanják a hun-ugorokat, szabirokat, a Fekete-tenger melléki utrigorokat, a velük harcoló kutrigurokat s könnyű szerrel leigázták őket. Ezzel az avar khán a Kaukasz és Fekete-tenger északi vidékének urává lett. Innen nyugatra nyomulva, a szláv antok egész népét leigázza. Mindez öt év munkája volt, 562-ben már a Dunánál állanak az avarok s egy csapatuk még a Dunán is átkel. Az avar khán ekkor követeli a császár által részére megígért földet.

Ezalatt a turkok khánja értesült, hogy a vár-kunok a görögök szövetségesei lettek. Követséget küldött hát a bizánci császárhoz s visszakövetelte megszökött alattvalóit, az ő szolgáit. Közben megérkeznek Bizáncba az avarok követei is, akik nagyon hideg fogadtatásra találtak. Napokig kellett várniok, amíg kihallgatást nyertek. Az elintézést ezután is húzták-halasztották. Az avar khán belátva, hogy Bizánc elámította, visszahívta követeit. Ezeknek távozásakor a császár azt ajánlotta az avar khánnak, hogy az általa megszállott Kis-Scythiát (az Al-Duna jobbparti völgye) hagyják el s helyette menjenek át Mőziába. A khán észrevette, hogy Bizánc törbe akarja ejteni s az ajánlatot visszautasította. Közben a császár az antok között lázadást szított, de a khán gyors megrohanással összetörte őket s a nekik segítő szlovéneket és vendeket is megverte. Fegyvereit állandó győzelem kísérte. Egészen a thüringiai hegységig nyo-

mult, ahol Zigebert, a frankok királya állta útját. A harc békekötéssel s az avarok hazatérésével végződik.

Ebben az időben Justin kerül Bizanc trónjára. Tehetséges, erőteljes fiatal uralkodó. Vele egyidőben az avarok khánja is egy fiatalsága teljes erejében álló férfi lett: Baján kagán. Baján egyike a történelem legnagyobb alakjainak. Kiváló hadvezér és ügyes politikus. Három bizánci császárral áll szemben egymás után. Azt szokták szemére vetni, hogy ravasz, alattomos és szőszegő volt. Ha azonban elfogulatlanok akarunk lenni, nem mondhatunk rá egyebet, mint amit a magyar közmondás: „Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten!” A cselszövésnek, hazugságnak és árulásnak Bizánc volt a mestere. S ha velük szemben Baján saját fegyvereiket használta s felülkerekedett rajtuk, ez csak azellemi kiválóságát bizonyítja. Bajánt hosszú élettel áldotta meg az ég. Nemzetét a mai Magyarország területére vezeti s itt hosszúéletű és olyan hatalmas birodalmat alapít, amely versenyzett a hunokéval. Az avarok Atillájának szokták nevezni.

A trónra lépő Jusztintól az avarok kérték a régi adót, Jusztin azonban gögösen kijelentette, hogy csak abban az esetben számíthatnak a régi évi pénzre, ha azt, mint meghódolt alattvalók kérik. A barátság Bizánc és az avarok között elhidegült. Baján azonban nem támadta meg őket a longobárdok és gepidák ellenségeskedése miatt. A longobárdok szerettek volna Itáliába törni, de ezt a 90 éves hadvezér, Nárces megtudta védeni. Mikor Jusztin került trónra, Narcest eltávolították állásából, sőt Zsófia császárnő guzsalyat és orsót küldött neki ajándékba. Az így vérig sértett hadvezér azt üzent a császárnénak, hogy olyan fonalat sző, melyet sem ő,

sem a bizánciak nem egykönnyen bonyolítanak le. Ezután Alboinnak, a longobárdok királyának itáliai gyümölcsöt és bort küldött azzal az üzenettel, hogy „Jöhetsz!” A longobárd király ment is. Előbb azonban bosszút akart állni a gepidákon. Követséget küldött Bajánhoz, kivel megkötik a szövetséget oly módon, hogy minden marhájuk tizedrészét s a zsákmány felét odaigérik. A gepidák királya Jusztintól kért segílyt, de ígéretnél egyebet nem kapott. A kitört háború hamarosan véget ért. A longobárdok szemben támadták meg a gepidákat, az avarok pedig oldaltámadással bekerítették. Királyuk is elesett. A longobárdok bevonultak a Pó síkságára, helyüket elfoglalták az avarok. A hagyomány szerint Baján Atilla fényes palotája helyén ütötte fel sátorát.

Most azután a bizánciakra került a sor. A gepidák Bizánc segítsége fejében átadták volt nekik Szirmium várát. Baján visszakövetelte ezt, mivel ő lett az összes gepidák ura. Az erős várat nem sikerült rohammal elfoglalnia s Baján elhatározta, hogy megtámadja Bizáncot. Azzal kezdte a birodalom rontását, hogy 100.000 kutrigur hunt a Száván keresztül Dalmáciába küldött. Mikor Bizánc e miatt panaszt emelt nála, azt üzenve, hogy a császár a kutriguroknak és utriguroknak fizetni szokott évipénzt visszamenőleg is azonnal küldje meg, ezenkívül Szirmium és Usdibád városokat adja át. Hosszas huza-vona következik, a császár húzta-halasztotta a dolgot, mert nem volt elég hadereje. Baján látva Bizánc szándékát, megtámadta a bizánci hadsereget, amely rendellen futásban menekült előre. Jusztin császár békét könyörög s az avaroknak minden kívánságát teljesíti. Egy kisebb avar csapat ment Konstantinápolyba,

az adókért és ajándékokért. Mikor ez visszafelé utazott, a Balkánon egy nagyobb császári csapat megtámadta s mindent visszarabolt tőlük. Jusztin Baján fenyegetésére azonnal kárpótolta az avarokat.

Bizánc, hogy az avarokat gyöngítse, fölláztatotta ellentük a szlávokat, akik az adóért hozzájuk ment avar küldöttséget legyilkolták. A lázadó tömeg ezután átkelt a Dunán s a császárság területén rabolt. Baján 60.000 lovassal utánuk vetette magát, szétszórta őket úgy, hogy csak az erdőkbe és barlangokba menekültek éltek túl az avar rohamot.

Bizánc közben nagyon szorongatott helyzetbe került. A birodalom keleti részén a persa király pusztította Kis-Ázsiát és Szíriát. A longobárdok meghódították Itáliát s a legnagyobb veszedelem idején a császár megőrült. A birodalom szerencséjére egy kiváló tábornoknak, Tibériusznak kezébe került az ország. Ez megvert egy avar csapatot, melyet Csörsz avar főnök vezetett s Rómát megsegítette a longobárdok ellen. Tibérius igyekezett szövetségeseket keríteni. E végből követséget küldött a turk nagykanhoz, hogy segítse a persák ellen. De a követség inkább háborús fenyegetést, mint szövetséget hozott magával. Igyekezett az avarokat is megbékélni. Fölhasználva azt az alkalmat, hogy Baján szétverte a szlávokat, igyekezett jó egyetértést teremteni Bajánnal. Az avar khán a császártól ácsokat és építőmunkásokat kért meleg fürdők építésére. A munkásokkal aztán hidat kezdett veretni a Dunán. Hogy ebben a bizánci hajóhad meg ne akadályozza, összeszedett birodalmából minden hajót s ezekből védő hajóhadat alakított. Egy nagyobb hadsereggel a Száva torkolatához vonult s ebből az irányból is megakadályozta a

császár csapatait abban, hogy a hidépítést meggátolják. A tartomány helytartója tiltakozott a hidépítés ellen, de Baján békés szándékát nyilvánítva, tovább folytattatta a hidépítést s kijelentette, hogyha egyetlen bizánci nyilat lőnek munkásaira, hadüzenetnek veszi s azonnal betör a birodalomba.

A bizánci kútfők elmondják itt, hogy Baján esküvel erősítette meg békés szándékát. A leírás a következő: „A khán a maga részéről is fényes és ünnepélyes küldöttséggel jelent meg a városon kívüli téren. Itt kardját kirántván, az ég felé emelte s fennhangon mondá: „Ha nekem azzal, hogy a Száván hidat veretek, legkisebb szándékom volna is, hogy a bizánciaknak kárt tegyek, vesszek el én, vesszenek el az avarok mind egy lábíg, az ég szakadjon reánk, a mennybéli Isten tüzes nyila verjen agyon, a hegyek és erdők omoljanak fejünkre s a Száva vize nyeljen el bennünket.“

Ezután követséget küldött a császárhoz, amely elmondta, hogy a hajóhad a szlávok miatt szükséges. A császár igyekezett az avarokat azzal rémiteni meg, hogy amíg ők a szlovénok ellen hadakoznak, azalatt a turkok, akik szövetségesei lettek, meg fogják támadni az avarokat.

Baján csak akkor felelt neki, amikor elkészült a Száva hid. Ekkor követeket küldött, akik elmondták a császárnak, hogy a híd készen van s Szirmium el van veszve, mert vizen is, szárazon is körülzárták az avarok. Mondjon le tehát a császár e városról, amelynek birtoka a gepidák után jogszerint őket illeti s országukra életkérdés ennek a városnak birtoklása, mert csak így védekezhetnek a császár támadó szándéka ellen.

Mikor Tibérius meghallotta, haraggal kiáltott föl:

„Istenemre mondom, hogy Szirmium nem lesz az övé s szívesebben odaadnám neki két lányom egyikét, mintsem hogy valaha e helyet neki átengedjem!”

Az ellenségeskedés megkezdődött, a szirmiumiak alkudozni próbáltak. A bizánci hadsereg tétlenségét Baján arra használta, hogy egy második hidat is vere-tett. Ezenkívül a Duna torkolatánál egy 100.000 főnyi, főleg szlovénokból álló hadsereget zúdított Mőziára és Tráciára, amely végigrabolta a két tartományt. Közben a bekerített Szirmium éhséggel kezdett küzdeni. A császár kénytelen volt Szirmiumot átadni, Baján szigorú föltételeket diktált. A lakosság csak a legszükségesebbekkel távozhatik. A császár köteles megtéríteni neki a három év óta ki nem fizetett évi adót, 240 000 aranyat. Szirmium birtokával Baján birodalmának megszerezte a legerősebb védőpontot, Bizánc pedig ennek átadásával nyitott kaput teremtett az avaroknak. Történt mindez Atilla halála után alig 125 évvel. Az akkori Európa nem gondolt másra, mint a hun birodalom folytatására. Az egykorú emlékek csak ritkán nevezik Baján birodalmát Avariának, Hunnia maradt ennek ezután is a neve. Baján lángesze Ázsia nyugatától Európa közepéig terjedő hatalmas birodalmat teremtett.

Ezidőben történik, hogy Baján az Ázsiában viszsamaradt három nagy testvértörzset, a Tarmiák, Kacager és Zábender törzseket, akik eddig a turkok uralma alatt voltak, birodalmába hívatta és fogadta. Így a hosszú harcokban megapadt népe nagyon megerősödött.

Említettük, hogy Thüringiában Zigebert frank királlyal szemben nem harcolt volt szerencséivel. Most újra a frankok ellen vonul s olyan győzelmet aratott rajtuk, hogy majdnem az egész hadsereg, királyostó

együtt fogságába került. Baján okos előrelátással nem mészároltatta le a fegyvereit eldobott hadsereget, sőt Zigebertet is szabadon bocsátotta. Ennek a bánásmódnak aztán az lett a következménye, hogy a két uralkodó békét és szövetséget kötött, amelyben kikötötték, hogy soha egymás ellen nem fognak harcolni. Zigebert menekülése feletti örömében Bajánt fényes ajándékokkal halmozta el.

Néhány év múlva Baján a legyőzött szláv törzseket üldözve, a frankok földjére ért. Hadserege élelve elfogyott. Zigebert minden szükségessel ellátta őket s Baján nem bántotta a frankokat. Ez a komoly barátság megengedte, hogy egész erejével Bizánc ellen fordulhasson.

Az 582-ben meghalt Tiberius császár után mostohafia, Mauricius került a trónra. Az avar követség mindjárt a trónralépés után megjelent s azt kívánta, hogy az eddigi 80.000 arany adót 100.000-re emeljék. A császár még az adót is megtagadta. Erre Baján bekerítette és elfoglalta Singidunt, azután a Duna mentén több bizánci erősséget elfoglalt s útközben mindent lerombolt és fölégetett, csak egy Augusztia nevű kis város menekült meg. Ennek ugyanis nagyszerű fürdői voltak s az avar udvari asszonyok kérésére megkegyelmeztek neki. A Duna mentén egész a Fekete-tengerig nyomult s az itteni gazdag kereskedő városokat is megostromolta és kifosztotta. Itt érte utól őt a császár követsége, melynek így szólt: „Azt akarjátok tudni, hogy mi a szándékom? Megmondom. Megyek és lerombolom a hosszú kőfalat, amely mögé megbujtatok.” Az egyik követ hálátlanságot és esküszegést vetett Baján szemére s bosszúval fenyegette meg. A khagán a követet

megvasallalta és sátorát darabokra szaggattatta, ami az avaroknál egyet jelentett a halálos ítélettel. Csak több tekintélyes törzsfő közbenjárására kegyelmezett meg neki. A követek sietve tértek vissza Bizáncba, ahol nagy volt a rémület, mert a császári hadsereg éppen Persiában harcolt. Szerencséjükre olyan kemény tél következett, hogy Baján — miután a császár minden követelését teljesítette, — hazavezette seregeit.

A béke rövid ideig tartott, mert a kivonult avarok helyett egy hatalmas szláv csapat nyomult be a birodalomba, egészen a nagy falig pusztítva azt. Egy a görög udvarba menekült s a görög forrásban bokolabra-főpapnak nevezett avar sámán azzal vádolta meg a császár előtt Bajánt, hogy a szláv betörés az ő akaratával történt, vagy legalább is ezt könnyűszerrel megakadályozhatta volna. A császár haragra gyulladt, az éppen ott lévő Tárgit nevű avar követet elfogatta s az egyik szigeten hat hónapig tartotta kegyetlen fogságban. Mikor Baján meghallotta követe sorsát, rögtön megrohanta a Duna-melléki városokat. Ezuttal igazán mindent elpusztított, úgyhogy 586. végén a Duna völgy romokban hevert. A császár gyorsan új hadsereget toborzott, amely fölvette a harcot a szétszórva portyázó avar csapatokkal. Ennek a hadjáratnak igen sok érdekes eseményét jegyezték föl a bizánci kútfők. A görög hadseregből három kiváló hadvezér alatt három 2-2000 főnyi repülő hadsereget alkottak, mely a 40.000 főnyi tábor előtt járt. Ez a három hadsereg több magános avar csapatot megvert és elpusztított s nagyértékű hadizsákmányt és igen sok foglyot szerzett vissza. Magát Bajánt is megszorították, úgyhogy kénytelen volt kis csapatával egy tó szigetére menekülni. Közben beállott

az éjszaka s az avarok összeszedelőzködve, hirtelen meglámadják a bizánci hadsereget s vezérestől együtt elfogják. Több apróbb harc után a bizánci hadsereg visszamenekül a nagy falak mögé. Az ezenkívül levő várak és városok nagyrésze az avarok kezébe kerül, akik ostromlógépeikkel és faltörőgépeikkel Philippopol és Adrianopol kivételével mindegyiket elfoglalják. Bizánc minden erejével védekezik. Felszabadított és ujoncozott hadseregével sikerül az elfoglalt városok egy részét visszaszerezni. Erre Baján hajlandó volt újra békét kötni, amely 587-ben létrejött. Ez a béke nem volt egyéb *öt évig* tartó fegyverszünetnél, melyet mind a két fél arra használt, hogy minden erejét összeszedve készüljön az új háborúra. Bizáncnak szerencséje volt. Priscos nevű tábornokában olyan hadvezért nyert, aki a perzsákat megverve, keleten békét teremtett. Így az egész bizánci hadsereg főlsszabadult. Baján tudta a görögországi eseményeket s ezért összes alárendelt és szövetséges népeit hadseregébe kényszerítve, rajtaütésszerűen átkel a Dunán s a Balkán szorosában úgy megveri a Priscos által vezetett bizánci hadsereget, hogy ezek kénytelenek újra a hosszúfal mögé menekülni. Baján megkezdí ennek ostromát. Úgy látszott, hogy ez alkalommal sikerül Bajánnak elfoglalni Konstantinápolyt, mely fegyverrel nem bírva, cselhez folyamodott. Az avar előőrsök elfogtak egy, a falak körül ólálkodó kémét. Ennél a császárnak egy levelét találták, melyben azt írja Pricosnak, hogy legyen kitartással, mert rövid idő alatt halálos csapást mér az avarokra. Hajóhada legjobb hadseregével halad felfelé a Dunán, hogy a védetlenül maradt Avarországot meglepje s a khán egész családját és gyermekeit a törzsfők család-

jával együtt láncba verve hozza Konstantinápolyba. Majd akkor térdenállva kér békét és kegyelmet a gögös Baján. Az egész dolog koholmány volt, de az avarok beugrottak, Baján hadaival lóhalálban hazarohant.

A fegyverbe szállított szlávok csak elkésve jöttek meg, úgyhogy a Duna mellett óriási hadsereg gyűlt össze. 593 tavaszán Priscos is erélyes készüléket tett a szlávok elleni háborúra. Baján követet küld a görögökhöz. A feljegyzések szerint a követet Kók-nek hívták, aki Priscost tisztjei jelenlétében béke és esküszegéssel, a császárt pedig gazsággal és zsiványhoz, nem pedig fejedelemhez illő tettel vádolta, azt mondván, hogy tegye le koronáját, vagy szűnjön meg azt becsteleníteni. Priscos azzal mentegetőzött, hogy a szlávok nem voltak a békébe belefoglalva s így ez nem lehet akadálya annak, hogy ők háborút viseljenek ellenök. Kók kijelentette, hogy a szlávok az ők alattvalóik s ezeket megtámadni annyi, mintha magát a khánt támadnák meg.

594. és 595-ben tart az így kitört háború. Priscos arra törekedett, hogy a szlávokat minél jobban tönkre tehesse, hiszen ezzel az avarokat gyöngítette. Hogy az úgynevezett *művelt görögök* miképpen bántak az elfogott szlávokkal, arra világot vet az a görög följegyzés, hogy Alexander tribun *az elfogott szlávokat*, akik nem feleltek arra a kérdésre, hogy miféle nemzetből valók, *korbáccsal annyira verette, míg a hús csatokban szakadozott le róluk s a vér egész testükből csurgott.* Még azt is hozzáteszi a följegyzés, hogy az így agyonkínzottak csak ekkor és annyit szóltak: *Öljetek meg bennünket!*

Baján olyan viszonyban állott Priscossal, mint Atilla Aetiussal. Ezt a jóviszonyt akarta felhasználni Priscos, hogy a hosszú háborúskodásnak véget vessen.

Az avarok híres követét, Targitot és egy Teodor nevezetű orvost, kit Baján nagyon szeretett, arra bírta, hogy a khánt kiengeszteljék. Baján ki is jelentette, hogy ő nem haragszik Priscosra, akihez ifjúkori barátság fűzi s hajlandó békét kötni, ha Priscos az általa összerabolt zsákmány felét átengedi, valamint a szláv foglyokat szabadon eresztli. Hiszen ezek — szólt — az ő alattvalói s Priscos ezektől rabolta össze a tömérdek kincset. A békéből azonban semmi sem lett. Az udvari cselszövény Priscost árulással vádolta és megfosztotta a hadvezetőségtől. A bizánci hadak vezetését a császár öccse vette át. Ez egy bolgár lovascsapatot, amely a Volga mellől érkezett Bajánhoz, megtámadott. A bolgárok hiába hivatkoztak a megkötött békére, a görögök rájuk vetették magukat, de a bolgárok keményen megverték. Baján erre a Duna északi partját megtisztítja a görög csapatoktól s egyuttal megizeni a császárnak, hogy a Duna balpartja az ő birtoka, oda tehát görög be ne lépjen. Bizánc Baján sikerein megrémülve, visszahelyezi Priscost a fővezérségbe. Ez azonnal követet küldött Bajánhoz, azt üzenve, hogy: „Mióta merészel egy szökevény, akit kegyelemből fogadtunk be, határt szabni birodalmunknak?”

Baján e halálos sértésre megrohanta Szingidumot, földig romboltatta s lakóseit Pannoniába hurcoltatta. Priscos seregével elkésve érkezett s csapatával a Duna egyik szigetére vonult. Innen izent Bajánnak, kérve a személyes találkozást. Baján a partra lovagolt, Priscos pedig csolnakon jött a parthoz, de csak annyira, ahonnan a szó a partig elhallatszott. A remélt béke helyett csak kölcsönös szemrehányásokat tettek egymásnak. Így a háború tovább folyt. Priscos igyekezett maga után vonni

egész haderejét, ezért hosszabb ideig késlekedik a Duna partján és szigetén, Baján pedig egy erős megfigyelő hadsereget hagyva hátra, más csapataival betör Dalmáciába s azt végigpusztítja.

Görög szokás volt, hogy Szalonában minden évben 1000 főnyi lovasőrséget gyűjtöttek, amely innen a Duna mellé vonult, hogy az avarok betöréseit megakadályozza. Egy ilyen őrcsapat megtudva, hogy az avarok majdnem minden fegyverfoghatója Baján táborába vonult, titokban átkelt a folyón s az avarok védtelen táborát megrohanva, mindenüket elrabolta és a kezébe került gyerekeket és asszonyokat is rabságba hurcolta Szalonába. A dolog nem maradt titokban s most már az avarok álltak lesbe. Mikor a főlváltó 1000 görög lovas a Duna felé indult, rajta ütöttek s az egész csapatot legyilkolták. Ezután a görögök ruháit és fegyvereit földadván 1000 emberükre, ezeket visszaindították Szalonába. Az avar sereg a város közelében lévő erdőkben húzódott meg, az 1000 lovas pedig megindult a városba. Itt azt hitték, hogy a görög csapatok térnek vissza s kaput nyitottak előttük. Alig értek a nyitott kapuk alá, levágták az őrséget, az elrejtőzött csapatok pedig előrohanva, elfoglalták a várost. Innen kiindulva aztán az egész Dalmáciát hatalmuk alá hajtották. Csak a tenger melléki nagyobb városok közül maradt egy pár a görögök birtokában. Az avarok egy része meg is telepedett Dalmáciában. Priscos elkésve tudja meg ezeket s Felső-Pannonia felé vonulva, igyekezik a visszatérő avarok útját állani. Egyik csapatot útban is éri s ettől elszedi zsákmányát. Baján azonban a görög források hallgatása dacára, úgy látszik visszaveri, mert rögtön utána Tráciában találjuk. A görög források azt

írják, hogy ez alkalommal vérpatakok és leégett városok és falvak üszkei jelölték útját.

Az avarok között pestis járvány ütött ki. A khánnak hét fia pusztult el benne. Bajánt ez annyira lesújtotta, hogy csapataival hazavonult. Priscos a telet arra használta, hogy a Duna balpartjára visszaállította a római őrhelyeket. Ezenkívül átjárót készíttetett a Dunán, hogy ennek északi oldalára tehesse át a harcteret. Baján két csapattal indul ellene. Az egyiket négy fia vezeti, szemben Priscossal, ő maga pedig erős lovassággal elindul, hogy hátulról támadja meg a görögöket. Ugy látszik, elkésett, mert Priscos megverte fiait, egy mocsaras területre szorítva őket. Baján a Tisza torkolatáig vonul vissza, miközben öt nagy csatát vívnak. Baján minden erejét összeszedi. Közben egy bizánci portyázó csapat átkelt a Tiszán s itt három gepida falut meglepve, ezeknek lakóit álmukban legyilkolja. Most harcra kerül a két tábor. A görög források azt írják, hogy ebben a csatában, amelybe úgy Baján, mint Bizánc minden erejét belevitte, a görögök maradtak győztesek. Ennek a csatának a leírásánál megismételve látjuk azt a jelenséget, amit Atilláról jegyeztek föl, a catalauni csatáról. Ott is azt írták, hogy Aetius győzött, a valóságban azonban Atilla ott maradt a catalaunumi csataterén, Aetius pedig gyorsan visszavonult. Bajánnal szemben Priscost győzőnek mondják, pedig itt is az történt, hogy Priscos a lehető leggyorsabban elszelelt s kiűrtve a Duna északi partját, a Balkán mögé vonult vissza. Ha győző lett volna, nem visszavonul, hanem elfoglalja Baján birodalmát. Ugy látszik, hogy itt is éppen olyan igazat írtak a görögök, mint a catalanaumi csatánál a rómaiak.

Baján nem sokáig élte túl e harcokat, mert ettől fogva eltűnik neve a görög följegyzésekből. 565-ben egész fiatal korában kerül nemzete élére s 36 évi uralkodása alatt azt olyan naggyá és hatalmassá teszi, hogy az ekkori Európában az ő szava volt a döntő.

Bizáncban Phocas százados lázadása trónjától és életétől fosztja meg Mauricius császárt. Phocas trónra lépése után követeket küld az avar khagánhoz s mivel Persiával újra háborúba keveredett, az avaroknak eddig fizetett évi adót fölemelve ajánlja meg, csak hogy békében maradhasson tőlük. Az avarok nem is bántották, hanem néhány évig Itáliában száguldoztak kalandozó csapataik. Mivel az avarok a longobárdoknak többször adtak segítséget Felső-Itália meghódításához, jól ismerték ez országot. 610-ben pártviszály ütött ki a lombárd hercegek között. A khán egy avar csapattal Friaul-ra tör, (ma Fiume) s a pártúttó Giszulf herceget megveri. Maga a herceg a csatatéren marad, serege megmenekült része a Fórum Juli-i nevű régi, erős falakkal megerősített, római várba menekül. Özvegye vezeti a védelmet. A krónikák regényes kalandhoz kötik ennek a várnak elesését. A nyolc gyermekes özvegy a falakról megpillantotta a szép ifjú khánt s beleszeretett. Másnap titkos követséget küld s felajánlja, hogy átadja a várat, ha a khán őt nőül veszi. Az avar haditanács ráveszi a khánt az ajánlat elfogadására. Következő éjjel a szerelmes özvegy az egyik kaput kinyittatja s a benyomuló avarok elfoglalják és felpredálják a várost. A lakosság nagy részét elfogják s a városban talált kincseket szekerekre rakják. Az ifjú khán háremébe osztotta be az özveget. Közben fogságba esett négy fia megszökik a foglytáborból. Ugy látszik ebben benne volt az

özvegy keze is. A megszökött hercegek összeszedték a fegyverfoghatókat s támadást készítettek elő az avarok ellen. A fogolytáborban is lázadás ütött ki, mire az avarok kardélre hányatták a foglyokat, az özvegyet pedig büntetésül karóba huzatták.

Bizáncban Heraklius 610-ben császárrá választatván, igyekezik rendbe szedni a birodalmat. A császári és államkincstár üres volt, mert elődje vesztegetésekre pazarolta a kincseket. A hadsereg szelleme is megromlott. A fegyelem megsemmisült, pedig éppen ekkor lett volna szükség erős hadseregre. A társadalmi viszonyok is rosszak voltak. Vallási viszályok, árulás és erőszakoskodás ütötte fel fejét. A császár igyekezett rendet teremteni. 616-ban követséget küld az avar khagánhoz s szövetségkötést ajánl. Elhatározzák, hogy a két uralkodó Herakleában találkozzék. A császár testőrségével, az előkelőségekkel és főrangú tisztviselőivel indult meg a találkozás helyére. Magával vitte a bizánci színház teljes személyzetét, a versenyter szekereit, lovait, s az avarok részére szánt ajándékokat. A kíváncsiak és a mulatságban részt venni kívánók nagy tömegei tolongtak a Heraklea felé vezető úton.

A khán is útra kelt egy válogatott lovascsapattal. Ezenkívül, mert cseltől tartott, több apróbb lovascsapatot indított el különféle utakon, hogy ezek a Heraklea környékén lévő erdős halmoknál egyesüljenek. A khán is cselt készített. Előcsapatainak az volt az utasítása, hogy nyomuljanak a hosszú falig s mihelyt a császár azon keresztül jön, foglalják el annak bejáratát, hogy elvágják a visszavonulás útját. Ezalatt a többi avar csapat végezni fog a bizánci testőrséggel és katonasággal, elfogja a császárt, azután pedig az egyesült két

avar tábor megrohanja és beveszi a fővárost. A császár teljes pompájában, koronával a fején és biborpaláستtal vállán indult lóháton a khagán elé. Ekkor néhány paraszt hírül hozta, hogy egy avar csapat a nagy fal felé rohan. A császár leugrott lováról, eldobta palástját s egy paraszt ruhájába öltözve lóháton nyargalt vissza a nagy fal kapuja felé. Sikerült neki a hosszú falon áthatolni. A közben megérkezett avarok csak a császár kíséretével vehették fel a harcot és a császár helyett csak ennek ruháját tudták megtalálni. Mikor a khán látta, hogy a császár megszökött, legjobb lovasaival utána vágatott, hogy a város kapuit megszállhassa. A császár azonban megelőzte s a khán a kapukat bezárva, a falakat pedig őrséggel megrakva találta. Belátva, hogy csele nem sikerült, az erős várost pedig ostromlógépek nélkül be nem veheti, földúlta és fölégette Bizánc külvárosait, azután végig prédáiba Tráciát, gazdag zsákmánnyal hazatért. Konstantinápoly e megrohanása 616. július 16-án történt.'

Hogy Bizánc is cselre készült, azt az események további folyása igazolja, mert megtorló lépések helyett elkezdődött az alkudozás, a követségjárás s rövidesen megkötötték a békét, amelyet mind a két fél esküvel erősített meg. Az avarokkal kötött béke nyugalmat teremtvén, Heraklius ázsiai hadjáratra készült. Az ország kormányát fiára, s a melléje állított kormányzótanácsra bízta és az avar khagán védnöksége alá helyezte. Az avaroknak 200.000 arany évipénzt ígért, a békés szándék zálogául pedig néhány előkelő kezeset küldött a khánhoz. A persákat északról akarta megtámadni. Ezért hadseregét hajókon vitte a Fekete-tenger keleti partjaihoz. Itt a kaukázusi törzseket a maga részére megnyerve, megkét-

szerezi légiói számát s leveri az őrményeket. Ezután a persákkal kerül szembe s három persa sereget tesz tönkre. A csatározások 625-ig tartottak. Ekkor a kaukázusi szövetségesek megunva a fárasztó és haszon nélküli háborút, 20.000-nyi emberrel elhagyták a római tábornokot.

A persa király látva Heraklius hadvezéri ügyességét, szövetségesek után kezdett nézni. E célra legjobbnak látszott Bizáncnak hatalmas ősi ellensége, az avar khán. Megállapodtak abban, hogy a persa király haderejével lekötí Heraklius császárt, Saharbarc nevű hadvezére pedig Konstantinápoly ellen vonul. Ugyanekkor az avarok nyugatról támadnak Konstantinápolyra. A tengeren levitt avar naszádok az ostromhoz átszállítják a persa hadakat is. Bármilyen titokban történt ez a megegyezés, Heraklius tudomást szerzett róla s megtette ellenintézkedéseit, sőt a történelem színpadán ekkor újra megjelent kazaroikat is megszerezte szövetségeseül, azzal az ígérettel, hogy leányát feleségül adja a fiatal kazár vezérnek. Így 40.000 kazár lovast kapott szövetségébe, amelyekkel Persiára dobta magát. Ugyanakkor hajóhadát seregének egy részével a tengeren keresztül visszaindította Konstantinápolyba.

Ezalatt Saharbarc megérkezett csapataival a Bosporuszhoz, a khán csapatai pedig a hosszú kőfalnál gyülekeztek. Az avar had lassan gyűlt, mert lárszekeken rengeteg mennyiségű csolnakot cipeltek magukkal. Közben követség jött a khánhoz s rá akarta bírni, hogy vonuljon vissza seregével. De a khán elutasította őket, azt üzenve, hogy csak akkor vonul el, ha mindenüket kezébe adják, különben eltörli Bizáncot a föld színéről, lakosságát pedig rabságba hurcolja. Július 27-én állította fel a khán ostromlógepeit s bocsátotta vizre

hajóit. Úgy akarták, hogy a persa hadsereget rögtön átszállítsák. Az ostromlőgépek működni kezdettek. A 12 hatalmas tornyot, amelyek a vár fokával egyenlő magasságúak voltak és a tűz ellen bőrbevonattal voltak ellátva, a falakhoz tolták. Egész körben bekerítették a khán hadai a fővárost. Közben megérkeztek a bizánci hajók s ezzel elveszett annak a lehetősége, hogy a persa hadat könnyű szerrel áthozhassák az európai partokra. A khán efeletti bosszúságában július 31-én általános ostromot rendelt, amely öt napon keresztül megszakítás nélkül tartott. A várost hősiesen védték lakói. A nappal tört réseket éjjel újra falazták s az ostromtornyok ellen egy ügyes szerkezetet találtak ki. Kerekeken tölhető hosszú árbóc volt ez, melyről a tornyokra égő szurkot öntöttek. A bizánciak közben ismételten megpróbálták az alkudozást, de a khán csak a város átadása esetén volt hajlandó visszavonulni. Augusztus 2-án este ismét néhány római főtisztviselő érkezett a khánhoz, aki ezeket sátorában fogadta, de míg a bizánciakat állva hagyta, három díszesen öltözött persát maga mellé ültetett. Azután közölte, hogy most hozták ezek a követek hírül, hogy az ázsiai parton hatalmas persa segédhad van, amely keletről is elzárja a várost. Így Bizáncba sem be, sem ki nem mehet senki. Legjobban teszük hát, ha átadják a várost, akkor legalább élve elmenekülhetnek. A követek ebbe nem egyeztek bele.

A bizánci gályák lesben álltak s elfogták a persa követeket visszavivő bárkát. Az egyik követnek fejét vették, a másiknak kezét vágták le, s ezt, meg társa fejét nyakába akasztva visszaküldötték a khánhoz. A harmadikat, a persa tábor szemeláttára lefejezve, levágott fejét hajlítógéppel a persák közé dobták, azzal az írással:

„A khán békét kötött velünk, követeiteket kezünkbe szolgáltatta, az egyiket visszaküldjük, a másik kettőn ne aggódjatok.“

A khán nem törődve a római gályákkal, csónakflot-táját jó távol vizre bocsátotta s maga is ezekbe szállva megindult, hogy a persa segélyhadakat átszállítsa. Terveit azonban elárulták s a készen tartott hajóhad megrohanta és összetörte a khán csónakjait és bárkáit, úgyhogy aki tudott, a partra visszamenekült. A khán visszavonult hajóhadával, de új tervet eszelt. Hajóival éjjel színlelt támadást akart indítani s ugyanezen részen szárazföldi csapatait is erős támadásra vezényelni. Ő maga eközben legderejobb vitézeivel a város második oldaláról akarta megmászni azon falakat, amelyekről feltette, hogy védői a nagyhanggal ostromlott rész segélyére sietvén, csak csekély őrizettel maradnak. Az volt a megállapodás, hogy az ostrom megkezdését az egyik domb tetején meggyújtott tűzzel adják meg. A városban lévők éjjelre, félvén az avarok meglepetésétől, a Szent Miklós egyház erkélyén egész fáklyacsomót gyújtottak meg. Az avarok azt hivén, hogy ez az ők jelük, idő előtt megkezdették a rohamot. A bizánci hajóhad is észrevette a titokban lopózkodó avar csónak-tábort s szétszórta. Ugy látszik, ezt a tervet is elárulták, mert a falakat megrohanó csapatok is hatalmas ellen-állásra találtak s a várbeliek nemcsak visszaverték őket, hanem kirohanást is eszközöltek. A khán másnap reggel elégettette ostromgépeit s egész táborával visszavonult, mert hírül vette, hogy időközben Heraklus és vezérei legyőzve a persákat, egész haderejökkel a főváros fel-szahadítására sietnek. Így Bizánc megmenekült. Sokan a szentek segítségének tudták be a khán hirtelen elvonu-

lását. Ennek emlékére még bőjtöt is rendeltek. Heraklius 628. szeptember 14-én négy fehér elefánt állal vont kocsin diadalmenetben vonult be a városba.

Bizánc nem sokáig örülhetett szerencsájének. Alig egy évtizedre rá, Mohammed utóda, Abu-Bekr, elfoglalja egész Szíriát, Mezopotámiát, Palesztinát s nem-sokára Jeruzsálem, Memphisz s Alexandria is kezükbe esik. A muzulmánok fegyverei elől egymásután futnak meg a bizánci hadvezérek s mikor maga a császár vonul ellenük, minden harci tudása és bátorsága dacára őt is csufosan megverik. Ez annál keservesebb volt, mert az avarok teljes erőben megmaradtak s veszélyeztették a birodalmat.

Fegyverrel nem tudtak többé ellenállni az avaroknak. Így elővették újra család diplomáciájukat. Ügy-nökeik a szlávok közé mentek s ezek közül néhány vend törzset lázadásra birtak. A karinthiai völgyekben lakó vendek voltak ezek. Hadakozásban az avarok voltak mestereik. Rövidesen vezérük is akadt egy Számó nevezetű galliai emberben. Ez megszervezte az összes vend törzseket s az ellenük küldött avar csapatot visszaverte. A vendek erre Számót királyukká választották. Heraklius pedig sietve kötött szövetséget az avarok ellen. Másfelől Heraklius az avarokkal szoros szövetségben lévő bolgárokat is felbujtotta. Éppen ekkor, 630-ban, meghalt az avar khagán. A felbujtott bolgárok azt kívánták, hogy az avar-bolgár szövetséges birodalom kánjai ezután felváltva legyenek az avarok és bolgárokból s mivel most a khán éppen meghalt, a bolgárok fejedelme, Kuvrát legyen a khán. Fegyvert is fogtak, hogy kívánságuknak nagyobb foganatja legyen, de az avarok leverték őket. Erre a pannoniai bolgárok közül 10.000-en

az austruáziai frankokhoz menekültek. Ezeket Dagobert király Bajorországban teleptette le, de annyira félt tőlük, hogy egy éjszaka legyilkoltatta őket. Mindössze 700-an menekültek közülük a karinthiai vendekhez. Kuvrát, a bolgár törzsfő, mindezért az avarokat vádolta s a Heraklius által följánlott szövetséget megkötötte. A császártól patriciusi címet kapott. Így sikerült Bizáncnak két oldalról két hatalmas ellenséget teremteni az avarokkal szemben.

De még ezzel sem elégedett meg. A Kárpátoktól északra az Odera és a Visztula partjain lakó horvátokkal is tárgyalásokba bocsátkozott s felajánlta nekik a Dunától délre fekvő területet. A leghatalmasabb horvát törzs elfogadta az ajánlatot s a császár ezt Dalmáciára zúdította. Több évig tartó harc után meggyőzték a horvátok az itt élő avarokat s egész Dalmáciát hatalmukba kerítették. A megmaradt avarok horvát alattvalókká lettek s még biborban született Konstantin császár alatt is meg volt nyelvük és bizonyos kiváltságaik. Később azonban beleolvadtak a horvátokba, akik, bár Bizánc fősege alatt, de saját főnökeik és törvényeik szerint éltek s nemsokára a keresztény vallásra tértek.

Röviddel ezután a Majсен vidékén lakó „srp“ nevű vend törzsszövetséghez fordult a császár s rábirta ezeket, hogy a Duna déli partjára telepedjenek. Egyik fejedelmük a nép felével kivándorolt s letelepedett a császár által kijelölt földön. Utódaiból alapult meg a későbbi bosnyák és szerb nép és ország. Csak a Duna torkolatvidéke volt még betelepítetlen. Heraklius ide a keleti szlávok szever nevű törzsét telepti, egészen Várna vidékéig.

Említettük, hogy Heraklius a bolgárok fejedelmé-

vel, Kuvráttal is szövetséget kötött. A bolgároknak azonban nem jelölt ki lakóföldet. Ezért Kuvrát fia, Asparuch törzsével a Duna torkolata közelébe húzódik, elfoglalja Várnát, hatalma alá keríti a szever-szlávokat és a hét szláv nemzet telepeinek nevezett vidéket, ezenkívül az ant és szlovén kivándorlókat s ezekből a Duna két oldalán megalapítja a hatalmas bolgár államot. Országának lakói túlnyomó részben szlávok voltak, s a hun bolgárság pár száz esztendő múlva teljesen beleveszett a szlávságba.

Az elmondottak szerint Heraklius élő gátat emelt a maga és az avarok birodalma közé, úgyhogy a birodalom megmenekült az avarok betöréseitől. Annál többet szenvedett azonban a betelepített, az avaroknál sokkal kegyetlenebb szláv népektől. A bizánci forrásokban ezután egyre kevesebb szó esik az avarokról. Ezekből kihámozhatjuk, hogy az avar birodalom egysége meglazul. A törzsfők majdnem korlátlanul uralkodnak. Bizánc romlott erkölcei s a tőlük eltanult fényűzés annyira megromlja az avarság nemzeti érzetét, hogy az előkelőbbiek még nemzeti ruhájukat is bizánci öltözettel cserélik föl.

Itt-ott találunk ebből a néma korból is néhány följegyzést. A VII. század második felében jegyezték fel, hogy Petrarido longobard királyt a Grimoald herceg által támasztott lázadás megfosztja trónjától. A trónfosztott király Milánóból álöltözetben egyedül menekül az avarokhoz, hol szíves fogadtatást talál. Két évig van náluk. Életirátában önmaga írja e korról: „Fiatalkoromban, midőn trónomról elűzve, hazámból számkivetve bujdostam, egy pogány királynál találtam menedéket, aki a hunokat kormányozta. Ez a király megesküdött nekem, az általa

imádott bálványra, hogy soha el nem árul, sem ki nem szolgáltat üldözőimnek. Nemsokára küldöttek érkeztek országába az én ellenségeimtől s egész véka aranyat ígértek neki, ha engem megöl, vagy visszaküld hozzánk, hogy ők ölhessenek meg. „Óh nem, felelő gazdám, adott szavamra Istenemet hívtam tanubizonyságul, inkább rögtön vágják el életem fonálát, minthogy megtegyem, amit kívántok.” Ekkor Petrarido, hogy a nemeslelkű khán megóvja a háborútól, titokban eltávozott az udvarból s hazatérve, felajánlotta fejét Grimoaldnak, a bitorló királynak.

670-ből találjuk följegyezve, hogy az avarok Grimoald segítségére sietnek, mikor ellene a friauli herceg fellázadt. Az avar khán annyira megveri a lázadó csapatokat, hogy még a lázadó herceg is a harctéren marad. Grimoald megköszönve a khán segítségét, kérte, hogy térjen haza seregével. A khán azonban inkább szerette volna a leigázott területet megtartani. Már úgy látszott, hogy egymással kap hajba a két szövetséges, mikor a khán meggondolta magát s hazavonult hadaival.

Pár megemlékezést találunk a hittérítőktől való feljegyzésekben is. A VII. században Emerán atya sok avert térít a keresztény vallásra, de az áttérteket a francia király alattvalóivá teszi, ami nagy elégedetlenséget szül a bajorok és avarok között. Ennek következtében a bajor herceg fia megöli a hittérítőt. A megtérített bajorok és avarok visszatértek a pogányságra.

696-ból van följegyezve, hogy Rupert wormsi püspök indul el az avarok megtérítésére. A Dunán hajózik Avarország közepébe s egész a Száva torkola-

táig nyomul. Olyan sikere volt, hogy nagy megelégedéssel ír könnyű és zavartalan térítési munkájáról. Ekkor újra megismétlődött, hogy a megtérített avarokat frank alattvalóknak minősítették. Emiatt 736-ban az avarok között forrongás támad s maga a püspök is alig tud élve megmenekülni. Az avarok földulták és lerombolták a keresztény egyházakat s visszatértek a pogányságra. A forrongás a bajorok és avarok között hosszú határvillongást okozott. Husz év alatt 10-12-szer cserél gazdát a ma Kohlenbergnek nevezett Comagen vagy Cetius hegy és vidéke, mely úgy látszik, hogy az avarok legnyugatibb határerődje volt. Végre is a frankok kezébe kerül ez a hely s az avarok csak többszöri ostromlás után tudják visszaszerezni.

Ezalatt a frank királyi székbe Nagy Károly került. Míg apja, Pipin, békésebb természetű ember volt, ő anyjának, az avar származásu Berta khagánleánynak örökölte természetét. Birodalmát megszilárdította. Nagy Károly tetteit és diadalait nem kicsinyelhetjük le, bár tagadhatatlan, hogy a történelem igen sokszor tulhajtotta ezeket, leginkább tán az avarokra vonatkozó részeket.

Nagy Károly, miután családja megszerezte a frank trónt, minden erejével arra törekedett, hogy *Római császárrá* lehessen. A régi Galliát egészen, Germániát pedig majdnem egészen uralma alá hajtotta. Most a longobárd királyságra került a sor. 206 évvel azután, hogy a longobárdok Baján avarjainak engedték át Pannoniát, Nagy Károly mint a longobárd királyság megbuktatója vonult be Rómába. Így Itália is hatalmába jut. A régi római birodalomnak a Duna volt a határa. Mikor Károly idáig törekedett, mulhatatlanul össze kellett ütköznie az avarokkal, hiszen ezek sokkal hosszabb területen lakták a

Duna mentét, mint az utánuk következő magyarok. Birodalmuk két helyen volt határos.

782-ben avar követség jár Nagy Károlynál békekötés végett. Ez nem sikerülhetett, mert már 788-ban a bajorok hercegével, Taszilóval látjuk szövetségben az avarokat. Tasziló a bukott longobárd királynak volt a veje s függetlenségeért küzdve, Károllyal ellenséges viszonyban állott. Károly, a kereszténység nagy védője, megtámadja a szintén apostolkodó Taszilót azon ürüggyel, hogy ez a pogány avarokkal szövetkezett. Sikertől leverni, mire Károly kolostorba dugatja. Bajorország pedig meghódol az ott lakó avarokkal együtt. Ez avarok nemzetiségüket még egy egész századig megőrizték. A Magyarország területén lakó avarok elkésve érkeztek Tasziló segítségére. Beavatkozásuk egyenesen Károly malmára hajtotta a vizet s a legjobb ürügy volt arra, hogy megtámadja az avarokat. Ő az első ellenség, aki avar földre benyomul. Hadjáratát előkészítendő, székhelyét Regensburgba teszi át.

Károly minden erejét összeszedi, hogy a pogánykodó szászokkal egyidejűleg a sámánkodó avarokat is elpusztítsa. A kereszténység épen ekkor meglehetősen gyenge lábra került, hiszen Károly volt az egyetlen számottevő ereje. Most, hogy Károly minden felhajtható keresztényt táborába kényszerített a pogányság ellen, kedvező alkalom kínálkozott Heszám kalifának arra, hogy szent háborút hirdessen a kereszténység kiirtására. És igazán a körülmények véletlen összejátszásán múlt, hogy ez nem sikerült. De ez vetette meg aztán a kereszties hadjáratok alapját, amely a középkor legjellemzőbb mozgalma lett.

Károly a 791-ben meghiusult határszabályozó tár-

gyalások után megtámadja Avarországot. Az Enns mellett táborának három napi böjtöt rendelt, általános imádkozással összekötve. A hadjárat 52 napig tartott. A krónikás feljegyzése szerint „annyira dult a hadjárat alatt a döghalál és az éhség, hogy a katonák nagyböjtben is húst kényszerültek enni.“

„A Károlytól személyesen vezetett hadjárat színtere nem terjedt túl a Rába torkolatánál s nagyon kétséges a krónikásoknak az az adata, hogy a frank király az Ennstől kezdve idáig mindent tüzzel-vassal pusztított. Mert kissé különösnek mutatná azt a módot, mellyel civilizáló küldetését felfogta volna a király, másrészt a sorok között sejteti, hogy nem lehetett falvak, városok és a műveltség egyéb tényezői nélkül olyan országrész, melyben ily károkat okozhatott. Tagadja tehát, amit állítani kíván, a frankok mívelő hatását s állítja, amit tagadni óhajt, az avarok miveletlenségét. Nem első s nem utolsó ellenmondás a krónikairásban,“ írja boldogult mesterem, Márky Sándor professzor ur, Nagy Károlyról irt tanulmányában.

792-ben alapos lehetett a frankok veresége s olyan veszett híre járt közöttük az avarok földjének, hogy Nagy Károly csak négy év múlva volt képes új támadást intézni Avarország ellen. A hadvezetést fiára, Pipinre bízta. Nyolc évig tartó hadjáratban számos ütközet és sok vérontás árán sikerült végre megtörni az avarokat. Az egykorú krónikás költemény azonban úgy tünteti fel a frank királyfit, mint aki jött, látott és győzött. Ebben a költeményben elmondja, hogy az avarok régtől fogva mennyi gonoszságot követtek el. Hogy betörték a kolostorukba, templomokba, ezeket felgyújtották s meggyalázták a szent edényeket, melyeket a papok fényes misemondó ruháival együtt hazahordottak felesé-

geiknek. Végre az Úr Isten megelégtette s leküldötte Szent Pétert, hogy az avarok megtámadására rávegye Pipin királyt. Így szálltak a frankok a selymes hullámu Duna mellé, de nagyon megrémültek, mikor minden oldalról feltűntek az avarok. Csak Pipin nem ijedt meg, hanem átkiáltott a Dunán s hódolatra szólította fel az avar khagánt. Ez aztán annyira megijedt, hogy egy öszvér hátára kapva, főembereitől követve s ajándékokkal megrakva, sietett a frank királyhoz. Ezt mint urát üdvözölve, följajánlta neki országát, minden rajta levővel együtt, sőt gyermekeit, főembereit, csapatait is, hogy azok növeljék a frankok hadseregét és mindenben kövessék a frankok parancsát. A poeta leírja még, hogy az összes avarok ekkor rögtön fölverték a kereszténységet. Költői tulzás ez is, mert a történelemből tudjuk, hogy ilyenféle csak 797-ben, Achenben történik meg, ahol egyik avar tudun (sódán, zsadány), aki a többi törzsfőekkel meghasonlott, valóban a keresztelő medencéhez járul s innen gazdag ajándékokkal, de frank szolgaként tér vissza hazájába. Költeményét azzal végzi, hogy az Isten éltesse Pipint s tegye olyan hatalmassá, amilyen még nem volt soha római fejedelem.

Károly a kereszténységet a birodalom sasának védőszárnyai alatt terjesztette. Az avarok, akik megengedték, hogy országuk belső ügyeibe beleelegyedjék, függetlenségükkel fizették meg ezt az ügyellenségüket. A khagán s első alattvalója, a jugur, áldatlan polgárháboruban veszítették életüket. Az új khagán már nem volt elég erős a hódító frankok fellartóztatására. Einhard, Nagy Károly híres krónikása, ezeket írja: „Hogy hány ütközetet vívtak, mennyi vért ontottak, azt mutatja a minden lakosától megfosztott Pannonia s a khagán

székhelyének olyan pusztulása, hogy nyoma sincs ott emberi lakásnak. Abban a háboruban a hunoknak (avaroknak) összes nemessége, minden dicsősége elveszett. Annyi idő óta összegyűjtött kincseik mind zsákmányul estek. Senki sem emlékezhetik oly hadjáratra, melyből annyira meggazdagodtak volna a frankok, mint ebből. Addig szegények voltak, de most dusak lettek. Méltán gondolhatni, hogy a frankok igazsággal ragadták magukhoz, amit a hunok más népektől azelőtt igazságtalanul összeharácsoltak.“

Igazi nyugati észjárás biz ez, mikor azt mondja, hogy ez igazságos visszatorlás volt. A krónikás, aki szemtanuként írja le a hadjáratot, leírásában tanuságot tesz arról, hogy a frankok a Duna-Tisza közelében lévő avarfő gyepűnek kifosztásánál egy csöppel sem állottak az erkölcsi szelidség magasabb fokán, mint a kincseket összegyűjtő avarok. Másfelől nem is a magukét vették vissza, hiszen a krónikás szerint is szegények voltak ők azelőtt s csak most gazdagodtak meg. Az avar kincsek egy része a görögöktől és a longobárdoktól került. Ezt rakták át az igazságos frankok, frank szelidséggel a frank zsebekbe. Ezenkívül elrabolták az avarok kincseit is, mert, hogy ilyenek voltak, azt bizonyítják a Kunágotán, Szentendrén, Szentannán, Ozorán és Tóliban talált nagyszerű aranyleletek. Az összes kiásott avar sírok pedig azt bizonyították, hogy az avaroknak kiváló ötvöseik és fémkovácsaik voltak, akiknek munkáit egész Európában utánozták is. Az avarországból elrabolt kincsek annyira felrugtatták Franciaországban az árakat, hogy gazdasági válság következett be.

Itt jegyzem meg minden félreértés elkerülése végett, hogy Nagy Károly Pannoniája alatt a mai Karintiát és

Ausztriát kell érteni. A frankok ugyanis a mai Magyarországot, de még annak délnyugati részét sem tették tartományukká. Ezeken a vidékeken ugyanis avar khagdnokról ismételten emlékezik a történelem s mindenikről azt mondja, hogy ezek a frank uralkodó kegyeit keresik.

A frank államnak nem volt annyi ereje, hogy az avarságot frankká tehesse. A szomszédság sem volt olyan közvetlen, amely az avarság nemzetiségét megsemmisíthette volna. Ezen a téren főleg a bajorság volt az, amely az itteni avarokat magába olvasztotta. A keletebbre lakók azonban megmaradtak. Egységes állaniuk felbomlott s a törzsszervezetre tért vissza. A régi központi hatalom meggyengült. Bizonyos azonban az, hogy az avarság egyes erősebb főúr vezetése alatt ismét tömörült. Károly pedig ezt a tömörülést képtelen volt megakadályozni. Pedig éppen ez volt a célja, mert a szász példából megtanulta, hogy addig, amíg a törzsszerkezet fön áll, a kereszténységnek nincs jövője.

Történelmi tény, hogy akadt olyan avar khagán, aki legyőzve és megalázkodva járult a keresztelő medencéhez, már a VIII. század végén. Ezeket azonban csak a politikai érdek vezette. Mihelyt a frank veszedelem elmúlt, az avarság visszatért ősei hitéhez, kényszerítve erre vezéreit is. A győzelmes hadjárat után Károly és püspökei a IX. század legelején erősen buzgólkodnak az avarok megtérítésén.

A mai Magyarország nem tartozott a frank birodalomhoz. Az avaroktól elfoglalt terület azon részeit, melyek a bizánci császársággal voltak határosak, Károly ezeknek engedte át. Az a későbbi állítás, hogy az avarok és hunok előtti Dunántuli részek az összes volt római

városok, ezeknek templomai a frankok által újra építettek, csak egy jámbor kívánságnak valósággá hazudni akarása. Az avaroktól visszarabolt kincsekből nem a pogányoknak épített templomot Nagy Károly, hanem hazavitte, s annak egy részét a pápának, másik részét pedig a különböző egyházaknak ajándékozta. Néhány avar sirban találtak ugyan keresztet, ami épp úgy lehetett kereszténységre tért avaré, mint egy pogány avarnak a rablott kincse. Az avarok közül tömegesen csak a bajor határszélen élők lettek keresztények. 805-ben Tivadar avar khagánnak „megengedi” Károly, hogy a szlávoktól háborgatott lakóhelyét otthagyja és népével együtt Szombathely vidékére vonuljon vissza. Alig tért haza Tivadar, hirtelen meghalt s a helyette megválasztott új khagán pogány volt. Károly a történeli följegyzések szerint helyben hagyta, hogy a khagán a régi avar szokások szerint birja egész méltóságát.

Ugy látszik azonban, hogy ennek ára a megkeresztelkedés volt. Az új khánt ugyanis a Fischa folyóban öskeresztény módra Ábrahámnak keresztelik.

A krónikások ilyenféle adatai teszik bizonyossá azt, hogy Avarország részekre szakadt, hogy a khagán címet többen használják s hogy a kereszténységet csak a határszéli fenyegetett törzsek veszik föl. Ezek is lanyha keresztények lehettek, mert egyre újabb és újabb térítőket kell hozzájuk küldeni. A frank krónikákban 843-ból találjuk az avarokról utolsó adatot, a verduni osztozkodásnál. Itt Avarország mint követelés szerepel az osztozkodók között. Ezenkívül még a pápai levéltár adatai között van pár még nem közölt adat.

A honfoglaló magyarok találtak itt független avar törzseket, akik rokonaikat, a magyarokat, akár törökös,

akár finnugoros népek voltak, felszabadító testvéreikként üdvözölték. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy a honfoglalás a magyarságnak olyan gyorsan sikerült. Az avarok nagy része nem volt még keresztény, sőt a megtértek is a magyarok bejövetele után egész bizonyosan újra kezdték a pogányságot. Ezt bizonyítja az, hogy a magyarok megtérítése több mint száz évvel a honfoglalás után kezdődik és kívülről jövő térítők által. Ha az avarok keresztények lettek volna, rajtuk keresztül a magyarság megtérése idegen behatás nélkül is megtörténik.

Az elmondottakból nemcsak a józan ítéletű ember, de csak egy kis logikával gondolkozó is megláthatja azt a valóságot, hogy Nagy Károly Avarországot léteiben megrendítette és főbbjeitől megfosztva, meggyengítette, de magát az avar nemzetet lönkre nem tette.

Az avar faj szívósságára, az államalkotóképességre jellemző, hogy ázsiai hazájukból Európába szakadva s fajrokonaiktól elvágva a legmostohább körülmények között is fentartották magukat. Egész nemzeti életük alatt Bizánchoz való viszonyuk feszült és ellenséges maradt. Az az évpénz, amit Bizánc az avaroknak fizetett, nem a szövetségesnek adott segélypénz volt, mert rövidesen hadisarccá, sőt adóvá változott. A császárok az avarokat védelmük alá menekült szökevénynépnek tekintették, akiknek kegyelemből adtak lakóföldet. Csak fegyverük hatalma tudta Bizáncot jobb belátásra kényszeríteni.

Láttuk azt a szívélyes viszonyt, amelyben a longobárdokkal állottak. Ezt a másfélszázadig tartó jóviszonyt csak Bizánc ármánykodása zavarta meg. Említettük azt is, hogy a gepidák az avaroknak hódoltak meg. A bajor és a szász nemzetekkel szemben sokszor ellenséges, de még többször jó szomszédi viszonyban élnek. Éppen a

germán-bajorokkal való szövetkezés uszítja az avarokra Nagy Károlyt.

Baján hatalma alá tartoztak és kerültek majdnem az összes szlávok. Az orosz történelem sok gyűlölettel beszél az avarokról, pedig ha az avarok a megszervezetlen, államalakításra még éretlen, a haditudományokban járatlan, szabadságot talán sohasem élvezett s a műveltség nagyon alacsony fokán álló szlávokat hatalmuk alá nem fogják, soha önálló nemzet és nemzetek nem keletkeztek volna belőlük. Igaz, hogy az avarok keményen bántak velük. De meghagyták törzsszervezetüket s nem szakították el egymástól. A közöttük fennálló viszony bár alárendelt volt, mégis inkább hasonlított a szövetséghez.

„Az avarok voltak a szlávság uttörői, tanulómes-
terei, megszervezői. Az avarok háboruiban mennek keresztül azon a kemény hadi iskolán is, amely képessé tette őket aztán arra, hogy önálló államot alkothassanak. Az avar hadjáratokban mindég nagyon sok leigázott szláv is volt. A Balkán megtizedelt lakossága helyébe minden ilyen hadjárat alkalmával megtelepedett egy-egy elszakadt szláv, sőt néha bolgár vagy avar törzs is,“
ösméri el a szláv történetírás egyik mestere.

Nem lesz érdektelen, ha a horvát államalapítást megvizsgáljuk. Biborban született Konsztantin császár mondja, hogy a horvátokat, mikor Bujuvárán (Bajorország) tulról leköltöztették az Adria mellé, őt fivér vezette: Kulukas, Luebellos, Kosences, Muhló és Chrovates. Ezenkívül két nővér: Tuga és Buga.

Mikkola, a finnek kiváló tudósa mindezekről a nevekről megállapította, hogy tulnyomó részben török nevek. Ezek szerint a horvátok vezérei és szervezői avarok

voltak. Az egyetlen Chrovatos nevet kivéve, a többi egy sem szláv szó. A hét névből tehát csak egy a szláv, a többi pedig közhasználatnak örvendő törökös-hunnos bolgár név. A horvát méltóságnév, a bán is avar szó. Fontos a régi horvát városokban igen gyakori Mergen család név, mely nyilast jelent és avar szó.

Érdekes jelenség, hogy az avarok néhány alkalommal, mintha öntudatos gyarmatosítóknak látszanának. Két-három helyen 10-15.000 szlávot telepítenek le a bizánci birodalom egy-egy pontján. Dalmáciába is, amint láttuk 10.000 kultrigur hunt küldenek. Bizánc kénytelen megtérni ezeket a telepítéseket, az avarok pedig minden háboruszkodás után magukénak követelték az így megtelepített területeket.

Az avar birodalom legnagyobb kiterjedésében délen a Balkán hegységig, nyugaton az Elbe és Enns folyóig, északra a Kárpátokon túl, keletre pedig a szövetségébe vontakkal Nyugat-Ázsiáig terjedt.

Az avar birodalom belső szervezete, úgy látszik, hogy a turáni népeknél szokásos törzsszövetségen alapult. A birodalom élén a khán vagy khagán állott, de hatalmát korlátozta a jugur néven fönmaradt főméltóság, amely ugylátszik, az igazságszolgáltatást tartotta kezében.

Az avar állam szervezete is a hadi rendszeren alapult. Azt látjuk, hogy voltak külön támadó és külön védekező intézmények. Támadó hadseregük akkora volt, hogy Európa bármely hatalmasságával szemben diadalmasan vették fel a harcot s csak mikor gyenge uralkodók alatt meglazul az állam szervezete és a bizánci intrika föllájitja alattvalóit, gyöngülnek el annyira, hogy Nagy Károly legyőzheti őket.

Az avar hadakban a lovasságot az avarok és a

bolgárok alkották, a szlávok, gépidák és más meghódított germán törzsek pedig gyalogságukat és hajóhadukat képezték. Sokan csodálkoznak azon, hogy az avarok a várak ostrománál milyen ügyesek voltak. Ezt a tudományukat valószínű, hogy még a Kinával való harcokban, az őshazában szerezték. A görög írók elbeszélik, hogy Konstantinápolynak 626-iki ostrománál milyen ügyességet fejtettek ki.

Az avaroknak nem voltak olyan váraik, mint az európaiknak. Védekezőrendszerük alapját az avar gyűrűk vagy gyepek alkották. Hatalmas területeket vettek körül mély árkokkal. Az ezekből kiásott földet az árok belső oldalán, mint egy hatalmas falat rakták föl s ezt cölöpökkel, begyepesítéssel és fásítással védték meg a víz rombolásától. Egy-egy ilyen gyűrűben számos község állott s veszély esetén a bekerített terület elegendő táplálékot nyújtott a gyűrűbe huzódott embereknek és állataiknak. A gyűrűk úgy voltak alkotva, hogy kürt és tűzjelekkel rövid pár óra alatt az egész ország tudomást szerzett a központ akaratáról, vagy a közeledő ellenségről. Ez a gyeperendszer olyan tökéletes védelmi eszköz volt, amelyhez hasonlót az akkori Európában nem találunk. Notker szentgállei szerzetes szemtanuk elbeszélése után a IX. században, az ő nyomán pedig Aventinus a XVI. században a következőleg írják le az avar gyűrűket: „A hunok vagy avarok saját földjüket védelem szempontjából kilenc helyen kör alakú sövénnyel kerítették be. E védőkörök egymástól 40.000 lépésnyi távolságra állottak s körül voltak véve árkokkal és védőfallal. Szerkezetük a következő volt. Katonai széles árkot ástak. Ennek egyik partjára kihányt földtöltésbe sok karó továbbá fenyő, tölgy és birkfaderekek voltak leverve.

Ezzel átellenben 20 lábnyi távolságra egy másik hasonló sor volt megerősítve. E fák közeit füzágakkal befönték s a két sor fakerítés közötti tért igen kemény kövekkel vagy erős agyagsárral töltötték be. Az egészet felülről gyephantokkal fedték be. Az erődítések magassága 20 láb volt. Ugy a belső, mint a külső oldalát dusan tenyésző füz, szil és nyárfákkal ültették be, amelyeket lecsonkitottak s így gyökereikből buja bokrok sarjaztak. Egyik vár-gyűrű a másiktól olyan távolságra volt, mint a turoni vár Konstanzához (körülbelül 10 német mérföld). A gyűrűkben a házak és a faluk úgy voltak elhelyezve, hogy egyiktől a másikig az embernek vagy a kúrtnek a szavát meg lehetett hallani. Minden gyűrűnek több szükbejáratu kapuja volt, amelyet védelemkor eltorlaszoltak. A védőkörök úgy voltak elrendezve, hogy átmérőjük annál inkább rövidedett, minél közelebb állott valamely kör a központi gyűrűhöz, melyben a khán lakott s melyben a nemzeti kincstár volt. A védőkörök alkotásánál a közbeneső hegyek magaslatai vagy a folyók vize ügyesen fölhasználtatott."

Hazánk területén nagyon sok árkolást és gyeptümaradványt találunk. Hogy ezeket ki és mikor építette, még nem tudjuk határozottan. Hogy egy nagy részük avar maradvány, az kétségtelen, de igen valószínű, hogy közülük idegen származásu is van közöttük.

Hogy az avarok ügyes kereskedők voltak, arról is maradtak egykoru hiteles följegyzéseink. A Duna vonalán ők voltak a keleti és a nyugati kereskedelem összekötő kapcsai, még a frankok uralma korában is. A nyugati kereskedők csak Regensburgig jöttek s itt vették át az avar kereskedők által szállított keleti árukat. Érdekes adat, hogy a vendeket megszervező s később vend királlyá

választott Számó Galliába telepedett avar származásu katonából lett kereskedő volt.

Arról is biztos tudomásunk van, hogy az avarok ügyes iparosok voltak. Eddig általános divat volt az, hogy a népvándorlás népeit úgy tüntessék föl, mint akik semmi iparral sem rendelkeztek. Ismételten rámutatunk e felfogás képtelenségére. Egy olyan nemzet, amely félmillió hadsereget képes kiállítani, nem lehet ipar nélkül. Hogy gondolhatja valaki azt, hogy félmillió embernek fegyvere, ruhája, hadifelszerelése legyen és kerülhessen, ha ezt nem maga állítja elő. Éppen a legutóbbi modern háborúk adták legélénkebb bizonyosságát annak, hogy mily nehéz egy nagy hadsereget még a mai modern iparos világban is felszerelni. Az avaroknak is megvoltak a maguk fegyver-iparosai, szij és bőrgyártói s ruhakészítői. Ez utóbbiról tudjuk, hogy egyike volt a legszebbeknek és a legfényesebbeknek. Csak ha logikusan következtetnénk, akkor is arra a meggyőződésre kellene jutni, hogy nemzeti viseletük díszét csak maguk állíthatták elő. Azonban nemcsak a följegyzések, hanem az avar leletek is bizonyítják azt, hogy az avarság e korban mestere volt a legfinomabb ötvösművészetnek. Az egykori írók egyhangulag arról tanuskodnak, hogy az avar előkelők szerették a keleti fénytűzést, a szép öltözeteket, drága fegyvereket, az arany és ezüst asztali edényeket és a diszes butorokat. A békekötéseknél az ajándéktárgyak között mindig kikötötték az ilyenek adását. A khán sátoráról azt írják, hogy nehéz selyemszövetből volt készítve, belsejében diszesen metszett aranykerevetek voltak s a khán széke fölött drágakövektől ragyogó menyeyezett állott. Baján egyszer azt üzenté a császárnak, hogy római szövetből készíttessen a részére avar divatu

ruhát. Ugyancsak Baján izlésére jellemző, hogy Mauricius császár a legügyesebb bizánci ötvösökkel egy tiszta aranyból készített kerevetet küldött ajándékba, melyet a khán olyan szegényesnek tartott, hogy visszaküldötte. Azt is följegyezték, hogy egy másik alkalommal egy betanított elefántot küldött vissza. Mindezek a jelenségek az avarság fejlett izléséről tanuskodtak. Együttal bizonyosságai annak, hogy az avar ötvösök különb dolgokat produkáltak, mint a bizánciak.

Hogy szellemi képesség tekintetében sem állhattak Bizánc megett, arra elég bizonyíték az, hogy Bizánc raffinált cselszövényeit kijátszották s e téren is legtöbb-ször ők maradtak felül.

Azt is szokták mondani, hogy az Ázsiából Európába került nomád népvándorlók nem értettek a földműveléshez. Ideje lenne, ha ez a téves hit egyszer már megigazítódna. A kínai források a leghatározottabban leírják, hogy az összes hun fajú népek földművelők és földműveltek voltak. A nomád életmóddal természetesen egészen más volt az ő földművelésük, mint az európai letelepülteké. Magát a nomádkodást pedig nem a kóborlási hajlam, hanem földjük természeti viszonyai követelték. Magyarország területén azonban állandóan megtelepedtek, mert az itteni természeti viszonyok így követelték. A gyűrű rendszer maga is állandó megtelepülést jelentett.

Kétségbe vonják az avarok írástudását, mert nem maradt reánk semmiféle írott emlékük. Ha a khinai források tanuságtételét hívjuk tanuként, akkor itt is szembe kell fordulnunk ezzel a nézettel, mert Siratori japán professzor legújabb forráskutatásai azt mutatják, hogy az ázsiai avarságnak fejlett irodalma volt. A

professzor urnak különben nagyon érdekes az a közlése, hogy a khinai forrásokban talált néhány avar szó mongolos hangzásu. Igéretét birom, hogy ez irányu kutatásait mihelyt befejezte, megküldi nekünk, hogy ezeket is felhasználhassuk.

Az avarság régi erkölcsaire rombolólag hatott a Bizánccal való érintkezés. Bizánc erkölcsi romlottsága a folytonos érintkezés és a többszörös összeházasodás folytán megrontotta az avarok tisztább erkölcsait, ami aztán az úgy is többnejű avar előkelőktől a nép szélesebb rétegében is elterjedt.

Vallásukról keveset tudunk. Minden jel arra mutat, hogy ők is részesei voltak a turáni népek ősi sámán hitvallásának. Főpapjukat egyik főljegyzés szerint *bokolabrának* nevezték. Hogy az elemeket is tisztelték, arra következtethetünk Bajánnak Szirmiumnál tett esküjéből. Hogy ők is hittek a turáni népek mindenható égi Öregistenében, azt a 600-ik évi hadjáratból fennmaradt azon felkiáltása tanúsítja, hogy: „Isten ítéljen köztem és Maricius császár között!” Vallási türelemre és mély erkölcsi igazságérzetre vall az a főljegyzett tény, hogy 601-ben, az ostromlott Tomea városnak a husvéti ünnepekre fegyverszünetet adnak, sőt az ünnepekre való élelemmel is ellátják őket. A VIII. században sok keresztény avarról tudunk s a jelekből azt következtethetjük, hogy ha Nagy Károly nem akart volna mindn keresztény hitre tért népet egyuttal frank alattvalóvá is tenni, az avarokat könnyű szerrel lehetett volna megnyerni a kereszténységnek. Az avar birodalom, mint politikai hatalom lehanyatlott és elbukott. Azoknak az évezredes harcoknak, amelyeket a turáni faj ellen vívtak a többi fajok az avarok története volt az egyik fényes jelene.

Nyugat népe látszólag felül maradt, de győzelme igazából csak pírrhusi győzelem volt, amely a győzőnek is halálos sebet adott. De más megismétlődés is történt. Nyugat lelkivilága megint nem tudott beleilleszkedni azokba a magasabb ethikai nagy eszmékbe, amit a turániség képviselt. Véralkatához és alaptermészetéhez hiven eltanulta az avaroktól is technikai tudásuk számos dolgát s haditudományuk sok külsőségét, de csak árja módra tudta őket megemészteni.

3. A türkök történeti vázlata.

A Turáni Könyvek ötödik kötete, mely ozmán-török testvéreink történeti vázlatát nyújtotta, már megemlékezett a török nemzet származási mondáiról s a legrégebbi mondás följegyzésekről. Itt tehát csak bele kell kapcsolni a történeti folytonosságba az ott elmondottakat s néhány kiegészítő részt kell még hozzáadnunk.

A türk szó a magyar nyelvben törökké alakult. Ma ezen a néven nevezzük mindazokat a népeket, akik az úgynevezett köztörök, tatár, kirgiz, baskir stb. nyelven beszélnek. A köztörök nyelvek közelebb állanak egymáshoz, mint a európai germán nyelvek. Egymást legtöbbször megértik, vagy igen rövid idő alatt beletanulnak egymás nyelvébe. Hun kötetünkben megemlégettünk már, hogy a török elnevezés tulajdonképpen anakronizmus, mert a török nyelv nem egyéb, mint a hun nyelv egyik tájszólása s a törökség csak a hunoknak volt egyik hódolt törzse.

Türk név alatt meglehetősen későn kerülnek a történelem színpadára. De a reánk maradt nyelvi emlékek arról tesznek tanúságot, hogy Közép-Ázsia némely vidékein már a Kr. e. századokban is éltek török fajú népek.

Az avarokról írt dolgozatunkban megemlíttük, hogy a keleti hun birodalom bukása után Belső-Ázsiában a khinai forrásokban zsuan-zsuannak nevezett avarok alkottak a hunokéhoz hasonló nagyságu hatalmas birodalmat. Nekik voltak alattvalóik a türkök is. Az avarokat a khinai források szerint a khinaiak vernék meg, 100.000 lovassal, 150.000 szekérrel és több száz-ezernyi gyalogsággal menve ellenük, kiszorítják a belső-ázsiai pusztákról. Úgy látszik ez a vereségük adja meg az alkalmat arra, hogy a türk törzsek függetlenítsék magukat.

Az ázsiai nagy turán birodalmak, az avaroké is, törzsszövetségen alapult. A magukat függetleníő türkök vezére, Tünien khán, szintén törzsszövetségi alapon alkotja meg birodalmát. Ő maga a keleti részeken uralkodott s székhelye valahol az Orkhon folyó vidékén volt. Testvérét, Isztemit, a nyugati részekre küldötte, jogbunak. Ez a rang olyan alkirály-féle lehetett s a türk birodalom történetében párszor találunk példát arra, hogy a jogbuk függetleníítették magukat a khántól. Isztemi székhelye valahol az Ili folyó völgyében volt. A birodalom két része között emelkednek a Tienszan és az Altai 5000 méteren felüli csucasai. Ez az óriási természetes válaszfal nagyon megkönnyítette a birodalom nyugati részének függetlenségi törekvéseit. A birodalom keleti fele Khinától és Koreától az Altai hegységig, nyugati fele pedig az Altaitól a bizánci birodalom keleti határáig terjedt. Mégis, dacára annak, hogy a régi világ-nak ezzel a két magaskulturájú hatalmas államával érintkeztek, történetüket csak pár évtized óta ösmertük meg. A khinai források ugyanis jóformálag feldolgozatlanok, a bizánci kutfókben pedig csak néhány rövid

megemlékezést találunk róluk. Történetükre főleg az Orkhon és Jenisszei folyók vidékén talált sziklafeliratok megfejtéséből derült világosság. A megfejtést a pár évvel ezelőtt elhunyt Thomsen Vilmos világhírű dán tudós eszközölte. Ezekről a feliratokról mongol kötetünkben s egyébűtt is, már megemlékeztünk.

Tümennek három fia volt. Ezek közül a legkiválóbb Mukán, vagy Mokán khán. A khinai források a legnagyobb hősiesség nimbuszával veszik körül alakját. Nagy szervező s elsőrangú hadvezér, aki nagybátyjával, Isztemivel szövetségre, hajtja végre hatalmas hódításait s alakít Belső-Ázsiában a zsuan-zsuanok és keleti hunokéhoz hasonló nagy birodalmat. Föllépésűkkor Közép-Ázsia (Turkesztán) urai az eftalita hunok voltak, akik századokon keresztül uralkodtak Ázsia ezen a részén.

Ezeknek leverésével nemcsak egész Ázsia nyugatának, hanem még Baktriának és vidékének is urai lettek. Hamarosan megkértük a Kaspi-tó s a Kaukázus északi oldalán Európába nyomulnak. 576-ban már a Krimi félszigettel szemben lévő Bosporus városát is elfoglalják s így belekerülnek az európai történetírás eseményeibe is.

Az európai történetírásba úgy jut bele az a kevés, ami róluk maradt, hogy a türkök terjeszkedése miatt azok a karavánutak, amelyeken a khinai selymet szállították Európába, az ő kezükbe kerültek. Ezen a téren erős versenylátsuk volt Persia, amely az ekkor már jól ösmert indiai tengeri uton hajókkal hozta a khinai selyemárukat a Persa öbölbe s innen továbbította nyugatra. Az így keletkezett kereskedelmi és politikai versengés okozta aztán, hogy Isztemi követséget küldött Bizáncba, a kereskedelmi ügyek rendbeszedésére. Bizáncnak, amely

a persákkal ezidőben folytonos hadilábon állott, nagyon kedves volt a gondolat, hogy ezután a selyemhez a persák kikerülésével juthasson, mert a selymet Bizánc majdnem monopolizálta s egész Európa rajta keresztül jutott ehhez az ismeretlen, de annál kíváncsiabb drága szövethoz. Zemarkhos vezetése alatt 568-ban a bizánci udvar viszontkövetséget indít Iszlemihez. Ez a követség végigjárja a türkök nyugati földjét s ezen keresztül jut el az Ektág nevű hegységben lévő kháni székhelyhez. Ennek hollétét nem tudjuk biztosan megállapítani. Valószínű, a Tekes folyó völgyében, a mai Kutsától északra feküdt. Zemárhos követ jelentését Menander Protektor bizánci történetíró munkája őrizte meg számunkra. Ebből a jelentésből a türkök magas kulturája tárul elénk. Megtudjuk belőle, hogy vasbányáik és nagyon fejlett vasiparuk van s egyéb iparuk is nagyon fejlett. Isztemi hatalmas sátra a legszebb szintű művészi selymekkel volt diszítve. Kerekeken nyugodott s így könnyen lehetett hordozni. Isztemi aranytrónon ülve fogadta a követséget. Ezenkívül még két másik lakásában fordulnak meg, amelyekben arany kereveleteket és ágyakat láttak s ezek egyikét négy aranyból művészileg faragott páva tartotta. Az ágy oszlopait vésett aranylemezek borították s az egész sátorban aranyból és ezüstből készült állatszobrok szolgáltak diszítésül. Bizáncból még kétszer jár követség a türk kháni udvarban, 576-ban és 598-ban. Megemlítetük azt is, hogy Bizánc a persák ellen szövetségre akarta bírni a türköket, ami nem sikerült, de Bizáncnak ebből nem lett semmi hátránya, mert a türkök sohasem éltek barátságos viszonyban a Szasszanida birodalommal s éppen az ők támadásaik törték meg Persia erejét. Ezáltal szabadult meg Bizánc a persa

nyomás alól s ennek köszönheti Herakleus császár a persákon aratott diadalát.

Izlemi halála után a türk birodalom kétfelé szakadt. Még az a névleges függés sem maradt meg közöttük, ami az utolsó években fönállott. A nyugati khagán a „Hét világrész khánja“ nevet vette föl. A versengző khánokat Khinának könnyű volt egymás ellen fölhasználni s így birodalmát részükről tehermentesíteni.

Itt említjük meg azt a türk szokást, amely éppen úgy a birodalom felbomlására vezetett, mint nyugaton a régi frankoknál, a birodalomnak a hercegek között való széosztása. A türk szokás az volt, hogy a meghódított népeket, még ha fajrokonok voltak is, széosztották családtagjaik között. Az ilyen hódolt rész aztán nemcsak kháni rokont kapott fejedelmétől, hanem mindenikkel ment bizonyos számú katonaság és kíséret. Ezekből a birodalomrészekből később több önállósította magát, a türk kháni családból való fejedelem alatt és türk származásu előkelőség vezetése mellett. A legujabb kutatások szerint a kazár birodalom is így keletkezik, azt pedig tudjuk, hogy a kazár birodalom egyik alkotóeleme a magyarság volt. Choreni Mózes örmény történetíró a VI. század végéről jegyzi föl, hogy Krimmel átellenben az Alsó-Kubán folyó vidékén, a Kaukázustól északra türkök és bolgárok laknak. Németh Gyula professzor pár héttel ezelőtt megjelent munkájában kétséget kizárólag igazolja, hogy az itt említett türkök magyarok voltak. Így az európai történelben legelőször türknek nevezett nép a magyar volt. Ezt a tényt az arab források is megerősítik.

De térjünk vissza a türkökhöz. A bizáncival versengző khinai felfang felidézi a két türk birodalom

között a testvérvizsályt, ami aztán hamarosan véget is vet a türkök óriási hatalmának. 630-ban elbukik a keleti türk birodalom. A legyőzötteket tömegesen telepltik le Khinába, hogy így megakadályozhassák újjászervezkédésüket. 29 év múlva már a nyugati türk birodalom is kénytelen meghódolni, mert a khinai intrika alkotó elemeit rendre letördelte. Dacára hódoltságuknak, a nemzeti érzés s a dicső mult emléke nem halt ki közülük, sőt arra ösztökölte, hogy kivivják szabadságukat. Több kísérletük kudarcot vallott, míg végre 50 éves rabság után 682-ben sikerült óriási harcok után Kultrung fejedelemnek a későbbi Elterisz khánnak, (aki a régi türk dinasztia leszármazottja volt,) a törökség legnagyobb részét újra egyesíteni és a törökök függetlenségét kivívni. Főérdeme az, hogy a törzsek egy részét maga körül tudta csoportosítani s az így nyert erővel a vonakodókat uralma alá kényszerítette. Neve törzsgyűjtőt jelent s valóban a törzsek összegyűjtésével szerezte meg nemzete új szabadságát.

Kr. u. 691-ben bekövetkezett halála után öccse, Kapgán, lett khánná. Bátyjánál harciasabb természetű és kiváló hadvezér volt. Birodalmát majdnem a régi határáig terjesztette, de vasfegyelme mellé a pártoskodókkal szemben tanusított szigorúsága és kegyetlensége a bátyja által megnyert törzsek közül sokat elidegenített, ami a birodalomnak semmiképpen sem vált előnyére. Halála után Elterisz khán két fia következett a trónon. Ez a két testvér egymás kiegészítője volt. Az idősebbik Bilge khán (Bölcs khán) nevet viselt s bölcsessége volt az, ami visszaadta az országnak békéjét és nyugalomát. Öccse, a harcias és kiváló vitéz Kültegin volt, akiről már mongol kötetünkben is megemlékeztünk. Mind-

keltőjük bölcs tanácsadója volt Tonjukuk nevezetű tudós türk főúr. Khinában tanult s itt egyikévé váltott Khina legkiválóbb államférfiainak. Mikor Elterisz a birodalom újraalakításán fáradozott, Tonjukuk hozzáietett s bölcs tanácsaival, nagy diplomáciai érzékével és tudásával Elterisz jobbkezévé lett. Az a nagy tekintély, melyet magának Khinában szerzett, tette lehetővé, hogy a khinai birodalommal, Eiterisz elszakadása után is, megmaradt a jóbaráti viszony, sőt Khina az oda áttelepített tükröket is visszabocsájtotta régi hazájukba. Ez a három kiváló ember adta meg a türk birodalomnak újabb virágzását. Bilge khán eszessége, Tonjukuk nagy szive és tudása az ország belső állapotait tette virágzóvá, Kültegin hadvezéri ügyessége pedig összetörte a rájuk acsarkodó ellenséget.

Sajnos, a türk történelemnek ez a három nagy alakja rövid egymásutánban meghal s így a birodalom támaszai kidülnek. Az agg Tonjukuk 720-ban hal meg, Bilge khán fejedelmi módon temetteti el. Sirja ma is megvan a Tola folyó partján, az Orkhon vidékén. Két oszlopon van bevésve az a sírfelirat, amit saját maga szerkesztett. Ennek a kornak ez az egyik legnagyobb igazán köbevéselt emléke, mert ebben elmondja a birodalom újraszervezésének történetét

731-ben meghal Kültegin is. Mongol kötetünkben leírtam sirját, melyet a türk khagán és a kínai császár közösen állíttattak fel. Itt nem ismétlem meg. E helyett alább röviden ismertetem a feliratát.

Pár évre rá Bilge khánt is megmérgezték 734-ben. Halála éppen akkor következett be, amikor egy követség hírül hozta, hogy a kínai császár egyik leányát hozzáadja feleségül. Kínai szokás szerint az ilyen ígéret majd-

nem egyenlő a házassággal. Így Bilge khánnak a kínai császár emeltetett siremléket. Halála után pártoskodás üt ki, amely aláássa a birodalom erejét. Nem is élte sokáig tul a türk birodalom utolsó nagy oszlopának összeroppanását. 745-ben a birodalomnak alávetett leg hatalmasabb török törzs fegyvert fog ellenük s leverve a türkőket, maga ül ezek helyébe és megalakítja ugyanazon helyen és ugyanazon népekből hatalmas birodalmát. Ez a török törzs az uigur volt, akikről külön fejezetben fogunk beszélni.

A türkők a ránk maradt források tanúsága szerint a sámán vallást követték. Ezekből a nyomokból megerősítést nyer az a már más helyen és más forrásokból ismertelett megállapításunk, hogy a sámánkodó hit is ismeri a legfelsőbb égi lényt, aki a legmagasabb égben lakik s akinek neve náluk Tengri volt. Ez az *ég istenét* jelenti. Azt is olvassuk, hogy az alsóbb egekben él Umáj nevű istenasszony és több isteni ivadék. Még lennebb, vagy már a földön élnek a jó szellemek. Az ég valamelyik alsóbb részén képzeltek a paradicsomot, ahová belekerül minden jó ember lelke. Ezek a lelkek az éggel és a földdel tudnak érintkezni. Ugyancsak itt arról is értesülünk, hogy a mi ördögünknek és poklunknak megfelelő gonosz szellemet és a sötétség hazáját is ismerték. Utóbbit a föld alatt képzeltek, gonosz szellemhadával együtt. Ezek azonban följárnak a földre s itt az embernek és a földi világnak romlására törnek. Kiderül ezekből tehát, hogy magát a földet is telve képzeltek rossz és jó szellemekkel. A jószellemek lakóhelyeit szép helyeken, források mellett, folyók partjain, vagy hegyek oldalán képzeltek s az ilyen helyek tiszteletben állottak. A rossz szellemekről pedig azt hitték, hogy ezek mindig

leselkednek az emberekre s ahol lehet, kárt tesznek bennük. Élt közöttük az a hit is, hogy a közönséges földi halandó szava magában nem tud az égbe magától feljutni, mert az éggel csak a sámánok beszélhetnek s ugyanezeknek van hatalmuk a szellemek felett is. Ezek a türk hagyományok azért fontosak reánk magyarokra nézve, mert a pogány magyarság vallása is ilyenyszerű volt.

A sírfeliratokról csak rövid kivonatot adunk, prózában. Az eredeti fölíratok formája kötött és költői szárnyalásu.

A kínai császár művészeit utnak indította a Kültegin síremlékének fölállításához: „Megparancsolta, hogy utazzanak oda. Meghagyta, hogy tolmácsolják a khagán előtt részvételét, hogy feliratot véssenek kőbe és állítsák fel az elhunyt szobrát. Aztán emlékezetére építsenek templomot, melynek négy falára fessenek csata képeket. Olyat alkossanak, amelyet ott még nem láttak, olyant amin még a khán is megilletődjék.“

A Kültegin és Bilge khán sírfelirata sokban egyeznek. Bilge khán arra inti népét, hogy ne hagyja magát a kínaiaktól megcsalni, beszél a türkök régi dicsőségéről, az ország romlásáról, a rabság éveiről s a birodalom újraalakításáról. Kiemeli öccsének Kültigennek, döntő szerepét is.

De lássuk mi van a köveken: „Én a mennytől szült, török Bilge khagán, trónomra szállottam. Halljátok meg szavaimat az elsőtől az utolsóig, ti, testvéreim, fejedelmeim, egész nemzetségem, harcos nemeseim és népem. Jól figyeljetek. Napkelettől napnyugtáig, déltől északig, köröskörül nekem engedelmeskednek a népek. Keleten a Szantung sikságig nyomultam s csaknem a tengerig értem. Dél felé Tibetig, nyugaton a Gyöngy folyóig, a

Vaskapuig (Taskendnél), északon a Jelbajirku országig, mindenhová elvezettelek titeket. "

"Az igazi török föld az Ötüken hegység, ahol idegen nem volt ur soha s ahonnan össze lehet tartani a birodalmat. Mig itt uralkodtam, ki tudtam jönni a kínaiakkal, akiknek bőven van aranyuk, ezüstjük, selymük, gabonájuk. Értének a hízegő beszédhez s puhaságra szoktató gazdagságban élnek, mellyel igen sok népet vonzanak magukhoz a távolból. De akik egyszer a kínaiak közelében telepednek meg, azok aztán megérik ezek álnokságát. . . Ha arra a földre költözől ó türk népem, el fogsz pusztulni, de ha megmaradsz Ötüken földjén, örökre fog állani birodalmad. . . "

"Mikor Isten fölnt a kék eget és idelent a sötét földet alkotta, a keltő között megteremtette az emberfiakat. Az emberfia fölött ősatyáink: Tümen khagán és Isztemi khagán lettek az uralkodók, akik megszervezték a türk nép birodalmát és alkotmányát. A négy világtáj felé minden nép ellenségük volt, de ellenük vonultak és térdhajtásra kényszerítették őket. . . Megszervezték a kék türköket, akiknek addig nem voltak sem uraik, sem törzsszervezetük. Bölcs khagánok voltak, vitéz khagánok voltak, főembereik is bölcssek voltak, vitézek voltak. A bégek és a nép egyetértettek. Ezért uralkodtak nagy birodalmon. A sors rendelése szerint meghaltak. Temetésükre napkeletől napnyugtáig mindenfelől eljöttek a népek. A kínaiak, a tibetiek, a kirgizek. . . olyan híres khagánok voltak. De utódaik, akik a trónra szállottak, nem voltak hasonlók, bölcsesség híján voltak, rossz khagánok voltak. Rosszak voltak a főméltóságok is és mivel a nemesek és a nép közt nem volt egyetértés, a kínai ravaszság és ármánykodás miatt, amely

mindentűt viszályt szitott, a türk nép birodalma összeomlott. A nemesek Kina népének rabszolgáivá lettek, tiszta leányaik meg kínai rabnőkké. A nemesek elhagyták török neveiket és kínai címet vettek föl. A kínai császárnak szolgáltak, érte harcoltak és neki hódítottak meg birodalmakat kelet és nyugat felé 50 esztendőn keresztül. És az egész nép így szólt: Nép voltam, amelynek megvolt a saját birodalma. Hol van most az én hazám, kinek nyerek én országokat? Nép voltam, amelynek megvolt a saját khagánja. Miféle khagánnak szolgálok én most? Mig így beszéltek, föllázadtak a kínai császár ellen. De mivel nem voltak megszervezve, ismét megadták magukat. . . De fenn az égből a török istenei s a török földnek és a víznek szent szellemei így szólottak: A türk nép nem fog elpusztulni, a türk nép ismét egy néppé lesz. És atyámat Elterisz khánt és anyámat, Elbilge fejedelemasszonyt felemelték s az égből támogatták őket.“

Az új országalakítás a bölcs Tonjukuk kövén van fölírva: „Én, a tudós Tonjukuk, Kina alattvalójának születtem, mert akkor a türk nép Kina alárendeltje volt. . . A türk nép régi hazájában nem volt semmiféle szervezetközösség. De azok, akik ott az erdőkben és a sivatagban maradtak, összeverődtek, 700-an lehettek. Kétharmad részük lovas volt, egyharmaduk gyalogos. Vezértük a sád volt (uralkodó herceg). Csatlakozzatok hozzánk, mondotta ő, s csatlakoztam én is. És csatlakoztak. . . Én, mivel az ég belátást adott nekem, arra készítettem a sádot, hogy legyen khagán. . . Akkor a Karakumban éltünk. Ott laktunk és nagy vadakból és nyulakból táplálkoztunk. Köröskörül ellenségeink voltak, mint a ragadozó madarak. Mig ott éltünk, követ jött az oguzoktól

s szava így szólott: A tokuz-ugozok fölé khagán került. Követet küldött a kínaiakhoz és a kitájokhoz is. Azt üzenle: Egy kis csapat türk mozgolódik. A khagánja vitéz, a tanácsadója bölcs s ha ez a két ember életben marad, megölnék titeket, kínaiak, mondom, keleten megölik a kitájokat, mondom és megölik az oguzokat is mondom, azért támadjatok ti kínaiak dél felől, ti kitájok keletről, mi meg majd észak felől. A türkők földjén nem szabad khagánnak lenni, ha van, meg kell semmisítenünk, azt mondom. — Mikor ezeket a szavakat hallottam, éjjel nem jött álom a szememre s nappal nem volt nyugalmam. De azután khagánom elé mentem és ezt terjesztettem elő neki: Ha ezek hárman egyesülnek, akkor nekünk végünk van. . . Mig valami vékony, könnyen lehet széthasítani. Mig valami finom, el lehet tépni. De ha a vékony vastag lett, a finom meg durvává, nagy dolog azt szétszakítani. Nekünk magunknak kell elmenni a kitájokhoz keleten, a kínaiak ellen délen s az oguzok ellen nyugaton és északon. . ."

Ezután a fölirat elbeszéli a kifejlődött harcokat, melyeket mindig túlerővel szemben, de ügyes taktikájuk miatt győzelmesen vívtak. A továbbiakban elmondja, hogy Khina nem nyugszik bele a türkők győzelmébe, hanem akár a világháboruban, egész entente-ot szervez a türkők ellen. Az összes körülállvő népeket bevonják ebbe a szövetségbe, úgyhogy igazán ellenséges gyűrtű közepébe kerültek. A bölcs Tonjukuk akkor azt tanácsolja, hogy legelőször a kirgizeket támadják meg, mert ezek vannak tőlük legtávolabb s éppen ezért a legnagyobb biztonságban hiszik magukat. Erről a következőket mondja a fölirat:

„Mikor hallottam, hogy a Kögmenen (Kékes hegy,

a Szajáni hegység török neve) csak egy ut vezet keresztül, melyet télen a hó teljesen elzár, vezetőt keressem. . . Lóra ültettem a menetkész állapotba helyezett hadsereget. . . Megparancsoltam, hogy gyalog kapaszkodjanak fölfelé, lovukat maguk mögött vezetve és bottal támaszkodva. . . Mihelyt az előljáró emberek letaposták a havat, előrenyomultam a sereg zömével s átkeltünk az Ibar hágón. Nagy fáradsággal keltünk át. Tíz éjszaka és 10 nap küzködtünk előre a lejtő hótorlaszain. . . Mikor aztán az Ami folyóhoz leértünk, éjjel-nappal vágatva lovagoltunk tovább s akkor támadtuk meg a kirgizeket, mikor aludtak. A lándsákkal utat nyitottunk, a khán és serege összegyülekeztek, de mi legyőztük őket, megöltük a khánt s a kirgiz nép megadta és alárendelte magát a mi khánunknak.”

Külteginnek a bátyja emeltette a sirkövét. Erről is lássunk néhány részletet, amit Bilge khán mond el a kövön :

„Nem jól szervezett nép uralkodója lettem. Mikor uralkodóvá váltam, a nép táplálék és ruhák nélkül volt, szegény és gyöngé nép volt. Öcsémrel, Külteginrel, sokat tanácskoztunk erről. Azért, hogy az atyámtól és nagyatyámtól reám maradt türk népnek ne menjen tönkre neve és dicsősége, sohasem kerestem az álmod éjjel, sem a nyugodalmat nappal. Öcsémrel, Külteginrel és a két sáddal, halálíg dolgoztunk. . . Mindig arra törekedtem, hogy népem ne legyen egymáshoz tűz és víz. . . Tíz éves korában vétetett fel Kültegin a férfiak közé, nagy boldogságára anyámnak, a fejedelemasszonynak, aki Umájhoz (a fennebb említett égi istenasszony) hasonló. . . Tizenhat éves korában a következő dolgokat vitte véghez a birodalomért és a khagánért: . . . A kínai Om-

tutuk 50.000 emberből álló sereggel jött ellenünk és mi küzdöttünk. Kültegin, a gyalogságot rohamra vezette s így elfogta Om-tutukol, csatlósaival együtt s fegyverestül vitte a khagán elé. Azt a sereget ott megsemmisítettük... Mikor 21 éves volt, Csacsza-Iciangkün kínai hadvezér ellen harcoltunk. Először Tadik-csur szürkéjén támadott. Ezt a lovat megölték ott. A második rohamot Izbara jamptár szürke ménjén vezette. Ezt a lovat megölték ott. Harmadszor Jeginszilig bég bara lován, Kedimligen ülve támadott. Ezt a lovat is megölték ott. Vértjé és gyémánthold jelvényét több mint száz nyíl találta... Erre a rohamra emlékezzetek vissza, ó türk nemesek. Azt a sereget ott megsemmisítettük... Ha Kültegin nem lett volna, mindnyájatoknak végetek lett volna. De most Kültegin halott. Gyászolom őt, szemeim, bár látok, mintha megvakultak volna, agyam gondolkodni is képtelen. Gyászolok, de ő emberfia, mi csak arra születünk, hogy meghaljunk, ha egyszer isten megszabta az időt. . .“

A Belső-Ázsiában létező fölíratok mind ugyanazon jelekkel vannak írva. Ezt az írást uigur írásnak nevezték el. Érdekessége az volt a mi magyar szempontunkból, hogy ezek a jelek majdnem azonosok voltak a fennmaradt ősmagyar (hun-székely) írással. A magyar történészek úgy gondolták, hogy a magyarság ezt az írást valamely uigur törzstől tanulta el, amely valamiképpen a magyarság közé keveredett. A „*Déli turánok*“-ról szóló kötetünkben szóról-szóra leközöltük Galantai Glock Tivadarnak, a világhírű írásszakértőnek cikkét, amelyben megállapítja, hogy a magyarságnál fennmaradt ősirás a régibb forma s az uigur ennek már szabályszerű módosulása. Ugyanazon cikkben azt is kimutatja tudós tábornokunk, hogy a magyar ősirás majdnem tökéletesen azonos az egyiptomiak által használt szótagírással. Ehhez

csak annyit tehetünk, hogy a még meg nem fejtett hitita szövegek legújabbán kiásott darabjai, amint erről pár héttel ezelőtt az angol ujságokból értesültünk, ugyanezen jelekkel vannak írva. Ez utóbbi tényről még nem volt módomban teljes bizonyosságot szerezni, de le-szegezem itt, emlékeztetőül.

4. Az ujjur törökség történeti vázlata és kulturája.

Ha az én kedves turáni olvasóim figyelemmel kísérték szerény írásaimat, mindenesetre rájöhettek már arra, hogy az a világtörténelem, amelyet mi tanulunk, nem a világnak, hanem jóformálag a Földközi-tenger vidékének a története. Rájöhettek, hogy az a történelem nem az emberiségnek, hanem csak az emberiség egy fajtájának a története. Rájöhettek, hogy az egész a levegőben lóg s nélkülöz minden igazi alapot arra, hogy miképpen jutott odáig az ember, amikor emberé lett s miképpen történhetett meg az, hogy majdnem teljesen kész kultur emberként jelenik meg előttünk. Az is különös lehetett, hogy a világ szinpadán megjelennek egyszerre olyan hatalmas népek, akiknek lábanyomán megrendült a nyugati világ s akik minden reájuk fogott barbárság és vadságuk dacára igen sok dologban tanító-mesterei lettek a művelt nyugatnak. Legfőllebb annyit jegyeztek meg könyveink, hogy ezek a turáni népek kiváló hadvezetők és nagyszerű államalkotóképességűek voltak. S ha a magyar könyvek bizonyos fokig tán szelidítették is a reájuk kent jellemzéseket, mégis úgy maradt a lelkünkben, hogy ők bizony valójában történelem nélküli csorda voltak, amelyek, mint az árviz, csaptak végig Európán.

Az ujjurok története a turáni törökségnek s így a

tutuk 50.000 emberből álló sereggel jött ellenünk és mi küzdöttünk. Kültegin, a gyalogságot rohamra vezette s így elfogta Om-tutukol, csatlósaival együtt s fegyverestül vitte a khagán elé. Azt a sereget ott megsemmisítettük... Mikor 21 éves volt, Csacsza-Iciangkün kínai hadvezér ellen harcoltunk. Először Tadik-csur szürkéjén támadott. Ezt a lovat megölték ott. A második rohamot Izbara jamptár szürke ménjén vezette. Ezt a lovat megölték ott. Harmadszor Jeginszilig bég bara lován, Kedimligen ülve támadott. Ezt a lovat is megölték ott. Vértjé és gyémánthold jelvényét több mint száz nyíl találta... Erre a rohamra emlékezzetek vissza, ó türk nemesek. Azt a sereget ott megsemmisítettük... Ha Kültegin nem lett volna, mindnyájatoknak végetek lett volna. De most Kültegin halott. Gyászolom őt, szemeim, bár látok, mintha megvakultak volna, agyam gondolkodni is képtelen. Gyászolok, de ő emberfia, mi csak arra születünk, hogy meghaljunk, ha egyszer isten megszabta az időt. . .“

A Belső-Ázsiában létező fölíratok mind ugyanazon jelekkel vannak írva. Ezt az írást uigur írásnak nevezték el. Érdekessége az volt a mi magyar szempontunkból, hogy ezek a jelek majdnem azonosok voltak a fennmaradt ősmagyar (hun-székely) írással. A magyar történészek úgy gondolták, hogy a magyarság ezt az írást valamely uigur törzstől tanulta el, amely valamiképpen a magyarság közé keveredett. A „*Déli turánok*“-ról szóló kötetünkben szóról-szóra leközöltük Galantai Glock Tivadarnak, a világhírű írásszakértőnek cikkét, amelyben megállapítja, hogy a magyarságnál fennmaradt ősirás a régibb forma s az uigur ennek már szabályszerű módosulása. Ugyanazon cikkben azt is kimutatja tudós tábornokunk, hogy a magyar ősirás majdnem tökéletesen azonos az egyiptomiak által használt szótagírással. Ehhez

csak annyit tehetünk, hogy a még meg nem fejtett hitita szövegek legújabbán kiásott darabjai, amint erről pár héttel ezelőtt az angol ujságokból értesültünk, ugyanezen jelekkel vannak írva. Ez utóbbi tényről még nem volt módomban teljes bizonyosságot szerezni, de le-szegezem itt, emlékeztetőül.

4. Az ujjur törökség történeti vázlata és kulturája.

Ha az én kedves turáni olvasóim figyelemmel kísérték szerény írásaimat, mindenesetre rájöhettek már arra, hogy az a világtörténelem, amelyet mi tanulunk, nem a világnak, hanem jóformálag a Földközi-tenger vidékének a története. Rájöhettek, hogy az a történelem nem az emberiségnek, hanem csak az emberiség egy fajtájának a története. Rájöhettek, hogy az egész a levegőben lóg s nélkülöz minden igazi alapot arra, hogy miképpen jutott odáig az ember, amikor emberé lett s miképpen történhetett meg az, hogy majdnem teljesen kész kultur emberként jelenik meg előttünk. Az is különös lehetett, hogy a világ szinpadán megjelennek egyszerre olyan hatalmas népek, akiknek lábanyomán megrendült a nyugati világ s akik minden reájuk fogott barbárság és vadságuk dacára igen sok dologban tanító-mesterei lettek a művelt nyugatnak. Legfőllebb annyit jegyeztek meg könyveink, hogy ezek a turáni népek kiváló hadvezetők és nagyszerű államalkotóképességűek voltak. S ha a magyar könyvek bizonyos fokig tán szelidítették is a reájuk kent jellemzéseket, mégis úgy maradt a lelkünkben, hogy ők bizony valójában történelem nélküli csorda voltak, amelyek, mint az árviz, csaptak végig Európán.

Az ujjurok története a turáni törökségnek s így a

turánságnak egyik legérdekesebb része, amelyről pár évtizeddel ezelőtt fogalmunk sem volt. Majdnem iker-testvére az ujugrok történetének felfedezése a szumér történelemmel. Erről is alig tudtak valamit, az ékiratok megfejtése előtt. Az ujugrok történetét is csak a föliratok megtalálása és megfejtése után ösmertük meg. Attól fogva aztán az ujugur történet lapjai az emberi egyetemes művelődéstörténetnek legfontosabb lapjai lettek. Még itt sincs minden földelítve s nagyon sokat várhatunk a megtalált emlékek elolvasásától és megfejtésétől.

Az ujugurság legrégibb történetét homály fedí. Valószínű, hogy eredetileg valamelyik türk törzsnek vagy dinasztiónak volt a neve, amely aztán később nemzetnévvé alakult. Mindenesetre az oguz-törökséghez tartoztak s birodalmuk, mint rendesen a török népeknél, törzsszövetségén alapult. A történelem látókörébe a mai Észak-Mongolia vidékén lévő Szelenga völgyében kerülnek. Itteni nevük tokuz-oguz (kilenc törzs) volt s a törkök főnhatósága alá tartoztak. A források szerint lassán megerősödtek s több alkalommal megkísérelték szabadságuk kivívását, ami 754-ben sikerült is. Legyőzik és megdöntik a törkök uralmát.

Az összes türk népek közül talán az ujugur az, amelyik Khinával majdnem állandólag jóbaráti viszonyban, sőt szövetségben él. Éppen ezért talán róluk kapjuk a khinai forrásokban a legbővebb följegyzéseket. Az eddig átkutatott khinai adatok nemcsak azt mondják el, hogy miképpen lett hatalmassá ez a nép, hanem megemlékeznek magas kulturájukról, irodalmukról, felsorolva az ujugur nyelven megjelent irodalom termékeit. Még khinai nyelvre fordított ujugur irodalmi maradványok is vannak.

Önálló életüket Bojla khagán alatt kezdik. Mindjárt az első khinai feljegyzés azt beszéli el, hogy 762-63-ban, mikor a császár ellen a szeicsau-i törzsek föllázadtak, az ujgurok fejedelme hatalmas sereggel siet Khina segítségére s messze benn a Khinai birodalom belsejében, a Hoanghó folyótól délre, Bügü khánjuk leveri a lázadókat. Ez a hadjárat művelődéstörténeti és vallási szempontból is különös figyelmet érdemel. A khagán ugyanis négy manicheus papot vitt magával, akik úgy látszik, hogy az ujgurok között elterjesztették a manicheizmust.

Ugy a hunoknak, mint az utánuk következő törköknek az Orkhon vidéke alkotta birodalmuk központját. Az idevezető utvonalat az elmúlt századok alatt a khinaiak pompásan kiismerték s hadműveleteikhez berendezték. A pusztákon a kutak egész sora állott s megerősített őrállomásaik is voltak egészen a mai Urga vidékéig. Talán ez lehetett az oka annak, hogy az ujgurok birodalmuk központját már a 760-as évek körül a Tarim medence nyugati oldalára helyezték. Valószínű, hogy az ujgurságnak idevaló átszivárgása már a VI. században megkezdődött s így, mikor a khagánok székhelyüket Idikut-Sehri-be, a mai Kocso vidékére tették át, itt majdnem tisztán ujgurok éltek. A mai tudományos világ előtt ez a vidék, mint Turfán és vidéke ősméretes. Ezen a vidéken fejlődik ki az a kultúra, amelyre csodálkozó szemmel tekint a mai kultúrtörténet, mert ez virágkorában tulszárnyalta Khina és Indó-Tibet kulturáját s tanítómestere lett az araboknak. Európa ekkori kulturállapota olyanok voltak, hogy leghátul cammogott a kulturemberi csoportok között. Amikor azt keresték, hogy hogyan fejlődhetett ki itt ilyen magas

kultúra, legfőképpen arra a megállapításra jutottak, hogy a kulturnépek lakta vidékeknek majdnem a központján lakó ujugrok az addig meglévő összes emberi kultúrákat egyesítették, továbbfejlesztették s ebből csinálták meg sajátos kulturájukat.

A IX. és X. században hosszú harcokat vívnak az ujugrok s megalapítják birodalmukat. Ez nem volt olyan nagy, mint a hunoké, mint a türköké, de kiterjedt az egész Tarim-medencére. Azokat a néptörzsedékeket, amelyeket itten találtak, a X. században már teljesen magukba olvasztották, úgyhogy ekkor már joggal mondhatják, hogy az egész Tarim-medence, Turkesztán, vagyis Törökföld (a mai keleti Turkesztán).

Nagyhatalmi állásukat először 843-ban éri károsodás. Az akkor már mai lakóhelyeiken élő nagyon harcias kirgizek megtámadják őket s elveszik birodalmuk északnyugati részét. Ezzel az ujugrok birodalma a Tarim medencére korlátozódott. De azért nem szűnt meg az ujugur birodalom, hanem tovább élt s tekintélye is megmaradt. Kulturája pedig biztosította vezérő szerepét. Csak Dsingisz khán hódítása semmisíti meg az ujugur birodalmat, amely majdnem legelsőnek esik 1209-ben a mongolok hatalmába. Ekkor is csak államiságuk szűnik meg. A nép és kulturája megmaradt s vezéreleme lett a mongolságnak, melyet nagyjában a maga színvonaláig emelt. Khina, Tibet, India, az arabok és Európa, nagyon sok dologban tanító atyamesterének kell, hogy vallja a dicsőséges ujugur kultúrát, melynek részleteiről alább még szólni fogunk.

Önkénytelenül fölmerülhet az a kérdés, hogy miképpen semmisülhetett meg ez az egész kulturavilág. A feleletet reá a történelem adja meg. A legtöbb új vallás-

rombolólag hatott arra a kultúrára, amely fölött szétterjeszkedett. Talán leginkább áll ez a mohamedánizmusra, amely a maga puritánságában megtiltotta embernek és állatnak utánzását, rajzolását s legfennebb mértani figurákat, vagy növénydiszeket engedett meg. Az izlam a X. században már Kasgarba jut s az ujgur művészetnek halálos dőfést ad. A művészet pusztulásával együtt járt az anyagi romlás is. Már ismételten említettük, hogy a távol Khina és nyugat között egy hatalmas kereskedelmi karavánut vezetett, amelynek forgalma a közbeeső országok népének magasfoku anyagi jóllétet biztosított. Éppen ebben az időben kezdettek megsemmisülni ezek a „selyemutak“, mert a forgalom Khina és Persia között ezután a tengeri útra terelődött. Harmadik tényező az elnéptelenedés és szétszóródás. Azoknak a virágzó oázisoknak, amelyek még a mai Taklamakán sivatagot is elborították, az élelföltételét a mesterséges öntözésre szolgáló csatornarendszer adta meg. Ennek karbantartására sok és erős férfikéz munkája volt szükséges. Már pedig Dsingisz khán hatalmas hadseregeinek kiállításához s annak pótlásához első sorban az ujgur és a türk népeket használta föl. Az ujgurok legkiválóbb tudósai, művészei, iparművészei és iparosai a mongol udvarhoz kerültek, az ujgur nép nagy tömegei pedig Dsingisz hadaiba. Az otthonmaradt, főleg asszony és gyerek nép, nem volt képes a csatornák fenntartására s lassankint a hegyek lábához húzódott, ahol több volt a víz s ahol az általuk nyújthatott kevesebb munkával is meg tudták teremteni a megélhetésükhöz szükségeseket. Az elhagyott csatornákat aztán betöltötte a homok s ez alá kerültek a városok is, amelyeket csak legujabban kezdettek kiásni. Ez a száraz homok

az általa eltemetett dolgokat éppen olyan jól konzerválta, mint Egyiptomban, vagy Mezopotámiában. Sőt, még ezeknél is kedvezőbben, mert itt még az áradások sem nedvesítették át a talajt. Majdnem másfélezer éves eltemetés után a kiásott romokban épen megmaradt nemcsak a fa, hanem még a papiros is.

És erről a csodálatos kulturvilágról alig volt valami tudomásunk. Az a pár megjegyzés, amit az európai források fenntartottak, bár semmitmondók voltak, mégis alig akadtak hitelre. Arról, hogy itt ilyen magas kultúra lett volna, még kevésbbé; pedig tudtunk ennek a kultúrának elemeiről, a nép szokásairól, vallásáról. Nagyszerű iparáról és találmányairól egyáltalában nem tudtunk. Az araboknál már valamivel több feljegyzést lelünk. Itt azonban azt a sajátságos dolgot találjuk, hogy az arabok eltanulva az ujjur ipar és technika mesterfogásait, azt kisajátították s azután, mint a magukét adták tovább s terjesztették el Európában is. A Tarim vidéke végig élte és szenvedte a mongol hódításokat, az izlám pusztító hadjáratait s az azután következő zavaros századokat. Lassankint lefoszlott népéről az ősi kultúra s ők is visszaestek arra a kulturállapotra, melyre a mohamedánság emelte vagy süllyesztette hívőit.

A sok viszontagságot megért földterület, végre a XVIII. században Khina kezére jutott, ami bár több nyugalmat teremtett, a multat föl nem elevenithette. A XIX. század utolsó harmadában, amikor a viszonyok lehetővé tették, hogy európai kutatók is behatolhassanak a hatalmas Khina területére, kapjuk az első hírt arról, hogy Turfán vidékén egy hatalmas régi romváros terül el. 1878-ban Régel fedezi fel ezt. Utána Sven Hedin utazása nemcsak megerősíti hanem újabb adatokat szol-

gáltat arra, hogy itt több eltemetett városnak fekszenek a romjai. Az ekkorra már kultur vezetős szerepre jutott Európa figyelme reáterelődik erre a vidékre. Az általános érdeklődést azonban egy Bower nevű angol hadnagy tereli Turfán vidékére. Ez a hadnagy Kucsában egy török paraszttól egy régi hindu kéziratot vásárolt, melyről a tudósok megállapították, hogy az a Kr. u. IV. századból van s így a legrégebb az addig ősmert hindu kéziratok között.

Alig ment híre ennek, úgy az angol, mint az orosz kormány utasította Kasgarban lévő konzulait, hogy igyekezzenek a dolognak utána járni s ha volnának még ilyen kéziratok, vagy régiségek, azokat szerezzék meg. Az utasítás eredménye az volt, hogy Szentpétervárra és Kalkuttába még néhány régi kézirat került. Ezek egy része a gyerekek játékaul szolgált, másrésze az üvegtáblát helyettesítő ablakpapiros volt s amint megtudták, igen sok elpusztult, mert a bennlakók ezzel a régi papirossal fojtották le fegyverükben a töltést. Hogy a századok folytán mennyi mehelett tönkre, azt nehéz volna megállapítani. Most már az egész művelt világ figyelme ide irányult. 1892-ben a franciák megszereznek egy kéziratot, mely a Kr. u. II. századból való volt. Ez a párisi muzeumba került. A tudósok körében egyre nagyobb lett az érdeklődés. Azok, akik a turáni fajtól minden ősi kulturát, sőt ennek a képességét is ab ovo megtagadták; most is felemelték szavukat, de a komoly szakemberek megállapításaival szemben kénytelenek voltak meghátrálni.

Felmerült annak a szükségessége, hogy rendszeres kutatás alá vegyék ezt a vidéket. Előbb a finnek, majd az oroszok, utánuk pedig az angol szolgálatban

álló magyar Stein Aurél vezettek kutató expedíciót erre a vidékre. Ásatásaik igen érdekes s a legkülönfélébb emlékeket tártak föl. Eredményükön a németek is felbuzdultak s 1902-től kezdve négy expedíciót küldöttek. Az oroszlánrész Le Coq nevéhez fűződik. Hozott anyaga után Thomson Vilmos, az uigur írás megfejtője, az uigur főváros kiásására a következőket mondja: „Idikut-Serri hasonlít Pompejihez, azzal a különbséggel, hogy itt nem az elemek, hanem az emberi kezek romboltak.” Ez a mondás igazán fején találta a szöveget. A kiásott maradványok majdnem mindegyikén megállapítható a szándékos rombolás. A szobrok fejeit leütötték s mindenféle edényeket összetörték. Találtak olyan helyiségeket, ahol tömegesen voltak csontvázak egymás hegyénhátán. Látszott rajtuk, hogy agyonverték őket s úgy maradtak ott, abban a helyzetben, ahogy egymásra hullottak. A ruhafoszványokon még a vérfoltok is megmaradtak. Úgy látszik egész városokat irtottak ki, aki pedig elmenekülhetett, az többet nem tért vissza. A mohamedán fanatizmus remekelt. A kihalt várost azután eltemette a lősz és a homok. A tudományra nézve ez az eltemetés volt a szerencse, mert az így eltemetett dolgok megmenekültek a későbbi pusztulástól is. A fővárosnak falai majdnem épen állottak, hosszúságuk 10 kilométernyi, magasságuk pedig 20 méteren felüli. Mindjárt az első jelentéseknél, mint páratlan sajátságot jegyezték meg, hogy majdnem egymás mellett találtak keresztény, buddhista és manicheus templomokat és kolostorokat. Nagy számban akadtak sziklatemplomokra is, amelyeknek szája beomlott s így jótékonyan elzárta a külvilágot.

Mindezekben a romokban és sziklatemplomokban

gyönyörű kivitellű s friss, élénk színű falfestmények egész tömegét találták. Ezenkívül rengeteg sok kéziratot s hatalmas könyvtárak maradványait. A berlini muzeumba egyszerre 233 tele láda anyagot küldött Le Coq. Aki megnézi ezt a muzeumot, csodálkozva látja, hogy egész falfestmények vannak ott, teljes épségben. Ezeket a freskókat kisebb darabokban egy különleges eljárással preparálták és szedték le a falakról, Berlinben pedig újra összeállították. Így maradtak meg az ujjur kor műremekei, amelyeknek ma a tudósok, művészek és műértők csodájára járnak. Az összes festmények erősen hajlanak a realizmus felé. A legújabb megállapítások szerint megbecsülhetetlenek az általuk festett portrék. Eladdig a festészetben az ábrázolt ember és eredetije között vajmi kevés volt a hasonlatosság. A más kultúrák hatása alatt fejlődött festészet és rajzolás, megrajzolt egy emberalakot s aláírta az illető nevét. Így például egész csomó persa király arcképe maradt reánk, amelyek annyira hasonlítanak egymáshoz s az emberi arcot jellemző karakterisztikus vonásoknak annyira hijjával vannak, hogy lehetetlen eltagadni azt, hogy bizonyos séma szerint készültek s az alájuk irt neveket bátran el is lehetne cserélni. És így volt ez általában a khinai, japán és indiai művészetben. Az ujjur művészek az elsők, akik rajzolásban nemcsak a faji, de az egyéni vonásokat is felösmerték s biztos kézzel megörökítették. Ők a világ legelső igazi portretistái. De a fej mellett a ruházat, a környezet és a tájék is a leggondosabb kidolgozásban részesült.

Stein Aurél 1906-1908-ban eszközölt expedíciója alkalmával végigjárta a Tarim medence és a Taklamakan területét s a romvárosok egész sorozatára akadt,

álló magyar Stein Aurél vezettek kutató expedíciót erre a vidékre. Ásatásaik igen érdekes s a legkülönfélébb emlékeket tártak föl. Eredményükön a németek is felbuzdultak s 1902-től kezdve négy expedíciót küldöttek. Az oroszánrészt Le Coq nevéhez fűződik. Hozott anyaga után Thomson Vilmos, az uigur írás megfejtője, az uigur főváros kiásására a következőket mondja: „Idikut-Serri hasonlít Pompejihez, azzal a különbséggel, hogy itt nem az elemek, hanem az emberi kezek romboltak.” Ez a mondás igazán fején találta a szöveget. A kiásott maradványok majdnem mindegyikén megállapítható a szándékos rombolás. A szobrok fejeit leütötték s mindenféle edényeket összetörték. Találtak olyan helyiségeket, ahol tömegesen voltak csontvázak egymás hegyénhátán. Látszott rajtuk, hogy agyonverték őket s úgy maradtak ott, abban a helyzetben, ahogy egymásra hullottak. A ruhafoszlányokon még a vérfoltok is megmaradtak. Ügylátszik egész városokat irtottak ki, aki pedig elmenekülhetett, az többet nem tért vissza. A mohamedán fanatizmus remekelt. A kihalt várost azután eltemette a lősz és a homok. A tudományra nézve ez az eltemetés volt a szerencse, mert az így eltemetett dolgok megmenekültek a későbbi pusztulástól is. A fővárosnak falai majdnem épen állottak, hosszúságuk 10 kilométernyi, magasságuk pedig 20 méteren felüli. Mindjárt az első jelentéseknél, mint páratlan sajátsgot jegyezték meg, hogy majdnem egymás mellett találtak keresztény, buddhista és manicheus templomokat és kolostorokat. Nagy számban akadtak sziklatemplomokra is, amelyeknek szája beomlott s így jótékonyan elzárta a külvilágtól.

Mindezekben a romokban és sziklatemplomokban

gyönyörű kivitellű s friss, élénk színű falfestmények egész tömegét találták. Ezenkívül rengeteg sok kéziratot s hatalmas könyvtárak maradványait. A berlini muzeumba egyszerre 233 tele láda anyagot küldött Le Coq. Aki megnézi ezt a muzeumot, csodálkozva látja, hogy egész falfestmények vannak ott, teljes épségben. Ezeket a freskókat kisebb darabokban egy különleges eljárással preparálták és szedték le a falakról, Berlinben pedig újra összeállították. Így maradtak meg az ujjur kor műemekei, amelyeknek ma a tudósok, művészek és műértők csodájára járnak. Az összes festmények erősen hajlanak a realizmus felé. A legujabb megállapítások szerint megbecsülhetetlenek az általuk festett portrék. Eladdig a festészetben az ábrázolt ember és eredetije között vajmi kevés volt a hasonlatosság. A más kulturák hatása alatt fejlődött festészet és rajzolás, megrajzolt egy emberalakot s aláírta az illető nevét. Így például egész csomó persa király arcképe maradt reánk, amelyek annyira hasonlítanak egymáshoz s az emberi arcot jellemző karakterisztikus vonásoknak annyira hűjával vannak, hogy lehetetlen eltagadni azt, hogy bizonyos séma szerint készültek s az alájuk irt neveket bátran el is lehetne cserélni. És így volt ez általában a khinai, japán és indiai művészetben. Az ujjur művészek az első, akik rajzolásban nemcsak a faji, de az egyéni vonásokat is felösmerték s biztos kézzel megörökítették. Ők a világ legelső igazi portrelistái. De a fej mellett a ruházat, a környezet és a tájék is a leggondosabb kidolgozásban részesült.

Stein Aurél 1906-1908-ban eszközölt expedíciója alkalmával végigjárta a Tarim medence és a Taklamakan területét s a romvárosok egész sorozatára akadt,

olyan helyeken is, amelyek ma a homoksivatag messzi belsejében fekszenek. E városok közül volt olyan, amelyekből már a Kr. u. II. században elmenekültek a lakók. Hun kötetünkben megemlékeztünk Hiuen-csang kínai utazóról, aki szintén megerősíti, hogy ebben az időben már a sivatagban számos romváros állt. Stein Aurél könyvéből ismerjük ezeket a kiásott romokat. Legnagyobb részüknél csak a homok által eltemetett falrészek maradtak meg. A szabadon maradt felső részt porrá őrölte a szél. Herman Antal magyar tudós a Stein Aurél által közölt diszes fafaragásokat egymás mellé állította a magyar népművészet fafaragásával s közöttük csodálatos megegyezést talált. Érdekes Stein Aurél-nak a könyvében az a rész, mikor leírja, hogy a romok között főleg a szemétdombok maradványaiban vagy egyes hivatalos helyiségekben igazi levéltár maradványokra bukkant. Utóbbiak nagy része fatáblákra van írva. Rendesen két tábla volt írásos oldalával egymásnak fordítva, végén zsinórral egy lyukon át összekötve s a zsinór agyagpecséttel lepecsételve. Egyik határállo-más őrtornyának romjaiban egy rovatozott fősorolást talált, amelyben nyilván volt tartva azoknak száma, neve, akik átlépték naponként a határt. A forgalomra érdekes képet vet az, hogy a határátlépők száma naponként 20-30 ember volt. A Stein Aurél által talált kéziratok száma meghaladja az ezret. Érdekességük, hogy több nyelven vannak fogalmazva és írva, különféle betűkkel, köztük igen sok a magyarral majdnem azonos ujgur írással.

Mindezeknél azonban sokkal nagyobb értékű és jelentőségű a tunhuangi ezernyi buddha templom kikutatása. Egy magas sziklafal oldalán körülbelül 500 barlang van. A legtöbbnek a mélyén freskók vannak. Stein

meghallotta khinai kísérijétől, hogy egy barlangban nagy könyvtár van elrejtve. Az egyik sziklatemplomot ugyanis restaurálták s ekkor jöttek rá, hogy a régi templomokat s ezeknek művészi freskóit a mohamedánizmus nem pusztította el. Az uigurok végtelen magas kulturájára jellemző, hogy mindezek elé egy újabb vékony falat húztak, amely megett műkincseik épen maradtak. Egy ilyen később húzott fal mögött volt az említett könyvtár is. Stein Aurél nagymennyiségű kéziratot hozott magával s az ő nyomán indulva, a német és francia expedíciók nálánál is sokkal többet. Még a japánok is sokat elzsákmányoltak. A kitört világháború ügylátszik, késleltette a megszerzett anyagok teljes feldolgozását, de már az eddigiek is csodás fényt vetnek a turánság ezen eltűnt dicső korára. Éppen mikor ezeket a sorokat írom, kapjuk az értesítést, hogy a khinaiak Stein Aurél újabb expedícióját megakadályozták, mert nem akarják megengedni, hogy a birodalom területéről ezek a mérhetetlen értékű műkincsek idegenbe vándoroljanak. A szélső nacionalista khinai lapok még azt is követelték a dél-khinai kormánytól, hogy tegyen lépéseket az eddig elrabolt kincsek visszaadása iránt.

Az a már sokat emlegetett s a világon páratlanul álló: *saját nemzete ellen irányuló tudományosság*, amely nálunk lábra kapott, s még igazán magyar vérű tudósainkat is magával ragadja, elsőnek sietett megállapítani azt a tételt, hogy a magyarságnak az uigur kulturához semmi, vagy csak igen kevés köze van.

Azoknak, akik a nemzeti dicsőséget és becsületet úgy akarják megmenteni, hogy még a valószínűt is lehetetlennek állítják, ajánlom figyelmébe a következő kérdések megszívlelését. Hogyan magyarázzák meg azt,

hogya a magyarságnál fennmaradt az ugynevezett ujguros török írás? Honnan került hozzánk s hozzá még egy ősbibb formában, ha nem egy töröl fakadt a tudományunk? Miért nem maradt fenn minden törökös népnél, ha olyan nagy közkincse volt az összes turáni népeknek? Magyarázzák meg ezenkívül azt is, hogy miképpen törölénhetett meg az a csodás eset, hogy a magyar nyelvnek egész sor olyan, a török elemhez tartozónak nevezett szava van, amelyek egyetlen egy török nyelvben sincsenek meg, eddig kideríthetőleg meg sem voltak, csak egyedül az ujugurban? Azt hiszem, Németh Gyula és Gombócz Zoltán tanár urak már ma is eljuttottak ahhoz a válaszüthoz, ahol állj-t fognak kiáltani az internacionalista, minden magyar becsületet letiporni akaró áltudományos átértékelő irányzatnak.

Az eddig megfejtett ujugur iratok nagyobbik része vallásos irat. Már említettük, hogy a kiásott fővárosban egymás mellett találták a különféle vallások tempio-mait. Az ujuguroknál teljes vallásszabadság uralkodott. Már ekkor a kulturának azon a magas fokán állottak, amiből még ma is tanulhatna nagyon sok ugynevezett európai kulturállam, mely nem az egyéni becsület és kiválóság, s nem a vér szerint itéli meg az embereket, hanem aszerint, hogy a véletlen milyen vallásúvá tette.

Az ujugurok, mikor a Tarim medence vizkörnyékére huzódtak, a turáni népeknél általánosan elterjedt ősvallásnak, a sámánkodó hitnek voltak a hivei. A Tarim-medencébe érkezésükkor ezen a vidéken már a budhizmus uralkodott, úgyhogy az idekerült ujugurság nagyobb tömege fölvette a budhista hitet. Ez annál könnyebben mehetett, mert hiszen a magukba olvasztott ittlako törökség már ezt a hitet követte. Történeti

vázlatunkban megemlítettük, hogy Bügü khán még Khinába is visz magával manicheus papokat. Így a királyi család és az előkelőség manicheus vallásúak voltak. A harmadik nagy vallás, mely ugyancsak el volt terjedve, az úgynevezett nesztoriánus-féle kereszténység volt. S mindezek békességesen megfértek egymás mellett, mindaddig, amíg a török lélektől meglehetősen idegen szellemű s terjesztőiben is idegen vérű mohamedánság közékük nem nyomult az ő türelmetlenségével. Az iratok e két valláson kívül bizonyosságot tesznek arról is, hogy a régi sámán vallás nem halt ki, sőt Zaratrusztra tanainak is voltak köztük követői.

Mikor megcsonkított hazánkért megindítottuk világszerte harcunkat, egyik legmeglepőbb érvünk volt a művelt emberiség szemében az, hogy az összes keresztény államok között legelsőnek az akkor még külön önálló országot alkotó Erdély mondotta ki a vallásszabadságot a tordai országgyűlésen. Vallási tekintetben a magyar is éppen olyan türelmes volt, mint az ujjur s csak a közéje keveredett idegen vértűek bolygatták meg, sőt talán még bolygatják ma is a magyar nép vallási türelmességét.

A manicheizmusról az ujjur iratok megtalálása előtt vajmi keveset tudtunk. Még azzal sem volt tisztában a művelt nyugat, hogy vajjon a manicheizmus nem a kereszténység oldalhajtása-e. Ma már az ujjur iratokból tisztán látunk ebben a kérdésben. A vallás alapítója egy Mani nevezetű előkelő persa család gyermeke. Anyja turáni vértű párthus királyleány volt. Már atyjáról azt írják, hogy a Dél-Babiloniában elterjedt három nagy vallásnak, a tűzimádó párszizmusnak, az egy Istent hirdető zoroasztrizmusnak és a két Istent

(jót és gonoszát) valló madaizmusnak kitűnő ismerője volt. Ő maga is ilyen tanulmányokra adta magát, amiben nagyon támogatta őt anyja, aki vízióiban mindig prófétának látta fiát. Anyjától és ennek környezetétől valószínű megismerte a turánok sámánkodó hitét is. Lehetetlennek látszik az is, hogy az ekkor egész Ázsiában diadalmasan előnyomuló buddhizmust ne ősmerte volna. A rendkívül tehetséges ifjú Kr. u. 235-ben lépett a nyilvánosság elé tanaival. Ekkor 24 éves volt. Fellepte előtt, a megfejtett írások szerint már régen összeköttetésbe lépett az emberfeletti szellemvilággal s a „Fény paradicsomának“ királyával. A jelzett évben angyal jelent meg előtte s felszólította, hogy tanaival lépjen a nyilvánosság elé. Az erre tett kikísérlete nem járt sikerrel hazájában, fölkerekedett hát s előbb Kelet-Turkesztánba, majd Indiába ment. Éveket töltött itt s főleg Kelet-Turkesztánban tekintélyes számú hivat szerzett tanainak. Mikor hazatért, már akkor Ázsia nagyrésztében ismerték s neve tisztelt volt. Persiában ekkor uralkodott az első szasszanida király, Szapur. Ettől engedélyt kap, hogy Persiában is terjeszthesse tanait. Elért sikerei azonban ellene lázították a zarathusztira papságot. Megindult ellene a hajsza és üldözés, aminek vége az lett, hogy Kr. u. 273-ban keresztre feszítették.

Halálával nem szűnt meg az általa alapított vallás, sőt erős virágzásnak indult. Az óvilág mindhárom kontinensén elterjedt, Kinától, Indián és Turkesztánon keresztül Európáig ért s itt a Földközi tenger egész környékén, még a déli afrikai partokon is hódított. Bizonyos különbségek keletkeztek ugyan hívőik között, aszerint, amint ezek Konfuciusznak, Buddhának, vagy

Jézusnak voltak a követői, vagy esetleg más vallásokból lettek manicheusok.

Különösen a kereszténységgel szemben diadallal vette fel a harcot Mani vallása. Csekély keresztény színezetet kapott itt s rajongói azt mondták, hogy Mani, Jézus Krisztus újabb megjelenési alakja volt. Innen került az a tévhit, hogy a manicheizmus Jézus és Zarathusztra vallásainak összekeveredéséből keletkezett. A világtörténelemből ismert albigensek, paulikánusok és bogumilok mind Mani vallását követték. Ha gondosan megvizsgáljuk ennek a kornak történetét, lehetetlen meg nem látnunk, hogy Mani vallása majdnem versenyfutva terjedt a kereszténységgel s már-már fölérte kerekedik. Az akkor már hatalmas erőre kapott keresztény papság meglátta a veszedelmet s megkezdődött az egész keresztény világban az a páratlan heveségű és kegyetlenségű üldözés, mellyel kiirtották a manicheizmust, sőt megsemmisítettek mindenféle manicheus vagy rájuk vonatkozó írott emléket. Ne csodálkozzunk azon, ha későbbi időkben a britt, gall, germán és magyar népnél oly nagyszerűleg el tudták pusztítani a pogány emlékeket, hogy azoknak jóformálag még nyomuk sem maradt, hiszen például a magyar pogányság emlékeinek elpusztításánál már félezer éves gyakorlatuk volt az ilyenféle rombolásokban. Így semmisült meg Európában a manicheizmus.

Sorsuk keleten is üldözés lett. Mani halála Persiában megsokszorozta hiveinek számát. Az üldözés itt is megindul s hivi százanként halnak vértanúhalált hitükért. Csak egyetlenegy alkalommal Páhrán persa király 200 keresztrefeszített manicheus vértanút ásatott fejfel a földbe. Az egész birodalomra kiterjedő üldözés elől aztán ezerszámsra menekültek a manicheusok a türkök védelme alá.

Az egyház legfőbb papja számos kísérijével Szamarkandba fut. Innen kerülnek aztán később az ujugurokhoz és Kinába is. Sorsukat megpecsételte a mohamedánizmus keletre való benyomulása. Persia egészen mohamedán lesz s régi vallásának hivei Indiába menekülnek. De a mohamedánság itt is utoléri őket s végeredményében csak egy maroknyit hagy meg belőlük. Mani követőiből azonban még ennyi sem maradt. Szamarkandba is eljut az izlám. A khán itt is üldözni kezdi a másvallásúakat, köztük elsősorban a manicheusokat. Egyelőre ugyan védelmet találnak az ujugur fejedelemben, aki megtorlással fenyegette meg a szamarkandi khánt, ha föl nem hagy Mani hiveinek üldözését. Kinában sem volt több szerencsájuk. Az éppen ekkor diadalmasan előrenyomuló buddhizmus elnyomja és megsemmisíti őket. Egyedül Ujugurországban éltek és virultak még s innen nem is az erőszak pusztítja el őket, hanem az ujugurok birodalmának összeomlása. Ha a Tarim-vidék száraz homokja el nem borítja védő kezével az ujugur kultúra kincseit, ma Mani vallásáról sem tudna jóformálag semmit a világ. Pedig „a barbár turáni“ itt is egy olyan kultúr-kincsét mentette meg a világnak, amelyet a művelt nyugat szándékosan elpusztított, a még műveltebb kelet pedig pusztulni engedett. Azok a költemények, Istent dicsérő himnuszok, amelyet eddig megfejtettek, szépségükben versenyeznek a világirodalom legszebbjeivel. De fennmaradtak ezenkívül vallásos legendáik, prédikációk (egész tömegében,) szertartásaik leírása, az isteni tiszteltnek s gyónásnak formulái, amelyek együttevén már elég világos képet adnak a manicheizmusról, amelyről eladdig csak rosszat és gyalázót olvastunk.

Mani vallására azt mondják, hogy a kételvűségen

alapazik, amelyben a jó, vagy fény küzd a sötétséggel, a rosszal. Az bizonyos, hogy ennek a két iránynak ki-domborítása sokkal erősebb náluk, mint a kereszténység-nél. De azt senkisé tagadhatja, hogy ez a kettős irányzat meg van s maga a kereszténység sem tagadja meg a gonosznak lételetét, sőt egyenesen vallási tétel itt is, amely az ördöggel kapcsolatos pokol és purgatórium alakjában nyer kifejezést. Mani vallása seholsem emeli isteni magasságra a sötétségnek és a rossznak szelle-mét. Így nem lehet ráfogni azt, hogy kettős istenséget állit. Érdekes s az összehasonlító vallásbölcselet által megoldandó probléma az, hogy vajjon Mani vallása tulajdonképen a turáni sámánkodó hit egy megtisztul-tabb alakja-e, vagy az ugyanezen forrásból eredt zarath-rusztra vallás felelevenítése, illetve reformálása.

A manicheismus felfogása szerint a fénynek és a sötétségnek harcából jött létre a föld és az ég, valamint az első emberpár. Az emberiség lelki, sőt testi életének is a központja, amely körül forog, a jónak és a rossz-nak az örökös harca. Az érzékiség, a szerelmi élet, a husnak és a szeszes italoknak szeretete az, ami az embert a sötétséghez, a gonoszhoz bilincseli, ennek kar-jaiba hajtja. Ez az alaptétel magyarázza meg aztán a manicheizmusnak aszkétikus természetét. Ez különben nem csupán s manicheusok tulajdonsága, majdnem min-den nagyobb vallásalapító többé-kevésbbé aszkéta életet élt s hiveik között még ma is nagy az önmegtagadó aszkéta életet élők száma. Ez alól egyedül a zsidó vallás képez kivételt, amely lelki-testi életét és boldogságát földi életében akarva kiélni, mindíg az ellenkező vég-letre volt hajlamos,

A manicheusoknál az önmegtagadás hozzátartozott

a vallásossághoz. Aszerint, amennyire a hívő képes volt önmagát fegyelmezni, különböző fokozatokba osztották őket. Az első csoportba tartozókat csak a bőjtök és a manicheus tizparancsolat kötelezték. Ez nem a mózesi tizparancsolat. Tiltja a bálványimádást, hazugságot, kapzsiságot, gyilkolást, házasságtörést, lopást, csalást, kétszínűséget, vallási kétkedést és a dologtalan lustaságot.

A következő osztálynál már az előbbieket mellé az ugynevezett hét kötelesség is járult. Ezeket kiválasztottaknak hívták. A hét kötelesség az érzékiség megfékezése, a húsételtől való tartózkodás, a szeszszitalokról lemondás, hízélgéstől tartózkodás, mindenféle varázslás kerülése és megakadályozása és a nőtlenség volt. Ezenkívül kötelező vala rájuk az ugynevezett „három pecsét”, a száznak, kéznek és kebelnek pecsétje. Ennek jelentése az volt, hogy tartózkodni kellett minden haszontalan beszédől, erőszakoskodástól és érzéki gondolatoktól. Ezek fölött volt egy harmadik fokozat, az elválasztottaké. Ennek tagjai voltak a vének, püspökök és tanítók.

A manicheizmust nemcsak az abban rejlő magas etikai nivó tette különösen kedvelté és vonzóvá, hanem az, hogy ez a vallás a szó nemes értelmében véve a művészetek vallása is volt. Mani neve nemcsak mint vallásalapítóé, hanem mint festőé is híres. Ezt a tehetségét még ellenségei is elismerték. Tanításait ő maga foglalta írásba, a szir írás egy változatával, melyet aztán manicheus írásnak neveztek. Ezen készültek a későbbi összes manicheus írások. A reánk maradt manicheus könyvek legtöbbször nagyon finom papirosra, ezenkívül pergamentre, selyemre, sőt bőrre voltak írva. Írásuk mindig művészi tökéletességű és majdnem mindig csodálatosan szép miniatűrökkel vannak ékesítve. A régiebb korok miniatűr

könyvfestészetről számos tanulmány készült az elmúlt században. Származását keresték s párjait megtalálták Persiában és Indiában is. Kiderült azonban, hogy mind a két helyre a mongol hódítás vitte ezt a művészetet. Csak most, hogy az ujjur leleteket megtalálták, derült ki, hogy ennek az egész művészetnek a manicheus miniatűr festészet az őse és alapja.

Az ujjuroknál elterjedt másik nagy vallás a buddhizmus volt. A buddha templom és zárdaromokban a művészeti alkotások mellett különösen nagy értékű az a sok vallási irat, amelyet itt találtak. Ezek nagy része olyan, hogy eredetijük Indiában már régen elpusztult s néhányuk csak tibeti, vagy kínai nyelven maradt meg, meglehetősen későbbi századokból. Az ujjur maradványok legtöbbször félezer évvel régibb följegyzések, melyek vagy eredetiben, vagy fordításban adják és erősítik meg ezeknek a sokszor kétségbe vont régiségeknek bizonyítékait. Magáról a buddhizmusról már több kötetben megemlékeztünk s így fölöslegesnek tartjuk itt erről újra beszélni, hiszen legfennebb ennek művészi megnemese-dése volna az, amit különösképpen kiemelhetnénk.

A harmadik nagy vallás, amely az ujjurok között elterjedt, a nesztoriánus kereszténység. Ma ezt a keresztény felekezetet alig ismerjük, mert 1843-ban valószínűleg az utolsó emberig kiirtották őket a Kurdistán hegységben való utolsó menhelyükről a mohammedán Kurdok. A nesztoriánizmus keletkezése Nesztorius konstantinápolyi pátriarka nevéhez fűződik. Itt egy Anasztázius nevű papot védve, azt állította, hogy Mária nem Isten szülőjének, hanem Krisztus szülőnek, vagyis emberszülőnek mondható. Így Krisztusban két személy van, az isteni és emberi. A 430-i római zsinaton I. Celestin

pápa kárhoztatta ezt a tant. A következő évben az efezusí zsinat Nesztorius ellen nyilatkozott s kimondotta, hogy Krisztusban csak egy, az isteni személy van. Erre Nesztoriuszt kolostorba zárták, ahol 440-ben meghalt. Tanához azonban a kereszténységből nagyon sokan ragaszkodtak. Ezek aztán 489-ben Persiába s ennek egész környékére vándoroltak, ahol a kereszténységnek olyan kiváló harcosai és terjesztői lettek, hogyha őket a pápák és pátriarkák támogatásukba veszik és segítik, rövid idő alatt egész Ázsiát kereszténnyé lehetett volna tenni. Ezt elmulasztották s ezzel talán örökre eljátszották annak a lehetőségét, hogy az emberiség egyvallásúvá lehessen. A nesztoriánizmus Khinában is nagyon elterjedt, de a mohammedán lázadás után, amely lázadás Khinát arra a meggyőződésre juttatja, hogy az idegen vallások Khina nemzeti életét veszélyeztetik, kiirtották őket.

Az ujjur kultúra és művészet fejlődésére nagy befolyást gyakorolt a görög kultúra is. Nagy Sándor a Kr. e. IV. században, keleti hadjárata alatt nemcsak egész Persiát és Afganisztánt, hanem még Indiának egy részét is elfoglalva, hatalmas birodalmat alapít. Ugy maga, mint a magával vitt katonaság összeházasodnak az ázsiai népekkel. Utódaik a szeleukidák több várost és országot alapítanak. Nagy Sándorral, mint már XIII. kötetünkben is rámutattunk, a régi görög művészet, benyomul Ázsiába s az itteni művészetekkel egyesülve és összekeveredve egy új művészeti irányt teremt, amelynek építészeti maradványait eddig csak Indiában találtuk meg, az ujjur művészet azonban szintén magán viseli nyomait. Az ujjur irodalom mind a három nagy vallásnak a kötéből annyi és olyan emléket tartott fenn, amelyek csak egyedül náluk maradtak meg.

Ám az ujjur irodalom nem tisztán vallásos jellegű. Már a khinai forrásokból tudtuk, hogy az ujjur világi irodalom milyen gazdag, sőt följegyzések maradtak ránk, hogy a khinai klasszikusokból milyen munkák vannak lefordítva ujjur nyelvre. Viszont szép számmal vannak olyan ujjur irodalmi termékek is, amelyeket khinai nyelvre fordítottak. A kiásott irások között a legrégebbek a pogánykor maradványai s ezek kivétel nélkül ujjur rovás-irással vannak írva. A tudomány majdnem minden ágából vannak itt könyvek. Le Coq azt írja a törökök írásáról, hogy ez a török írásfajta mély értelemre vall a török nyelvek hangtanát illetően s csak tudományosan gondolkozó emberektől származhatik ilyen. Ez egyik legszebb tanujele a régi törökség előrehaladott kulturájának. Az ujjurok alkotása a turkológiában minden jártosabb ember előtt jól ismert Kutatgu Bilig híres tan-költemény. Ez az uralkodóknak ad tanácsot arra, hogy miképpen lehetnek jó fejedelmek. 1069-ből származik s Bokhara khánjának van ajánlva.

Az irodalmi emlékeken kívül nagy számban kerültek elő magánügyekre vonatkozó irások, oklevelek, szerződések. A már többször említett Le Coq azt mondja, hogy ezekből az oklevelekből biztos következtetést vonhatunk a törökség akkori magas kulturnívójára, a földművesek egyrésze ugylátszik értett valamiféle kézimesterséghez is és esetleg rabszolgák igénybevételeivel ipart is űzött. A lakosság jólléte olyan magasan állott, amilyenre Európában csak a XIX. század közepén emelkedett. Ami pedig, (nem tekintve a művészetben való nagy fölényüket) az általános kulturát illeti, az versenyez a mai európai állapotokkal is. Az oklevelek egy nagy részén nyomatékosan ki van emelve az, hogy a szer-

zödök egyike írta meg a szerződéseket. És dacára annak, hogy egyszerű közemberek voltak, a jogi formulákat hibátlanul alkalmazták, ami azt jelenti, hogy ezek köz-tudatot képeztek s általános használatban voltak. Hát bizony, ha összehasonlítjuk az ugyanakkori Európával, az utóbbi nagyon is alul marad. Nagyon kevés európai ur volt ebben az időben, aki írástudó papja nélkül meg-tudott volna írni egy ilyen szerződést, hiszen még az is ritka volt, aki nevét alá tudta kanyarítani ! Ugyanakkor az ujuguroknál a paraszti kézműves maga írja a jogá-szilag is helytálló okmányokat. Törvényeik is mutatják magasrendű fejlődésüket és kiválóan rendezett joggya-korlatukat.

Mindezek az irások tulnyomó részben papirosra vannak írva. Századokkal előbb, mint Európában, már ősmerték a papirost, sőt annak többféle fajtáját. A papir nem volt az ő találmányuk, Khinától tanulták el. A Tarim-medence s ennek Turfán vidéke majdnem Euróázsia kellő közepe. Így, mint egy Leideni palack, gyűjtötte össze az ujugurság hatalmas kulturfelfogó képessége a vele érintkezésbe került összes kultúrákat. Látszik, hogy ez a nép nem szolgailag vett át, hanem az átvettét, mege-mésztette, tökéletesítette. Így például a nagy számban talált nyomtatott könyvek, amelyek félezer évvel hamarább készültek, mielőtt Európában rájöttek volna erre a mes-terségre, bizonyítják, hogy különféle betűtipusokkal és szétszedhető jegyekkel dolgoztak.

Európa mai kulturáját a papiros és könyvnyomtatás föltalálásának köszönheti. Ez volt, ami rövid pár szá-zad alatt megeremtette a mai európai kulturát. Az ősi Khina is a papirnak és a nyomtatásnak köszönheti kul-turáját. Bár náluk a mozgatható betűk kifejlődése nem

számított, hiszen nekik képirásuk van. Az uigurok mozgatható betűikkel félezerévvél hamarabb taposták azt az utat, amely nagy és általános kulturához vezethet, mint az európaiak.

Nálunk elismerték azt, hogy a papiros khinai találmány, de mindig azt hangoztatták, hogy ez csak Európában fejlődött olyan ezerféle célra való felhasználásra, amilyennek ma ismerjük. Ez a legnagyobb tévedés, mert Khinában már időszámításunk előtt a legfinomabb minőségű s többféle növényrostokból készült papírt, sőt cleulose papírt is készítettek. Rájöttek arra is, hogy simítással és préssel az írás és rajzolás céljaira megjavítsák a durva papírt. Ezenkívül kartont, pakolópapírt, papírszalvétát és toiletpapírt is gyártottak. Máskülönben az egyiptomiak is tudtak papirost csinálni. Mikor erre rájöttek, nagynehezen elősmerték, hogy ezt a hatalmas kultúrtényezőt nem a XV. századbeli olasz-németek találták ki, hanem azt mondták, hogy az arabok. Stein Aurél 1911. évi expedíciója hozta aztán a döntő bizonyítékot, hogy már a Kr. u. II. század közepén Kelet-Turkesztánban is ismerték a rongypapírt. A későbbi leletek bebizonyították, hogy az uiguroknál éppen olyan közkeletű volt a papiros, mint nálunk Európában. Sőt, egyenes bizonyos ma már, hogy az uigurok háborúi folytán terjedt el a papír ismerete nyugat felé. Tudjuk, hogy a VIII. század közepén Szamarkand már az arabok kezében van. Innen folytatnak háborút az uigurok ellen. A hadifoglyok között többen voltak olyanok, akik értettek a papirgyártáshoz. Ezekkel készítették az arabok az első papirost s aztán megtanulva ezt a mesterséget, jó darabig ők lesznek Európa papírszállítói.

Éppen ilyen csúfosan omlott össze a másik nagy

találmánynak, a könyvnyomtatásnak, az európaiak által maguknak vindikált föltalálása. Még 1920-ban — 10 évvel ezelőtt — Gárdt és Hausen német tudósok büszkén írják egy könyvükben, hogy a könyvnyomtatás a német nép örök diadala. Guttenberg találmányát Coster holland nyomdász részére akarták a háboru előtt elvitatni, 1925-ben aztán az eddig csak elméletileg, anyomtatványokról látszó bizonyítás mellé, megjött a tárgyi bizonyíték is. Ekkor találtak egy teljes nyomdafölszerelést mozgatható fából készült betűkből. Így a legrégebb betűnyomtatás nem Európa, hanem az ázsiai turáni törökség találmánya. Azóta bebizonyult, hogy Khinában majdnem 2000 év előtt egy khinai kovács készített vasból mozgatható betűket. Ezek azonban, mint fennebb említettük, a khinai írás nehézkessége miatt sohasem lettek általánosak. Ezzel szemben Koreában éppen úgy el volt terjedve, mint az ujjur törökségnél. A legrégebb ősmert nyomda és nyomdai betűk ujjur betűtipusok.

De nemcsak ezen a téren, hanem az emberi tudás és kultura minden vonalán legerősebb hordozók és terjesztők voltak az ujjurok. Itt a helye annak, hogy rátereljük a figyelmet arra, hogy az ujjurság magas kultúrája nem csak úgy „Deus ex machina“ volt, amely lett máról holnapra, hanem történetileg kimutathatólag fejlődött és gyarapodott a törökös turáni ősnépek keretében. Az ujjurok előtt, éppen úgy, mint utánuk, más-más turáni nép ragadta magához Ázsia belsejének uralmát. Amíg ezek a népek ősi turáni mivoltukban elhettek a ősi erkölcsüket és kultúrájukat nem ölte meg a nekik ellentétes, sőt ellenséges lelkivilágu idegen kulturbefolyás, a fejlődésnek olyan csodálatos útján voltak, amely magasságában már abban a korban majdnem elérte a mai

Európáét. Hiszen amint láttuk, már Kr. u. II. században rongypapírt készítettek.

Az uigurok legyőzésével (1207.) nem pusztult el az uigur kultúra, hanem átment a mongolok kezébe. Azt lehet mondani, hogy az egész uigur tudomány átköltözött Mongoliába, ahol minden vezető pozícióban uigurokat találunk. Ők a tanítók, a diplomaták, a mérnökök s a hadvezetés művészei. Éppen ezért meggondolatlan, sőt rosszakaratu állítás az, hogy a világhódító mongolok műveletlen barbárok lettek volna. Már egyszer megemlítettük, hogy olyan hatalmas hadsereget, amilyenekkel a mongolok dolgoztak, csak a világháboruban látott még együtt az emberiség. Arra is rámutattunk, hogy a mai technikai kor minden segédeszközének a felhasználásával sem működtek a világháború hadseregei s ezeknek élelmezése és utánpótlása pontosabban, mint a mongoloké. A mai modern katonai térképek híján a mongol hadvezetőség jobban tisztában volt a terepviszonyokkal s jobban ismerte ellenfelének erejét, mint a világháború híres hadvezetői. Azt is említettük, hogy a mongolok már ebben az időben, amikor még Európa a puskaport sem ismerte, tűzfegyvereket és ágyukat használtak. Ehhez járul még az azóta kiderített tény, hogy 1241-ben a mongolok Liegnitznél a német lovas sereget gáztámadással semmisítették meg. A mongoloknak pedig ebben az időben az uigurok voltak a hadimérnökei.

A mongolok diplomáciai nyelve hosszú időn keresztül az uigur volt. A pápák vatikáni levéltárában 1920-ban fedeztek föl egy uigur nyelvű levelet, amelyet Dsingis unokája, Kujuk khán a XIII. század közepe felé intézett a pápához. Ugyanezen időből van az a följegyzés, hogy

Gazán khán nyolc nyelvet beszélt, tehát az akkori világ kulturnyelveit, a khinait, az arabot, a latint, és az ujjurt is tudta, a mongol anyanyelvén kívül. [Mikor a persiai mongol khánok a pápák és az európai urakodók szövetségét keresték a szaracének ellen, ennek az egész mozgalomnak az ujjur nesztoriánus keresztények állottak az élén. Mongol kötetünkben azt is szóváltottuk volt, hogy egyidőben közel volt a mongol udvar ahhoz, hogy a keresztény hitre térjen. Ez a hatás is az ujjur-nesztoriánus keresztények munkája volt s ha az ellenpápák veszekedése miatt el nem késik, sőt lehetetlenné nem válik a térítő papok kiküldése, az egész mongol világbirodalom uralkodó vallása a keresztény lett volna. Ma már tudjuk, hogy 1281-ben a bizánci udvarban a pápánál s a francia és angol udvarban megfordult mongol követ, aki a feljegyzések szerint tökéletesen beszélt a latin nyelvet, a nesztorius keresztény egyház fejének, a Bagdadban székelő Rabban Markosnak öccse, Rabban Szauma volt. Követtársa pedig Argun, szintén ujjur ember. Bagdad első kormányzója ujjur tábornok s ujjur mérnökök azok, akik a mezopotámiai öntözőcsatorna rendszert megjavították. Abulgazi török történetíró azt írja munkájában, hogy Dsingisz khán uralkodásának idejében a tartományok kancellárjai és katonai főméltóságai mind ujjurok voltak. Khinai feljegyzésekből pedig tudjuk, hogy a mongol hódoltság idejében a khinai főhivatalokat ujjurok töltötték be. A persiai mongol khánok udvarában Rasid Eddin szerint a csillagászok, filozófusok, történetírók, mind ujjurok. Azt is írják a feljegyzések, hogy a XIII.-XIV. században velencei és génuai kolónia is volt itt, a khánok udvarában, ahova a világ minden részéből, Franciaországból, Angliából, Aragoniá-

ból és a pápától is érkeztek követek. 1294-ben már papírpénzt is nyomattak. Rasid Eddin ugyanezen munkájában már leírja az ujugrok blokknyomásának a módját.

Tankönyveinkből sokszor olvastuk és tanultuk, hogy a középkori századoknak arab és mór népe sokkal magasabb kulturájú volt, mint az európaiak. Tanultuk, hogy a természettudományokban, matematikában, fizikában, mérnöki tudományban, építészetben, orvostudományban ők lettek Európa mesterei. És az eddig annyira megcsodált nagy és hatalmas arab kultúra, úgy, ahogyan ma megbizonyosodott előttünk, nem volt egyéb másodkéztudásnál, mert az igazi kultúrteremtők, a kultúra igazi nagy mesterei az ujugrok voltak, az arabság pedig szémi véréhez hiven, kitűnő utánczója és értékesítője lett az ujugroktól eltanultaknak.

A kiásott évezredes emlékek tanúságot tesznek arról, hogy az ujugrok más téren is mesterei voltak a későbbi korok fejlődésének. A napfényre került fegyverek, zászlók, lovagi ruhák, melyek Európába csak a keresztes háborúk idején jutottak el, a Tarim medence vidékén már századokkal előbb előfordultak. A lovagiasság, a lovagerények, melyekre Európa lovagjai annyira büszkék voltak, sok-sok századdal előbb kifejlődött a turáni népeknél s virágkorát élte Turfán vidékén akkor, amikor Európában még hire-hamva sem volt. Összeroppan ezek mellett a tények mellett nyugat minden büszkesége. Kelet járt elől s kelet csillaga a turáni ujugurság volt.

5. A szabírok népe.

Az elpusztult török népek jelentősebbjei közé tartoznak a szabírok is. Legrégibb történeteiket homály fedi. Egész bizonyosan ott éltek ők is azokban a turáni

törökös népszövetségekben, amelyek váltógazdaság szerint szerveztek államokat Belső-Ázsia turánjaiból. Valószínű, hogy ők voltak az a nép, melyet a khinai források szerint Gancseo királyuk vezetése alatt az avarok Turfán vidékétől északra döntőleg megvernek s menekülésre kényszerítenek. A menekülő nép az Irtis folyó vidékére húzódik, ahol előbbi életmódjától eltérőleg coboly vadászattal foglalkozik. Bizonyos idő múlva azonban innen délnyugatra vándorol s a Volga vidékén elterülő hatalmas síkságon szerez magának új hazát. Az európai történelemben Kr. u. 560 körül itt tűnnek föl legelőször. Valószínű, hogy a finn-ugorságnak magyar ágával Irtis melletti hazájukban jönnek összeköttetésbe. Az avar mozgalmaknál láttuk miként szorítják ezek maguk előtt a szabiroke, akik aztán, megnyomva az előttük álló népet, előidézik a népvándorlás második nagy hullámát. Valószínű, hogy Szibéria mai nevét a szabirokektól kapta az oroszokon keresztül. Ez a név kezdetben csak a mai Nyugat-Szibériára vonatkozott s csak későbbben terjesztették ki Ázsia egész északi részére. Nevük török szó, mely „utról letérőt, tévelygőt, bolyongót” jelent. Éppen ez a név az, ami arra mutat, hogy a szabiroke valamely török népnek az elszakadt töredékei. (Mandsu kötetemben megemlítettem a tunguzság északra vándorlását. Itt elmondtam, hogy e népek között még ma is szokásban van az, hogy bizonyos jelekkel hirt hagynak az utánok jövőknek elmenetelük irányára. Ez a jel egy vesszőből csinált kereszt, melynél, ha a kereszt egyenesen áll, azt jelenti, hogy a szára által mutatott irányba mentek, ha lefelé áll, azt, hogy nem nagyon messze, ha pedig fölfelé, azt, hogy nagyon messzire. Egy ilyen jelző keresztet vándorlásaik alkalmával a szél elfordított s az

utánuk következő rajok, nyugat helyett északnak mentek s így jutottak nagyon északi hazájukba. A déliek ezeket ma is eltévedteknek nevezik.)

A magyarokat az Ural vidéki őshazából 460 után szorították ki. Birodalmuk központja Tobolszk vidékén lehetett. A szabirok az ujugrok közvetlen szomszédai voltak, talán részesei is kulturájuknak. Így nem csoda, ha ők maguk is magas műveltséggel rendelkeztek. A vogulok és osztyákok költeményeiben a szabirokat mindig a legnagyobb tisztelettel emlegetik. Sokszor majdnem felsőbb lényeknek tüntetik föl. Az európai írók közül a görög Prokopius, az arabok közül pedig Masudi emlékezik meg róluk. E följegyzésekből kitűnik, hogy hadi kulturájuk mennyire fejlett volt. Ekkor ugyanis már tisztán lovas nomád nép volt a szabir, s mégis hadi és ostromlógépek készítéséhez nagyszerűleg értett. Az említett források ezt írják: „Mióta emberek élnek a föld hátán, sem görögnek, sem persának ehhez hasonlók a fejéből ki nem pattantak, jóllehet mind a két államban sok kiváló mester volt és van ma is. Ha ezeket figyelembe vesszük, nem tagadhatjuk, hogy a Tarim medence fejlett kulturájából szerezték tudományukat. A fent jelzett délre vándorlás után a szabirok a Kaukázus háromszögén, melyet a Volga és a Don zárnak körül keletről és nyugatról, telepedtek le. Csak később huzódtak innen aztán a Kubán folyó vidékére. Mi sem természetesebb, hogy egy új harcias nép feltűnése rögtön tudomására jutott Bizáncnak. A szabirok esetében meg is érezték ezeknek hatalmát, mert ezek a Kaukázuson átnyomulva behatoltak Kis-Ázsiába. Az avarok történetéből láttuk már, hogy Jusztiniánusz császár 527-ben szövetséget köt velük a persák ellen. Hatalmuk rövid ideig tart. A róluk fen-

maradt adatok tulnyomó részben háborus feljegyzések s hol a persák, hol a bizánciak ellen irányul háboruskodásuk. A jelzett 558-ik évben ismét az avarok útjába kerülnek, akik leverik őket. Nem semmisülnek meg, de sulyuk megapad s a következő időszakban csak egy-kétszer van róluk némi megemlékezés.

Sorsuk, illetve nevük biborban született Konstantin császár följegyzésében is előfordul. Azt írja a császár, hogy a magyarokat régebben, még a honfoglalás előtti időkben, szávártói asphaloi-nak hívták. Sok vitára adott alkalmat Konstantinusnak ez a följegyzése. A valódi tényállást Németh Gyula egyetemi tanár ur derítette ki. A szabirok elől az urali hazából délre menekült magyarok az utánuk nyomuló szabirság uralma körébe kerültek a Kaukázus vidékén. A szabir állam ugyanis török szokás szerint törzsszövetségi alapon állott. Ez magyarázza meg hatalmuk ingadozását is, amely mindig a csatlakozott törzsek számától és nagyságától függött. Ebbe a törzsszervezetbe tartoztak a magyarok s így ragadhatott rájuk a szavardi név, éppen úgy, mint a türkökkel való egyesülésük alkalmával a turk nevezet. Németh Gyula ezeket mondja: „A szabirok és magyarok kapcsolata történeti ismereteink szerint kétségtelen. Hogy a magyarság a IX. század elejéig a Don és a Kubán között lakott, amellet annyi bizonyíték szól, hogy azt kétségbe vonni lehetetlen. Hogy pedig a szabirok ugyanezen a területen laktak, azt Prokopius följegyzései bizonyítják.” A magyar-szabir kapcsolatról különben a magyar krónikák is tudnak.

Németh Gyula történeti és nyelvi kutatásai bebizonyították azt is, hogy a szabirok és a kazárok tulajdonképp ugyanazt a népet, illetve ennek csak más-más törzsét jelölik. Így nem csodálhatjuk, ha a kazárok

fölülkerekedése után a szabirok neve lassan eltűnik a történelem színpadáról.

A szabirok Priskos följegyzéseiben abból az alkalmából tűnnek föl, mikor 461. és 465. között kiűzik ősi nyugat-szibériai lakhelyükről az onogurokat, szaragurokat és ugurokat, akiket a tudósok nagy része az ősbolgárokkal azonosít.

A szabirok nyugat-szibériai hazájának kiterjedésére Patkanov orosz tudós vizsgálódásai vetnek világot. E szerint északra az Ob folyó torkolatvidékéig, nyugaton az Ural hegységig, délen pedig legalább a Tura folyóig terjedőnek mondja. Mellette bizonyít az, hogy ezen a vidéken számtalan kifejezésben maradt meg nevük s hogy még a szamojéd nyelvben is vannak szabir szók, ami a szomszédságot kétségtelenné teszi. Bár az idő kissé rövidnek látszik ily erős nyomok hagyására.

Az Oroszország területén élő tatárság az előttük ottlakott népet szabirnak nevezi s minden régiséget e népnek tulajdonít. — A magyarok délre vonulása a bolgárokkal egyidőben történik. — Boá szabir királynőnek 100.000 katonája volt. — A szabir nép nem tartozott a törökség bolgár ágához.

6. A kazárok népe.

Főnnebb megemlítettük, hogy ma a kazárokat a tudósok nagyobb része a szabirok utódainak, vagy legalább is törzsrokonainak tartja. Nyelvileg azt is bebizonyították, hogy a szabirok s velük együtt a kazárok nem tartoznak a bolgár-törökség körébe. Régi hazájukból az ural-vidéki Szibériába való költözésük idejét pontosan megállapítani még eddig nem lehetett. Mi a

hunokról szóló kötetünkben rámutattunk arra, hogy a khinaiak által kiszorított hunok a Kr. e. és utáni első századokban nyugatra menekülve, ugyanerre a vidékre jutnak. Szóvátettük azt is, hogy a magyarság török elemeiben az első törökös réteg nem a bolgár-török, amely hatás csak másodlagos. A magyar nyelv tájszólásaiban kimutathatjuk a j-ző és r-ző török hatást, még olyan szavakkal is, amelyeknek mind a kétféle alakja él a mai magyar nyelvben. Németh Gyula óvatos, mint tudós, de bátor magyar lelkével szembeszállott azzal a régi megcsontosodott felfogással, hogy a magyarság történetét csak a honfoglalás előtti pár évtizedig tudjuk visszavinni. A tudomány csálhatatlan eszközeivel bizonyítva majdnem félezredévvél vezette vissza a magyarság történetét. Ha hivatásos történészeink figyelembe veszik a hunoknak a jelzett nyugatra vándorlását, ha nyelvészeink összevetik majd a khinai forrásból kiderített hun szavakat, az avar-szabir-kazár szókinccsel, rövidesen a hivatalos tudomány is kénytelen lesz magáénak vallani azt a tényt, hogy a Baskiriába huzódott hunok s az ugyanide helyezett szabirok népe egyazon nép, vagy legalább is törzstestvér. Az nem okozhat semmi nehézséget, hogy Nyugat-Szibériában és Turkesztánban a törökös-hunos népek váltják föl egymást s hogy már az igen régi korokban is fel-feitűnnek ezeken a nyugati vidékeken.

De térjünk vissza a kazárokhoz. Firduzi híres persa hőskölteményében a kazárok nevét már a hitregék világában is megtaláljuk. Klapprott örmény krónikákból arról értesít, hogy már a Kr. e. III. évezredben is szó van a kazárok népéről. Mindezek azonban azok közé a tisztázásra váró problémák közé tartoznak, melyekről

a „Déli turánok“ című kötetemben megemlékeztünk. Közelebb fekszik ezeknél hozzánk a szittyák agatyrs nevű népe, akiket némelyek szintén a kazárokkal egynek tartanak. Ezt a népet a görög források a Maros mentére helyezik, a mai Erdélybe. Azt, hogy ez a nép a későbbi kazárokkal egy lett volna, még eddig nem sikerült bizonyítani.

Chorenei Mózes örmény történetíró szerint a kazárok lassankint a róluk Kazár-tengernek nevezett Kaspi-tenger északnyugati széléig terjeszkedtek. A Kr. u. 200. év körül a persáktól nyomva Arménián keresztül vonulnak és Ibériában telepednek meg. Itt azonban a III. század elején idegenek hatalma alá kerülnek. Ez Vaghars örmény király idejében történt, aki a kaukázusi Vaskapun országába berontott kazárokat megveri, de a csatában életét veszíti. Fia, Chosrov, bosszuló hadjáratot indít s újra megveri őket. 262-ben az Örményországban pusztító kazárokat Derbentnél újra megverik az örmények. 305.-ről azt találjuk följegyezve, hogy II. Sapor persa király a kazárok ellen hadjáratot vezet. Ha az agathirsek és a kazárok azonosak, akkor a következő nyom az volna, mikor Atilla leveri lázadásukat s Ellák fiát küldi Onogézius nevű főemberével rendbeszedésükre és királyukul. A fenti esetben rájuk vonatkoznék a 456. év körüli bizánci följegyzés, hogy mikor az avarok kiűzik lakóhelyükről a szabirokat s ezek kiszorítják tanyájukról az onugur, szarugur és ugur népeket, ezek megtámadták és legyőzték az akacirokat. 457-ből jegyezték föl, hogy a persa király pénzsegélyt kér a bizánci császártól, hogy a Kaspi kapu védelmét megerősíthesse. Az V. század harmadik negyedéből van egy följegyzésünk, amely minden valószínűség szerint a kazárokra

vonatkozik. Peros persa király, aki a turkesztáni népeket, mivel megtagadták az adót, haddal támadja meg, a hosszú hadjáratba belefáradva békét és szövetséget köt az itteni népekkel és Kun-khán királynak saját testvérét igéri oda nőül. Ehelyett azonban egy királyi fénnnyel felékesített más nőt küldött. Kun-khán mikor ezt megtudta, a nála levő persa főemberek egy részét megölette, másik részét pedig megcsonkítva visszaküldötte Peros-hoz. Emiatt újra kitört közöttük a háború. 475-ben Peros persa király elől az eftaliták vezetése alatt lévő turkesztáni hadak visszavonulást színelnek s az üldöző persákat egy szűk, erdővel borított, hegyektől körülvett völgybe csalják. Az egész hadsereg és királya fogollyá lett s csak a bizánci császár közbelépésére engedték szabadon, azon föltétellel, hogy a persa király az általuk tisztelt felkelő nap előtt imádattal borul le.

Az esküvel erősített béke csak addig tartott, amíg Peros hazakerült és összeszedhette seregeit. Bosszuért lángolva, újra megtámadja őket a következő évben. 30 fiát vitte magával a csatába, de most is pórul járt, új cselt vetettek neki. Egy helyen igen mély és széles árkokat ástak s ezt náddal, földdel, úgy befedték, hogy nem látszott. Egy kisebb csapat megtámadja a persákat, de hamarosan megfutamodik s az árkok között meghagyott, de általuk jól ismert keskeny földnyelveken visszamenekült a főhadsereghez. Az utána rohanó persa hadsereg majdnem leljesen ezekbe az árkokba pusztult. Az eftaliták Persia urai lettek e csata következtében, melynek részesei voltak a kazárok is.

A VI. század elejéről találjuk fölírva, hogy khánjuk a Volgánál, a hegy felőli oldalon lakott, itt volt a Kaspi tenger közelében Balangiár nevű fényes székhelye.

Hatalma oly nagy volt, hogy 400.000 harccsal rendelkezett. Ugyanezen időben Persia trónján Kabat király ül. Kabat atyja életében hosszabb időt töltött a kazárok-nál, mint kezes. 501-ben trónralépésekor, testvére föllázad ellene, de a kazár segélyhadakkal sikerül levernie a lázadást. A kazár hadak elvonulása után újra kitör a lázadás, a királyt elfogják s egy várba csukják. Innen női ruhába öltözve sikerül a kazárokhoz menekülnie, akik nemcsak szívesen fogadták, hanem tekintélyes hadsereg élén Persiába nyomulva, újra visszahelyezték trónjára. A baráti viszonyt rövidesen ellenségeskedés váltja föl, amely csak hosszú harcok után vezetett békéhez. Kabád fia nőül vette a khán leányát, másfelől a persa király jogot kapott arra, hogy birodalma határain a lakosság védelmére kőfalat építhessen. A régi kaukázusi kaput is megújította s vasajtókkal zárta el. A kazárok segélynyújtása úgy látszik, nagyobb pénzösszeg fizetésével volt összekötve, mert Kabád ezt nem tudva fizetni, a bizánci följegyzések szerint 505-ben pénzkölcsönt kért a császártól. Ennek megtagadása lett azlán oka, hogy a két udvar között felbomlott a barátság. Ettől az időtől fogva a kazárok hol a persa, hol a bizánci udvarnak voltak szövetségesei. E szövetségi viszony közül legrészletesebben leírva a Heraklius császárrali maradt reánk. Kr. u. 626-ban, mikor Heraklius északról akarja megtámadni a persákat, szövetezik a kazárokkal, akik Ziebel vezérlete alatt szétrombolják a kaukázusi kaput s hatalmas seregükkel Persiába törnek. Mikor a császár Ziebel 40.000 főnyi hadával találkozott, nagy lakomát rendezett tisztületükre s a lakománál használt drága edényeket, megtoldva királyi palásttal, fülbevalókkal, gyöngyökkel és más

ékszerekkel, Ziebel és vezértársainak ajándékozta. A kazár hadak hazatérte után Ziebelt nemsokára megölték.

631-ről találjuk följegyezve, hogy Heraklius a khánnak igéri feleségül leányát, ha ez újra hatalmasan megsegíti az Arábiából előrontott szaracénok ellen. A császárlány már utban volt, amikor a kazár király meghalt s így a menyasszonyvivő küldöttség visszafordult. A kazárok ezután nemsokára szembekerülnek az Arabokkal, de nem bírnak velük. Ezek még fővárosukat is elfoglalják s úgy látszik, hogy az arab hódítások okozzák a hatalmas türk népszövetség felbomlását.

A kazárság e szerencsétlen háboruk után nyugatra nyomul. A Krim félsziget közelében lakó Batbajan bolgár fejedelmet megrohanják és leigázzák. Batbajan a hatalmas bolgár fejedelemnek, Krumnak volt az egyik fia. Másik fia, népével együtt, elmenekül, átköltözik a Dunán s 680. körül az avarok földjén, mint ezek alattvalója telepedik le. Állítólag az ő utóda lett volna a magyar honfoglaláskori Zalán bolgár fejedelem. Ezek az események szerzik meg a kazároknak új hazájukat, mely a Fekete tenger s a Don és Dnyeper vidékén terült el.

A kazár birodalom így közelebb kerülván a görög császársághoz, a köztük való érintkezés is sűrűbbé válik. A följegyzések sűrűbbek. Mindenik megegyezik abban, hogy a kazár birodalom, melyet ettől fogva neveznek így, fényben és hatalomban az akkori világ legelső közé tartozott. Ismételten látjuk, hogy segédhadakat adnak a császárnak s hogy a császárok a khánokat fioknak nevezik.

Új hazájukba érkezve, a kazárok leigázzák a körülöttük lakó szláv népeket, akikre vadbőrökből álló adót vetnek ki. Nemsokkal ezután a rokon palócokat is

leverik, akik kénytelenek minden ház után egy kétélű kardot fizetni adó fejében.

Béla király névtelen jegyzője említi, hogy a Tisza és a Szamos vidékén is kazárok laktak. A honfoglalás Ménmarótja lett volna a magyarországi kazárok uralkodója. A kazár birodalom keleti határán építik 833-ban Szarkel várát, a Don folyó torkolatvidékén, valószínűleg a magyarok ellen. E vár sokáig dacol mindenféle keletről jövő támadással.

A bizánci udvar süllyedésére vall az, hogy a kazár nemzettel nem merészelt szembe szállni, sőt mindent elkövetett, hogy ezekkel békés barátságban élhessen. Kölcsönös házasságkötés rokonná tette az uralkodócsaládokat s többször volt a kazár khán udvara az üldözött római császárok menedékhelye. Bizáncban kazár szokásokat vettek föl, az udvari ünnepeken a kazár ruha lett a divat s a császári testőrség nemzeti ruhájukban pompázó kazárokból állott. Átel nevű kazár város hatalmas köfallyal volt körülvéve s a khánnak és a gazdagabbaknak házai kőből valának. Ezen kívül még sok agyagból készült épület is volt a városban, a kazár lakosság nagy része azonban csucsos nemezátorban lakott.

685-ről találjuk följegyezve, hogy a kazárok betörnek a kaukázus vidékére, ahol Ibériát, Albániát és Örményországot földulják, a két ország uralkodóját az ütközetben megölik s nagy zsákmánnyal térnek hazájukba.

702-ben Jusztinián, aki Chersonba volt száműzve, az ittlakó görögöktől életét féltve, a kazárok Doros nevű várába menekül. Buzir khán nemcsak szívesen fogadja, hanem testvérét, Theodórát is nőül adja hozzá. Mikor Tibériusz császár erről értesült, nagy ajándékokkal meg-

vesztegetett két főembert, hogy Jusztiniánt akár élve, akár halva, szolgáltatassák a kezéhez. A dolog kitudódott, Jusztinián megöleti a két bérencet s nejét visszaküldve a kazár khánhoz, a bolgár fejedelemhez menekül. Ennek a segítségével szerzi vissza trónját. Azután nejéért küld, akit aztán kisleányával együtt Konstantinápolyba szállítanak. Jusztiniánt győztes vetélytársa fiával együtt megölette. 712-ben ismét a Kaukázusban találjuk a kazár csapatokat, melyek óriási zsákmánnyal térnek haza. E miatt az arabokkal újra háboruba keverednek. 728-ban a khán fia tönkreveri az arabok seregét. A következő évben azonban nagy arab sereg nyomul a kazár földre s visszaadja a kölcsönt. 731-ben Konstantin császár fia és a kazár khán leánya házasságot kötnek. A kazár királylány a keresztségben Iréne nevet nyer. Irénének és Konstantinnak fia született, akit Kazár Leónak neveztek a görögök. Teljes lélekkel gyűlölte a görög vallást.

820-ban a II. Mihály császár elleni lázadásban kazár csapatok is résztvettek. A kazár birodalom a IX. században állott hatalma tetőpontján. Nestor orosz krónikás arról ad hírt, hogy 855-ben a Konstantinápoly ellen vonult Aszkold szláv csapataiban kazárok is voltak.

Cazvini arab író, aki a XIII. században élt, érdekes feljegyzést tett a kazárokról. Voliak fürdők, nagy vásáros helyek s kereskedelmi cikkeiket az egész Volga völgyében széthordozták. Királyuk igen nagy tekintéllyel bírt s ezt mindig a nemzet legelőkelőbbjeiből választják. Címe belek, vagy nagykhán. Megválasztása után székbe állt, kilencszer kelet felé fordítják s az országnagyok és a nép ujjongása között a tabornak körülhordozzák. Négy hónaponként csak egyszer lovagol s ekkor is

seregétől nagy távolságban. Ha valaki meglátja, földre borul s így marad, amíg a király mellette el nem megy. Azokat, akik a csatában megszabadnak, meg szokta öletni, családjaikat pedig elajándékozta. Azt is megemlíti, hogy a királyt, ha 40 évét meghaladta, leteszik, vagy megölik, mivel úgy tartják, hogy elméje ekkor már meggyengül. A főhatalom nem a nagykhánnak, hanem helyettesének van a kezében, mert ez a hadsereg fővezére s az ország kormányzója. Ő szabja meg a meghódított fejedelmek adóját is. A kazár nemzetségeknek külön bírójuk van. Ezek viszálykodásába a nagykhán nem avatkozhatik bele.

A kazárok egyrésze földmivelő volt, a másik része pedig kereskedő. Mint kereskedők a legügyesebbek közé tartoztak. Ezen az úton szerezték nagy vagyonukat. Csodálatos, hogy általuk vert pénzt eddig még nem találunk. Az elgazdagodott nemzet lassankint felhagy régi harcos életével és hatalmas zsoldos sereget tart a muzulmán hitre térített rokonnépekből. A zsoldos had éppen ezekkel szemben volt megbízhatatlan.

Gardezi arab író ezt írja: „A kazárok tartományában szántóföldek és sok kert látható. Ez a föld az életnek sok kényelmét nyújtja, miért is nagy számmal vannak és jó viaszot visznek innen ki.” Ibn Haukal elmondja, hogy a kazárok liszttel, mézzel, viasszal, bársonnyal s vidra és másféle állatok bőrével kereskednek. Kincsláruk jövedelmi forrásai azokból a vámokból és a kereskedők tizedeiből állanak, amelyek a szárazföldi, tengeri és folyami útvonalakra megállapítottak. Masudi pedig arról ír, hogy a kazároknak nagyon sok hajójuk van. Újabb történetírók megállapítása szerint, a kazárok birodalma kulturális színvonalával, virágzó föld-

mívelésével, de különösen kereskedelmével, kiválik a többi török birodalmak közül.

Érdekesek a vallási állapotok. A khagán és az előkelők egyrésze zsidó vallású volt. Zsidó hitre térésükről József kazár királynak Csazdai spanyolországi zsidó miniszterhez írt levele beszél. Ez a levél különben sok érdekes dolgot tartalmaz az ország történetére és egyéb állapotára vonatkozólag is. Voltak a kazárok között keresztények is, ezenkívül mohamedánok igen nagy számban, ám az ősi sámánkodó vallás is élt közöttük. A VII. század végén járnak az első keresztény térítők a kazárok között. A zsidó vallásra térés azonban csak 800 körül történik. Ibn Haukál leírja, hogy a kazárok egyik nagy városában, Szemenderben mecsetek, keresztény templomok és zsinagógák voltak. A vallásokkal karöltve jöttek az írások is. A zsidó vallásu a hébert, a mohamedán az arabot, a kereszténység pedig a görög írást hozza közéjük. Ősi nemzeti írásuk az ujjur török írás volt. Arról is majdnem egykoru feljegyzésünk van, hogy a kazárok között ősmert a 22 betűből álló rum-rus (orosz-cirill) írás. Dacára annak, hogy mind az őtfajta írás meglételéről és használatáról egykoru történeti feljegyzéseink vannak, a kazároktól egyetlen egy írott emlék sem maradt reánk.

A hatalmas kazár birodalom romlását úgylátszik belviszályok indították meg. Ennek a belviszálynak volt a következménye, hogy a törzsszervezetből kiváltak a hosszú időn át hozzájuk tartozó magyarok. Még nagyobbá tette a gyengülést, hogy a magyarokkal együtt a kazárság három törzse, akiket kabaroknak neveztek, szintén elvált s a magyarokhoz csatlakozott. A görög források által említett három kabar nemzeiség helyett

Anonymus hét kun törzset csatlakoztatott a magyarokhoz. Ezeknek még neveit is részletesen felsorolja. A mai Magyarország területén lévő kazárok is, Ménmarót leverése után, a magyarok hatalma alá kerülnek. Mindez már elég volt arra, hogy Kazária nagyhatalmi állását megrendítse. A bomlás megindítója a zsidó vallás elterjedése volt. Mikor Herakleus konstantinápolyi császár az összes birodalomban levő idegeneket és zsidókat erőszakkal megakarta kereszteltetni, a zsidók az egész birodalomból óriási tömegekben menekültek a hatalmas, zsidóvallású kazár király védelme alá, ahol szíves fogadtatásra találtak. E zsidó beáramlás eredménye nem lehetett más, mint a romlás. Az élelmes fajta itt is befurakodott minden vezető állásba s annyira otthon érezte magát, hogy még vallási üldözésekbe is fogott. Így természetesen, hogy az izlamot követők épp úgy békétlenkedtek, mint az ősi sámán hit vallói. Főleg ez okozta a magyarok elvonulását, akik sajnos, itt is nagy vérvesztéseget szenvedtek. Mikor Ural vidéki őshazájukból a Kaukázus mellé húzódnak, nagy tömegük otthon marad az Urálnál. Még a tatárjárás előtt itt megtalálta őket Julián barát. A főt említett második szétváláskor a magyarság három vagy négy törzse visszafordul keletnek s Persiában telepedik le, ahol idővel teljesen nyomuk vesz. A legújabb kutatások szerint Törökország és Persia határán van egy nomádkodó madsar nevű török törzs, mely nagyon régi török dialektust beszél s a török adószedők elől Persiába, a persa adószedők elől Törökországba telepíti át sátorait. A róluk szóló leírás kiemeli, hogy asszonyaik rendkívül szépek, férfiai erős, bátor emberek, akiknek családi élete föltétlenül tiszta. Mindig csak egyneűiek s az asszonyok és

a férfiak egyenlő jogúak. Részletes kikutatásuk még eddig nem történt meg.

A kazár birodalom romlását a meggazdagodással járó elkényelmesedés, az edző hadiélet megszűnése s a drága és megbizhatatlan zsoldos hadsereg csak elősegítette. Pedig éppen ezen időben igazán szükségük lett volna erős és bátor harcosaikra, mert keletről más törökös törzsek nyomása indult meg ellenük, északról pedig már a nemzetté tömörült és hatalomra jutott szlávsággal kellett élel-halál harcot vívniok. Ezt pedig zsoldos sereg sohasem csinálja. Hanyatlásuk kora még eddig homályban van. Okleveles megemlékezés róluk utóljára IV. Ince pápa egyik rendeletében 1253-ban történik.

A kazárok nyelvéről reánk maradt tudósítások egymásnak ellentmondanak. Ennek oka az, hogy a kazár birodalom nem volt egynyelvű ország. Ibn Fadlan azt mondja, hogy a kazárok nyelve különbözik a törökökétől és a persákétől és semmi más népnek a nyelve nem egyezik velük. Ibn Haukál ezt azzal toldja meg, hogy „az *igazi* kazárok nyelve különbözik a türkökétől és persákétől.” Más arab források azt mondják, hogy a bolgárok nyelve olyan, mint a kazároké. Ha ezeket a tudósításokat bonckés alá vesszük, nem érthetjük másképpen, minthogy a kazároknál volt egy olyan használatban levő nyelv, amely nem hasonlított a források írói által említett egyik nyelvhez sem. (Ez valószínű a magyar volt.) Beszélték a bolgár nyelvet, hiszen a bolgárok közül számos törzs volt alárendeltjük. Valószínű, hogy ebben az időben a türk és bolgár nyelv még nem tért annyira el egymástól, hogy kölcsönösen meg ne értették volna egymást. A törzsszövetségben több türk

és szabir törzs is volt. Ez a két nyelv valószínűleg nem különbözött egymástól, csak a törzsnevek miatt kapott külön nevet. Ezenkívül lehettek és voltak idegen fajú népek is hódoltsági viszonyban a kazárokkal s így a birodalom népeinek egyrésze több más különféle nyelvet is beszélt.

A kazárokról láttuk, hogy a szabiروkkal egy népet alkottak. A kazárok mellett és helyett bessenyő és kun fajú népeket láttunk Európába nyomulni. Úgy a kazárok, mint a besenyők és kunok beletartoztak abba a türk birodalomba, amely az avarokat is leverte. Láttuk, hogy ezek a türkök harcolnak a persákkal. Láttuk, hogy ez a hatalmas türk birodalom valamely ok miatt megbomlik s törzsekre szakad. Az elszakadt törzsek aztán egymás után nyomulnak Európa felé. Bizonyos, hogy ezeknek nagyrésze közös nyelvet beszélt, amely talán csak tájszólási eltéréseket mutatott, olyat, mint ma a Turkesztánban és környékén élő török népek, úgynevezett köztörök nyelve. A mai közfelfogás azt tartja, hogy a palócság a kabarok utóda.

A kazárok történetének kikutatását a magyar tudományosság elhanyagolta. Pedig éppen nekünk lett volna elsőrangú érdekünk ennek tisztázása, hiszen hosszú időn keresztül együtt éltünk velük, magyar vértünk igen nagy százaléka kabar maradvány. A magyar történetírásnak ez a mulasztása megbosszúlla magát. Egyik osztrák történetíró hatalmas munkát írt a kazárokról, amelynek végén gyönyörűleg megállapítja, hogy a kazárok zsidók voltak s így a magyarságba is nagy mennyiségű zsidó vér szorult. Hogy ez mennyire tarthatatlan felfogás, mutatja az, hogy a magyarság és a velejött kabar törzsek éppen a zsidó vallás és a zsidó

e'nyomás miatt lázadtak föl s emiatt szakadtak el a törzsszövetségtől.

7. A besenyők.

A besenyő nép nevét még középiskolai történeti könyveinkben is megtaláljuk. Ők voltak az a nép, amely a magyarságot egyre nyugatabbra szorította s ujjabb hazáiban is nyomon követte. Nevük a nyugati forrásokban igen különféle formákban jön elő, melyeknek főbb alakjai pacinák, pecsenyég, bisszényi, magyarul besenyő. E nép részét képezte a már többször említett 'ázsiai nagy turk birodalomnak. A mai megállapítások szerint nyelvük is ugyanaz volt. Nevük a történelemben gyakran előfordul, talán már a Kr. u. II. századtól kezdődőleg. Biztos nyomaink csak a nagy turk birodalom bomlása idejétől kezdődőleg vannak róluk. A szétvált törzsek mozgását úgy látjuk, hogy a besenyőket a velük testvér s valószínűleg egy nyelvű kun nép szorította. A kunoktól űzött besenyők így lettek a magyarság üldözöivé. A bizánci Kommen Anna azt írja, hogy a besenyők és a kománok egy nyelvűek. (XII. századi feljegyzés) Arab források szerint első biztos lakhelyük a Volga és az Ural folyók közé esik. Innen űzik ki a kunok, ők pedig Lebediából űzik ki a magyarokat.

A bolgárokkal szövetkezve bosszúló hadjáratot vezetnek a magyarok ellen azért, mert Levente, Árpád fia, a görög császár szövetségében három izben is megverte a bolgár Simeon khánt. Ez a bosszúló hadjárat bírja aztán rá a magyarokat, hogy etelközi elpusztított hazájukat elhagyva, mai hazánk területére jöjjenek. Biborban született Konstantinus szerint 8 törzsük volt, melyek közül a három legeelőkelőbbet Kangarnak nevezték vilézsége

miatt. A trónöröklés rendje szerint az uralkodót unoka-
öccse követi a trónon. Életmódjuk hasonló a többi
török népekéhez, zsákmányoló hadikalandók. Fegyver-
zetük is azonos, de közelharcban nagy ügyességgel hasz-
nálták a dárdát is. A férfiak és nők öltözete egyenlő
volt. Lakásaik a sátrak mellett nagy, bőrrel bevont, fede-
les szekerekből állottak, melyeket rendszeren körbe állí-
tottak, egymással összekötözték, kívülről pedig árkot
hánytak körülötte. Ezzel biztosították magukat a meg-
lepetésektől. Visszavonulás esetén igazi várként szere-
peltek e táborok.

886-ról azt találjuk följegyezve, hogy a kunok és
a kazarok szövetséget kötnek s így a besenyőket két
tűz közé szorítva, kiűzik hazájukból. 887-ben már Lebé-
diában vannak. Az orosz följegyzések szerint 915-ben tör-
nek be először Oroszországba. Ettől fogva a kunokkal együtt
a XII. század végéig ostorai az orosz birodalomnak s
a körülötte levő országoknak. Csak a tatárjárás töri
meg hatalmukat. A nemzet egy része a magyarokba
olvad. Már a fejedelmek korában a Fertő-tó vidékére
besenyő törzseket telepítenek le határőrökül. Hogy az
ország egyéb részeiben is voltak besenyő telepek, azt
az okleveleken kívül a 300 körüli besenyő helységnév
igazolja. A latin okmányokban szagitáriusoknak (nyilas)
nevezik őket, akiknek megvoltak a maguk kiváltságaik.
E besenyő telepek egyrésze nem önkényes telepedés,
hanem telepítés. Hazánk területén is sok bajt okoznak,
betöréseikkel sokat pusztítanak. Igen sokszor azonban
vereséget szenvednek, amikor is az elfogottakat letelepí-
tik az ország különböző részein. Ez annál könnyebben
ment, mert a besenyők és kunok a háborúba vonulás-
kor családjukat is magukkal vitték szekereikben. Főbb

e'nyomás miatt lázadtak föl s emiatt szakadtak el a törzsszövetségtől.

7. A besenyők.

A besenyő nép nevét még középiskolai történeti könyveinkben is megtaláljuk. Ők voltak az a nép, amely a magyarságot egyre nyugatabbra szorította s ujjabb hazáiban is nyomon követte. Nevük a nyugati forrásokban igen különféle formákban jön elő, melyeknek főbb alakjai pacinák, pecsenyég, bisszényi, magyarul besenyő. E nép részét képezte a már többször említett 'ázsiai nagy turk birodalomnak. A mai megállapítások szerint nyelvük is ugyanaz volt. Nevük a történelemben gyakran előfordul, talán már a Kr. u. II. századtól kezdődőleg. Biztos nyomaink csak a nagy turk birodalom bomlása idejétől kezdődőleg vannak róluk. A szétvált törzsek mozgását úgy látjuk, hogy a besenyőket a velük testvér s valószínűleg egy nyelvű kun nép szorította. A kunoktól űzött besenyők így lettek a magyarság üldözöivé. A bizánci Kommen Anna azt írja, hogy a besenyők és a kománok egy nyelvűek. (XII. századi feljegyzés) Arab források szerint első biztos lakhelyük a Volga és az Ural folyók közé esik. Innen űzik ki a kunok, ők pedig Lebediából űzik ki a magyarokat.

A bolgárokkal szövetkezve bosszúló hadjáratot vezetnek a magyarok ellen azért, mert Levente, Árpád fia, a görög császár szövetségében három izben is megverte a bolgár Simeon khánt. Ez a bosszúló hadjárat bírja aztán rá a magyarokat, hogy etelközi elpusztított hazájukat elhagyva, mai hazánk területére jöjjenek. Biborban született Konstantinus szerint 8 törzsük volt, melyek közül a három legeelőkelőbbet Kangarnak nevezték vilézsége

miatt. A trónöröklés rendje szerint az uralkodót unoka-
öccse követi a trónon. Életmódjuk hasonló a többi
török népekéhez, zsákmányoló hadikalandók. Fegyver-
zetük is azonos, de közelharcban nagy ügyességgel hasz-
nálták a dárdát is. A férfiak és nők öltözete egyenlő
volt. Lakásaik a sátrak mellett nagy, bőrrel bevont, fede-
les szekerekből állottak, melyeket rendszeren körbe állí-
tottak, egymással összekötözték, kívülről pedig árkot
hánytak körülötte. Ezzel biztosították magukat a meg-
lepetésektől. Visszavonulás esetén igazi várként szere-
peltek e táborok.

886-ról azt találjuk följegyezve, hogy a kunok és
a kazarok szövetséget kötnek s így a besenyőket két
tűz közé szorítva, kiűzik hazájukból. 887-ben már Lebé-
diában vannak. Az orosz följegyzések szerint 915-ben tör-
nek be először Oroszországba. Ettől fogva a kunokkal együtt
a XII. század végéig ostorai az orosz birodalomnak s
a körülötte levő országoknak. Csak a tatárjárás töri
meg hatalmukat. A nemzet egy része a magyarokba
olvad. Már a fejedelmek korában a Fertő-tó vidékére
besenyő törzseket telepítenek le határőrökül. Hogy az
ország egyéb részeiben is voltak besenyő telepek, azt
az okleveleken kívül a 300 körüli besenyő helységnév
igazolja. A latin okmányokban szagitáriusoknak (nyilas)
nevezik őket, akiknek megvoltak a maguk kiváltságaik.
E besenyő telepek egyrésze nem önkényes telepedés,
hanem telepítés. Hazánk területén is sok bajt okoznak,
betöréseikkel sokat pusztítanak. Igen sokszor azonban
vereséget szenvednek, amikor is az elfogottakat letelepí-
tik az ország különböző részein. Ez annál könnyebben
ment, mert a besenyők és kunok a háborúba vonulás-
kor családjukat is magukkal vitték szekereikben. Főbb

vonásokban mutatjuk be sorsukat. Az utánuk nyomuló kunok egyrésztük még nyugatabbra nyomták, úgyhogy Magyarország déli határának majdnem egész vonala a besenyők birtoka volt. Salamon király a besenyőkkel szövélkezve, kísérel meg trónja visszafoglalását, amikor is a Száván keresztül törnek be a magyar területre. A kunok elől hátrálva, Moldovát lassan kiűritik, de a Kárpátoktól délre eső terület a Dunáig még századokon át megmaradt Besenyőországnak. A sok háború s az idegen vérbe való heolvasás lassankint meggyöngli őket. Azok, akik nyugatra nem menekültek, vagy Magyarországra nem telepítettek, részben a balkáni horvát és szerb népekbe olvadtak, részben pedig, főleg Moldvában és a Fekete-tenger vidékén, a kunok uralma alá jutottak. Így lesz Moldvából Kunország. A besenyők további sorsa nehezen követhető, mert a reájuk vonatkozó adatok nincsenek összeszedve. Annyi bizonyos, hogy az úgynevezett Havasalföld lakosságának talán a nagyobbik fele besenyő vérű, akik a Balkánról később reájuk nyomult oláhságba olvadtak bele. Számos adatunk van arról, hogy kalandozó és rabló besenyők közt nagy számban voltak már oláhok is. Az oláhoknál ugyanazt a szerepet töltik be, amit az avarok a szlávoknál. A harcokban mestereik voltak s hogy később állammá szerveződhettek, ez is a besenyő hatás következménye. Igen sok besenyő hadifogolyt telepítettek le a bizánciak a Balkán félsziget különböző részein is, ahol ezek szintén rövidesen heolovadtak a többi népekbe.

Taks vezér korában 959-ben, Thonuz-apa egész törzsével betelepedik Magyarországra. Tiszaszöllös tájékán a mai Jászság és Nagyikunság között telepítették le őket. Thonuz-apa Szent István király idejében is élt,

de a kereszténységet nem akarta fölvenni. Emiatt nejevel együtt élve temették el az abádi révnél. Fia, Urkund, kereszténnyé lett.

A 944. esztendőben Igor orosz herceg, Görögország ellen indult seregében sok volt a besenyő, akik a birodalom északi oldalát végig rabolják. 968-ban a besenyők betörték az Orosz földre s még Kievet is ostrom alá vették, amely csak tetemes váltságdíj mellett szabadult meg az elpusztítástól. 970-ben a bizánciak egy besenyő sereget törbeceáltak s megtizedeltek. 971-ben Szvetoszláv orosz herceg csapatait a Dnyeper zuhatagjainál megsemmisítették, Szvetoszlávot árulásért lefejezték s koponyájából aranyozott ivókelyket készítettek. Ez a szokás akkoriban általános divat volt, Kkinától a Alpeseig lakó népek között. 980-ban Vladimir orosz herceg legyőzte a viszálykodó besenyőket. Géza fejedelem alatt ebből a törzsviszályból kifolyólag jön Magyarországra pár besenyő törzs, akiket letelepítenek. 993-ban az orosz és besenyő hadak abban egyeztek meg, hogy párbajjal döntsék el viszályukat, a párvíadalban az orosz maradt a győztes s a besenyők visszavonultak. Az oroszok az alkú ellenére éjjel meglepték őket s közülök sokat megölték. E hitszegést megtorlandó, a besenyők megerősítették hadaikat s az orosz hadsereget úgy megverték, hogy még vezérük Volodimir herceg is csak egy hid alá bujva menekülhetett meg. 997-ben Adalbert prágai püspök a besenyőkhöz megy téríteni. A besenyők megölték. Utána Brunó indult térítésükre, de ő is megöletett. Az új orosz fejedelem, Jaroszláv szövetségben élt a besenyőkkel, mert ezek segítségével tudta megtartani trónját.

Az apró orosz társfejedelmek folytonos harcai

1000-tól 1050-ig tartottak, ezalatt a besenyőket hol egyik, hol másik herceg szövetségében látjuk. Ha csendesebb idők jártak odahaza, rögtön messze idegenbe kalandoztak el. 1026-ban, 32-ben, 34-ben végig rabolják a görög császárság egy pár tartományát. 1049-ben Tirak volt a besenyők fejedelme. Békés ember, aki nem szerette a hadi életet. A hadak vezére Kegen törzsfő éppen ellentéte volt. A harcos tömeg bálványozta.

A kitört testvérharcban Kegen csatát veszített s 20.000-nyi hadával görög földre menekül. A császár szívesen fogadja, földet ad neki a Duna mellett. Innen többször betör a besenyők területére. Turák, ismételten tiltakozó követtséget küld a császári udvarba, de sikertelenül. Emiatt aztán 1050. telén, a bizánci források szerint, 800.000-nyi haddal átkel a Dunán. Ez a szám valószínű túlzás, mert ilyen nagy hadsereget a Kegen-nel egyesült görög seregek nem győzhettek volna meg. Turák egy portyázó csapattal elfogatván 140-ed magával Bizáncba vitelett, ahol megkeresztelkedett, Kegen pedig hazatért, a császár által neki adott földjére. Az elfogott besenyők közül 20.000-nél többet Bulgáriában telepítettek le. Ezeket Konstantin császár Kis-Ázsiában levő seregeinek megerősítésére hadba szólitotta. A helyzetet elégedetlen besenyők, Katarim nevű vezérük ösztökélésére, visszafordultak. El is jutottak a tengerig, ahol megtorpant a hadsereg. Nem tudták hogy keljenek át a tengerszoroson Katarim megszorította lovát s a tengerbe ugratva, oda kiáltotta: „Igy ni, utánam!” És a 15.000-nyi pacinák had keresztül usztatva a tengerszoroson, sertetlenül beza-razott, közben beszédve a hadibért a bizánci tartományokban. Emiatt Kegen tanács-

kozás örve alatt Bizáncba idézik. Ez hadserege élén jelenik meg. A megszeppent udvar menekülni akar a veszedelemtől s három felbért emberével meg akarja öletni Kegent. A gyilkosság nem sikerült, elfogják őket. Nyíltan megvallják, hogy a császár bérencei. Erre a fejedelem fiuk megsebesült atyjukat négykerekű kocsira fektetik s a császárra hivatkozó gyilkosokat a kocsi után költve, erős lovascsapattal a császári palotához vonulnak számonkérve tőle a gyilkos merényletet. A császár mindent tagad.

A császár gyógyítás örve alatt, elkülöníti Kegent fiaitól. A csapatok, mikor látták, hogy sem Kegen, sem fiai nem térnek vissza, rosszat gyanítottak s talpra állítva minden hadat, megverik az ellenük küldött hadsereget s a fővároshoz közelednek. A császár megrémülve, Turákot és a besenyő előkelőséget szabadlábra helyezi s gazdagon megajándékozva, elküldi a besenyők kiengesztelésére. Ugyanakkor hazahívja a keleti légiókat s ezeket titokban megindítja a besenyő tábor ellen. A bizánciak annyira biztosra vették csalárdul elérni akart győzelmüket, hogy százezer számra vittek magukkal szíjjakat és köteleket, hogy legyen mivel megkötözzék a foglyokat. A besenyők Turáktól és társaitól értesülvén e tervekről, felkészültek s az elbizakodott görög csapatokat széjjelverték. A megvert csapat a Drinápoly tájékán levő el-sáncolt táborba vonul, de a besenyők rájuk csapnak s bekerítik őket. Most a császár a meggyógyult Kegent küldi a besenyőkhöz békekövetként, de ezt elfogják s mint hazaárulót, felkoncolják. A császár szövetségeseikül megnyerte a bolgárokat. Turák kémeitől megtudván ezt, két oldalról hirtelen megtámadja a bizánci csapatokat, amelyek csak óriási veszteséggel tudtak Drinápolyba

menekülni. Most hosszú alkudozás kezdődik, melyet 30 esztendőös békekötéssel végeznek.

1072-ig a besenyők történetét az oroszokkal, vagy a keleti császárokkal vívott harcok töltik ki. Ez évben történik, Salamon király idejében, hogy görög biztalásra a Bolgárországban élő besenyők Nándorfehérvárnál átkelve a Száván, végigdulják Magyarország déli részét. Ennek megtorlásául a magyar hercegek ostrom alá veszik Nándorfehérvárt. A görögök a város felmentésére fegyverbe szólítják a besenyőket, akik Kozár nevű vezérük alatt meg is rohanják a magyarokat, de olyan vereséget szenvednek, hogy a vezér alig pár század magával tud elmenekülni. A többi elfogják s Magyarországon letelepítik.

1080. körül egy új nép jelenik meg a Dunánál, mely részint a besenyőkkel szövetkezve, részint magányosan, kezdi pusztítani a birodalmat. Ez a nép a kunok nemzete volt. A besenyőkkel egyesült csapataik még Drinápolyt is fölgyújtják s gazdag prédával megrakodva térnek haza.

A kunok megjelenése újra felforgatja a Duna és a Fekete tenger mellékét. A legyőzött besenyők egy része a Duna jobbpartjára vonul s itt két ellentük küldött bizánci hadsereget semmisítnek meg Celgu vezérlete alatt. Ez sikerein felbuzdulva 80.000-nyi hadat gyűjt s ezzel újabb hadjáratra indul. E nagy sereg vezére Salamon, a trónfosztott magyar király volt. A görög sereg nem merf csatába bocsátkozni. A három részre osztott görög sereg kihasználva egy rettenetes havas vihart, megverte a besenyőket. Celguis halva marad a csatatéren. Salamon páncélos lovascsapata nehéz mozgása miatt a görögök által bekerítettett. Egy elhagyott várba menekültek, élelmük

elfogyván kirohanással keresztülvágták magukat de a zajló Dunához szorítatva, nagy részük elpusztul, Salamon kevesed-magával átmenekült a Dunán. Itt egy berekbe huzódnak, ahonnan Salamon eltűnik s többet nem tud róla a történelem. E győzelemmel Bizánc meggyőngítette ellenfeleit. A császár fölakarva használni a kedvező alkalmat üldözésükre indul. Egy Brian nevű előkelő bizánci férfi tiltakozik a terv ellen. Leszavazták, mire megjegyezte: „Jól van, így legalább megpróbálhatjuk, hogy kinek gyorsabb a lova.” A csata előtt besenyő követség jött a császárhoz. Alkudozásokkal időt akartak nyerni tartalékaik megérkezésére. A követség fogadása alatt jelentik a császárnak, hogy egy óra múlva napfogyatkozás lesz. A ravasz császár azt mondta, a követnek, hogy Isten jele döntsön, hogy kinek van igazán békülési szándéka. Ha még ebben az órában nem mutatkozik égi jel, akkor ő a hibás. A napfogyatkozás bekövetkezett s a besenyők megrémültek. Ekkor a császár elfogatta a követség másfélszáz emberét s erős őrizet alatt Bizáncba indította. Éjjel az elfogott besenyők őreiket leerve, visszamenekültek táborukba. Ezalatt megérkeztek a segítségül hívott besenyő és kun csapatok. A csatában a görög hadsereg megsemmisül. A császárt is elfogják. Dukász Mihálynak vitézsége megmenteni. Tíz napig rejtőzködött egy barlangban s csak aztán tudott hazafelé indulni. Otthon lázasan gyűjt új hadsereget, megkísérli azt is, hogy a besenyőket és a kunokat összevegyeztse, de újra megverik csapatait. Érdekes apróságot jegyeztek fel e csatából. A bizánci hadvezér fia egy besenyő szekér mellett lovagolván el, az ezen ülő besenyő asszony egy vashoroggal lerántotta lováról s

megkötözve foglyul ejtette. A császárnak 40.000-nyi segédhada érkezett. Egy megszökött fogoly besenyő közli honfitársaival a császári hadsereg nagyságát és állását, mire a besenyők gyors támadással szétrobbantják a császári hadakat. E győzelem után szélmennek rablókalandozásra. A császár az ott maradt besenyő sereget meglepi, de ezek összeszedve magukat, a császárt beszorítják egy megerősített városba. A besenyők ostromhoz készültek. A császár összehordatott minden szekeret ami csak a városban volt s a róluk tengelyestül leszedett kerekeket a vár fokára hordatta. Reggel egy erős csapat kitört a várból s színlelt futással maga után csalta a besenyőket a város meredek hegyoldala alá. Alkalmas pillanatban a várfokon lévő kerekeket a hegyoldalra zúdították. A kifejlődött zavarban a görögök oldalba támadják a besenyőket, akik megtizedelve menekülnek. Majd az elesett besenyők ruháiba felöltözteti saját katonáit, akik a visszatérő besenyőket megtévesztve, több portyázó csapato! megsemmisítenek. Ezután diadalmenetben vonul be a fővárosba, amelynek faláig üldözik a besenyő lovasok. A császár fölhasználva a téli hónapokat, felkészült a háboru folytatására. Mivel hírért vette, hogy a besenyők segítségére 40.000 főnyi kun hadsereg közeledik, gazdag ajándékokkal, fényes követséget küld a kunok táborába, kérve, hogy főembereiket tanácskozássra, a megkötendő béke tárgyában. A kunok hadserege egy kis folyó partján foglalt állást szemben a besenyőkkel. A görög intrika bizalmatlanná tette egymás iránt a két szövetségest s ezek nem támadtak. A császár elérte célját, derék hadserege megérkezett. Evvel titokban a kunok és besenyők táborát egészen körülvette s minden

oldalról lámadást indított. Az egymásra gyanakvó kun és besenyő csapatok későn kaptak észbe.

Olyan győzelmet arattak a görögök, amelyet évszázadok óta nem. A krónikák azzal dicsekednek, hogy még hirmondó sem maradt az ellenségből s a férfiak nejeikkel és gyermekeikkel egy halomba összerogyva, egy napon és egy csatába végképp kiirtattak. Hogy ez miként történt, azt ugyanezen feljegyzések mondják el. A besenyő foglyok nagy száma miatt attól tartottak, hogy ezek éjjel kötelékeiktől megszabadulva, legyilkolják a görög-hadsereget. Ezért a császár mind legyilkoltatta a megkötözött foglyokat.

E veszteség nagyon meggyengítette a besenyőket. A következő években egy részüket már a császár zsoldjában találjuk. A Kálmán király által Magyarországon végigkísért keresztes hadakat a Balkán félszigeten a görög császár besenyő hadai szüntelen háborgatták. Még a Konstantinápolyba megérkezett s ennek külvárosába elszállásolt keresztesekből is legyilkoltak 300 embert. Az elfogottak azt mondták, hogy ők a császár zsoldosai s ennek parancsára cselekedtek. 1108-ról jegyezték föl, hogy a gallok és a görögök közötti háború alkalmával egy aprótermetű besenyő elfogta a gallok 10 láb magas óriását s megkötözve vezette a császár elé. A látvány olyan komikus volt, hogy az egész udvar hahotában tört ki.

A görög földön lakó besenyők részt vettek a görög császár minden harcában. Így 1110. után a törökök elleni harcokban maga a szultán is alig menekülhet kezükből, de sátora, kincsei és pohárnoka prédára esik. Comnen János császár 1120. körül

addig intrikált, amíg a besenyő törzseket egymástól elszakította. Ettől fogva törzsenként indultak rablókalandozókra. Az 1120-as évek közepén a besenyők seregét szekértáborukba szorítják. A császár szövetségében harcoló brittanok óriási paizsaikat maguk elé tartva nyomulnak a besenyők szekértáborára ellen. Így a nyilaktól védve, a szekerekig jutnak, amiket aztán felgyujtanak. Az elfogottakat az Adriai tenger mellékére telepítik le, ahol még 100 év múlva is fönntartották nemzetiségüket. 1152. után újra nagy erővel támadnak a birodalomra a besenyők 1154-ben a dalmátokkal szövetkezve harcolnak Bizánc ellen. Ugyanekkor egy másik csapat az Alsó-Dunán átkelve, megveri a görög hadsereget s gazdag zsákmánnyal tér haza. 1157-58-ból találjuk a följegyzést, hogy a császár a persák elleni hadjáratnál besenyő segélyhadakat is használt. 1161-71. között a görög császár István magyar király ellen harcol, hadseregében tetemes besenyő harcos vett részt. Ugyanezeket a besenyő hadakat a törökök elleni harcokban is fölhasználja. 1160. után alig találunk már említést róluk. Ezalatt jutnak hatalomra a kunok s a besenyők nagy részét is hatalmuk alá hajtják.

Árpádházi királyaink közül Aba Samu, Péter, I. Béla, I. Géza, Salamon és II. István alatt szerepelnek a besenyők. Láttuk, hogy nagyon sokan közülük vagy önként jöttek hozzánk s kértek és kaptak szállást, vagy elfogtatván, letelepítettek az ország különböző részeiben, főleg a nyugati határ mentén.

E hazánkba telepítetteknek háboru alkalmával saját főispánjuk és zászlójuk alatt kellett hadbavonulniok s itt mindig a hadsereg könnyű invazíjászaik voltak. Kőte-

lességük volt a hadsereg előtt harcolni. Szokásaikról Bonfini azt írja, hogy zászlóaljakra voltak osztva, nagy szakált és bajuszt s taréjos farkas-sűveget viseltek. Ruháik a persákéra emlékeztető bő köpenyeg, melyet a gazdagabbak selyemből készítették. Kitérő lovaik képezték legnagyobb gyönyörűségüket. A magyarok az Árpádok korában már magukat és lovaikat könnyű pikkelyes vasvérttel védték. Ez az oka, hogy a páncélnélküli besenyőket rongyosoknak nevezték. A besenyők Ispánja nemcsak háboruban, hanem békében is ura volt a népnek. A magyar országnagyok közé számították s a kiválóbb harcosok éppen úgy nyertek kitüntetések és rangot, mint a magyarok. A görög források különösen kiemelik a besenyők ügyességét, a nyilak használatánál. Vállukon erős íj és nyilakkal telt puzdra lógott. Mindenkinek volt dárdája is. Hadjárataik alkalmával ritkán kerültek éhségbe, mert lovaik teje, a magokkal vitt konzervált ételek, esetleg a vezetékllovak leölése, hetekig biztosította élelmüket. A folyó sem volt előttük akadály. Bőrszájaikat tölgyfakéreggel megtöltve, lovaik nyergéhez kötötték s hadi eszközeiket is a nyeregbe rakták. Ezután lovaik farkába kapaszkodva, még a Dunán is könnyűszerrel átusztak. Azt is följegyezték, hogy zsákmányaikat is a lovak hátán szállították át a folyókon. A mai elpuhult nemzedék csodálkozva olvassa, hogy tél idején a gyöngén zajló folyókon is megbetegedés nélkül keltek át a turáni harcos népek. Ezt csak a gyermekkortól fogva következetesen edző neveléssel érheték el.

8. A kunok népe.

Az ázsiai nyugati turk birodalom fölbonlása után keletkezett népmozgalmakkor a besenyők után egy náluknál hatalmasabb s a görög források szerint nemesebb népet látunk Európába nyomulni. Ez a nagy nép a kunok nemzete volt. A görög források komán vagy kumán néven nevezik, a szlávoknál azonban polovc néven szerepelnek. Ugy látszik, hogy a besenyők már a kunok egyik ágát alkották. Polovcnak (magyarul palóc) pedig azokat a kunokat nevezték, akik a besenyők után nyomultak a mai Oroszország területére. A tőlük keletre maradt törzseket, amelyekből csak később s akkor is kis tömegekben jöttek Európába, uz, vagy guz néven jegyezte fel a történelem.

A kun nemzet az, amely legtovább megakadályozta az orosz állam megalakulását és kiterjedését. Az orosz történetírók majdnem átkozódva panaszkodják, hogy az avar, besenyő és kun az a három ördögi fajzat, a mely az oroszokat világtörténeti hivatásuk betöltésében megakadályozta, sőt magát az oroszországot is majdnem megsemmisítette. A cári rubelek guruló milliói árán csak a legujabb korban készített szláv és orosz történetek első ideje valóban nem igen áll egyébből, mint a szlávoknak és a Fekete tenger vidékén megtelepedett turáni népeknek örökös küzdelméből. Dátum szerint állítgatták össze a vivott csatákat s mindenütt igyekeztek kidomborítani az orosz vitézséget és kulturát, más oldalról pedig a kunos törökség alacsonyabbrendűségét. Ha azonban elfogulatlan és világos szemmel olvassuk végig ezeket az orosz történeti munkákat, magukból a benne lévő ellentmondásokból és leírásokból állapít-

hatjuk meg, hogy mindazokat a válogatott kegyetlenségeket és csalárd árulásokat nem a kunok, hanem az oroszok követték el, akik ebben a tekintetben és csakis ebben a tekintetben voltak a világ tanítómesterei.

A kunok nemzetisége még ma sincsen minden kétséget kizárólag megállapítva. A mai tudományos felfogás törökfajú és töröknyelvű népeknek tartja őket. Ezzel szemben erősen tartja magát az a másik felfogás is, hogy magyar nyelvűek voltak. Anélkül, hogy az utolsó szó bizonyosságát vitatnók e kérdésben, csak szeliden rámutatunk arra, hogy Magyarország területén ma is nagy számban élnek kun-besenyő népek maradványai. Tudunk arról, hogy nagy és zárt tömegekben telepítettek le hazánk területén besenyőket, kunokat, akik ma mind tözsgyökeres magyar nyelven beszélnek s ősi nyelvüknek semmi nyomát nem őrizték meg. Azok a tájszólási szavak ugyanis, amiket ma hajlandók ilyeneknek tekinteni, nem egyebek, mint régi elavult szavak, amelyek lassanként kivesztek és kivesznek nyelvünkől. A Dunától végig a Mátra vidéken, hatalmas magyar réteget találunk, amelyet palócnak nevezünk. Palóc betelepítésről pedig éppen úgy nem tud a magyar történelem, mint székely betelepítésről s a palócság csodálatosképpen éppen olyan szép magyar nyelvet beszél, mint a többi magyar. Ha emellé odavesszük azt, hogy a betelepült kunok főemberei a magyar országgyűléseken részt vettek s ezen, okleveles adatok szerint, tolmács nélkül beszéltek, akkor nagyon meggondolandó az, hogy szabad-e pálcát törni a nyelvészkedés cifra eszközeivel összeszerkesztett törökös elmélet mellett. Lehettek, sőt voltak a kunság körében velük sodródott törökök is, de ez, ismerve a

hunok-törökös törzsszövetségből alakult államokat, egyáltalán nem játszik döntő szerepet.

Azt, hogy a kun és a palóc egyazon nép volt, az írott történelemből biztosan megtudjuk állapítani. Az olyan események százait jegyezték fel a különböző népek történetírói, amelyek ugyanazt az eseményt mondják el s míg az orosz és lengyel kulfők ez eseményeknél mindig csak palócot említenek, addig a bizánci, arab, persa, sőt magyar kulfők ugyanezen események szereplőként következetesen és folytonosan kunokat emlegetnek.

A kunok rendkívüli hatalma 300 évnél tovább tart. Ezt annak köszönhetik, hogy Ázsiából mindig kaptak utánpótlást. Hatalmuk tulajdonképpen csak a tatárjárással törik meg. Itt említem meg azt is, hogy a kun név nem egyéb, mint a hun-nak későbbi változata.

A kunok palóc néven legelőször 996 táján tűnnek fel az orosz történelemben. Az orosz föld ura ekkor Vladimir orosz herceg. Ugyanezen források a kun fejedelmet Volodár néven említik. Vladimir országát 12 fia között osztja föl. Ezzel összezúzta a kifejlődőben lévő orosz egységet. A hercegek és utódaik örökös pártviszályban éltek. Volt rá eset, hogy a hercegségek száma 50-re emelkedett. Természetes, hogy az apró országocskákat a kunoknak egy-két törzse is képes volt végigpusztítani. Meg is tették, sokszor nem is önszántukból, hanem a versengő hercegek biztatására vagy szövetségében. A következőkben röviden rámutatunk a fontosabb hadieseményekre.

1055-ben Kiev csak adófizetéssel és hadisarc árán menekül meg az elpusztulástól. Betörésüket 1061-ben

és 1064-ben megismétlik. 1067-ben a három leghatalmasabb orosz részfejedelelem szövetekezett ellenük, de a palócok leverik őket. Ugyanez évben egy másik palóc csapatot megvernek az oroszok. 1070-ben Veszláv herceget segítik meg uralma visszaszerzésére. 1081-ben, mikor a lengyelek Boleszláv királyukat elkergették, orosz hercegek és palóc csapatok szövetsége tör be Lengyelországba, amelynek nagy területét földulja és kirabolja. 1092-ben vészjelek tűntek fel az égen. Nap és hold elsötétült, a föld morajlott, nagy csillaghullás volt és iszonyu szárazság. Mindenki nagy veszedelemtől tartott. Ez be is következett, mert az új palóc khán több oldalról betört az orosz földre s azt végigpusztította. A következő évben megismételték a támadást, mert a moszkvai fejedelem börtönbe vetette a kun követeket. A csatában az orosz csapatokat majdnem teljesen megsemmisítették. A szövetséges három orosz herceg a Sztugna folyóba ugratott. Az egyik belépusztult, a másikat félholtan mentették ki, Szvetopolk pedig alig pár emberével tudott Kievbe menekülni. A palócok körülvették a várat s a fejedelem kénytelen volt minden áron békét kötni. A béke biztosítására Szvetopolk Tugorkán palóc herceg leányát nőül vette. Itt megjegyzik az orosz kutfők, hogy a palóc asszonyok olyan szépek voltak, hogy az orosz hercegek és főemberek, ha csak módját ejthették, palóc nőket vettek feleségül. 1095-ben a palóc és orosz hadak szövetsége tört be a görög területre. 1096-ban két palóc főnököt, Ilárt és Kitánt, akik a békeszerződésről tárgyalnak, oroszva megölik. E gyalázatos tettet a kunok még abban az évben megbosszulták. Had-seregük betört Oroszországba, a városokat megostro-

molva elhamvasztja s a fővárost, Kievet rohammal beveszi és fölégeti.

Nestor, kievi szerzetes, a legrégibb orosz krónika írója, végigélte ezt az eseményt. Irja: hogy a zárda ajtait bevágták, a cellákba rohantak s mindent elvittek, mindent felgyújtottak s a barátok közül néhányat fegyverekkel meg is öltek. Nestort ujabban föltétlen hitelességű krónikásnak állítják. Pedig adatainak legnagyobb része a görög eredeti, sokszor nem is egészen hű átírása, melyet szláv őntudata igen sokszor elfogulttá és megbízhatatlanná tesz. Még a magyar történetírók s magyar vonatkozású kérdésekben is jóideig több hitelt adtak neki, mint a magyar Anonymusnak. Pedig Nestor sem volt kortársa a honfoglaló magyaroknak, mert csak a XII. század elején halt meg. Vele, a csak hallomásból íróval szemben, sokkal megbízhatóbb a magyar Anonymus, mert ő a körülbelül ugyanezen korban s magyar hagyományok és írásbeli följegyzések alapján készült „Gesta Hungarorum“-ból készítette krónikáját. E krónikánk ugyan elveszett, de hitelesen rekonstruálták. Az Oroszországot ért sok veszedelemnek a széttagoltság volt a legfőbb oka. Az orosz hercegek néhány belátta ezt s megkísérelte, békét teremteni. Össze is jöttek, fogadkoztak, esküdöztek, a vége pedig az lett, hogy a legcsunyábban megcsalták és elárulták egymást. Ez a Nestor által hosszasan elbeszélte esemény, egyike a világtörténelem legundorítóbb cselekedeteinek. Testvérgyilkosság, orgyilkosság, megcsonkítás, szemkiszúrás egymást érték.

Az ebből következő végnélküli testvérháborukba a magyarság is beleszólt. Kálmán magyar király Szvetópolk kérésére 8000-nyi lovascsapattal orosz földre

indul. János nádor, pár püspök és országnagy volt kíséretében. Volodár orosz herceg a magyar csapatok elől a jól megerősített Prsemisl várába vonul, melyet a király ostrom alá véttetett. A herceg, kiváló szépségű feleségét küldötte Kálmánhoz béke kérésére, de Kálmán eltaszította magától a beléje kapaszkodott asszonyt, aki erre átkozódva távozott. Ezalatt a szövetséges orosz hercegek csapatai megérkeznek s a közeledő kun hadsereg is harcra kész volt, hogy a magyarokon többszörös megveretésük miatt hosszut állhasson. Űgyesen kieszelt haditervvvel éjjel megtámadták az ostromló magyar hadsereget s mikor ennek egy része harcra kelt s üldözésre indult, a kunok egy része a kettészakított magyar hadsereg közé nyomult. Ugyanekkor minden oldalról általános rohamot intéztek, amelyben a magyar hadsereg szétszóratott, nagyrésze elpusztult s maga a király is csak nehezen menekülhetett. A nádor itt kapott sebeibe bele is halt.

A palóc-orosz barátság nem sokáig tartott s már 1100-ban újra ellenségként állnak szemben egymással. Az összeszövetkezett orosz hercegek megsemmisítenek egy kora tavasszal betörő palóc hadsereget. Évekig tartó harcok után születik meg csak a béke, melyet kölcsönös házasságokkal erősítenek meg. Így sem tart sokáig, mert a sok összeházasodás a palóc törzseket is belevonta a hercegek viszálykodásába, ami a törzskötelékek meglazulását okozta. Következménye lett, hogy a szövetséges orosz hercegek éveken keresztül képesek voltak pusztítva betörni a palócok földjére. Három évtizeden keresztül tart ez az egymás pusztítása. Ebbe a korba esik a magyar királyok ismételt beavatkozása az orosz

eseményekbe, amely azonban nem volt elég erős arra, hogy békét teremtsen. A majdnem évenként megújuló harcokat nem kísérhetjük nyomon.

Az elszenvedett veszteségek úgy látszik, megerősítették újra a palócok törzsszövetségi kötelekeit. 1186-ban az orosz hercegek összeszövetkezve, azzal a tervvel törték be a kunok földjére, hogy végezni fognak velük. A váratlan megrohanás sikerült. Három napig diadalmasan nyomultak elő a hercegek s utjokban mindent elpusztítottak. Negyednapra azonban fölgyűlt már a kun hadak egy része, akik, mikor látták az oroszok pusztításait, nem várva be a távolabbi törzsek derékhadának megérkezését, rávetették magukat az oroszokra s annyira megverték, hogy az orosz krónikás szerint: „A mieink közül nem maradt senki, aki hirt vigyen haza erről a nagy vereségről.” A felbőszült palócok ezután betörték Oroszországba s egész Kievig pusztítottak. És újra kezdődik a kölcsönös rablóhadjáratok évenkénti megismétlődése.

1201-ben a palócok Konstantinápoly ellen is harcoltak. A következő évben Rurikot, a kievi nagyfejedelmet segítik vissza fejedelmi székébe. Az ekkor megostromolt Kievet nem bántották. Román herceg újra elűzi Rurikót, aki a palócokhoz menekül. A palócok erre 1203-ban újra Oroszországba nyomulnak s olyan pusztítást visznek végbe, amilyen: „Oroszországot megtérése óta nem érte.” Beveszik Kievet, lakóseit kardélre hányják, a várost fölperzselik, úgyhogy Rurik csak Kiev romjain foglalhatta el a trónját. A játék megismétlődik. Ekkor elegyedik bele a magyar király is ebbe a háboruba, de az egész magyar hadsereg az oroszok árulása folytán

elpusztul és fogságba kerül. Még pár apró csatározásról tudunk az oroszok és palócok között. 1224. június 16-án aztán megérkezik a mongol hadsereg s e napon a híres *kalkai csatában* a palócokat tönkreverik.

Ezek mellé az orosz forrásokból vett adatok mellé felsorakoztathatnók a kunoknak egész csomó másirányu hadjáratát. A kun nép egyike volt kora leg-híresebb és legszámosabb nemzetének. Nagy számuknak, harci vitézségüknek megfelelő nagyságu volt birodalmuk is. Messze Ázsia belsejétől Magyarország határáig terjedt s nemcsak az Ázsiában, hanem az Európában lakó szomszédaik is folytonosan veszélyben forogtak a kunok fegyvereitől. Oroszországon kivüli Lengyelország, Magyarország és a kelet-római birodalom (görög császárság) szenvedtek sokat betűtéseiktől, melyekből még Németország is kivette a részét.

A kunok neveit már megemlítettük s rámutattunk arra is, hogy az úz nevezet az Ázsiában maradt rész népies neve volt. Ha ma még föltétlen bizonyossággal nem is tudjuk összekötni a kun és hun nemzetet, annyi már is föltétlenül bizonyos, hogy Atilla birodalmának bukása után nemsokára megalakul Turkesztán központtal egy hatalmas birodalom, amelynek lakói hol kun, hol hun névvel vannak nevezve. Történeti hagyományaink, illetve mondáink, egybehangzóan azt mondják, hogy Atilla fia, Csaba, a Netád melletti csata után éppen erre a vidékre vonul vissza s itt magnősülve ő és családja a birodalom vezetőivé lesznek. Nem hagyhatom megemlítés nélkül azt a sokak által hangoztatott felfogást sem, hogy a kunok az ősi földművelő szittyák egyenes leszármazói, akik legutolsó történeti szereplésük

alkalmával már nevükben is erre vallanak. Nevük ugyanis némelyek szerint földművelő pusztai lakót jelent.

A kunok IX. század utáni életéről néhány egykoru szemtanu följegyzését ősmérjük. Legrégibb ezek közül Pethachia zsidó rabbi följegyzése, aki Prágából a föld körülutazására indult s Oroszországon keresztül érkezett a kunok földjére. Ezt írja: „E földön örkiséret nélkül utazni nem lehet. Különben e vidék nem hegyes, hanem művelt sík földből áll. A lakosok sátrak alatt laknak. Tekintetük átható, szemeik szépek, mert semmi sötét nem esznek s olyan mezőkön laknak, amelyek kellemes illatot lehelnek. Szemeik oly élesek, hogy nemcsak észreveszik az egy napi járásra eső tárgyakat, hanem fel is ismerik. Kenyeret nem esznek, hanem rizskását és kölest, tejbe főzve, továbbá vaját és sajtot. A húst darabokra vágván, nyergük alá teszik, azután lovaikat izzadásig megnyargalják s így felmelegítván a húst, jóízűen megeszik. Hajóik nincsenek, hanem tíz lóbőrt kiterítve összevarrnak, körülkötik egy kötéllel, szekeikkel és eszközeikkel belerakodnak, ekkor a kötél végét lovaik farkához kötik s így kelnek át a vizen. Kötő ijjászok, nyilaikkal a madarat röptében lelövik. Esküvel kötelezés náluk így megy véghez: „Megszurja törrel ujját s vérének annak adja kiszívni, akinek kötelezi magát, úgy gondolván, hogy így némileg vérének és húsát annak testébe vezeti. Van még más módja is az eskünek. Egy emberalakú rézedényt megtöltenek tejjel, melyből a kísértő és utas együtt isznak. Az így esküdött hitet soha meg nem szegik. Királyuk nincsen, hanem fejedelmek s nemes családok.”

Következő szemtanuink Plán-Carpin, Ascellvin és

Rubriquis Vilmos szerzetesek. Első kettőt 1245-ben IV. Ince pápa, utóbbit IX. Lajos francia király 1254-ben küldötték követként a mongol khán udvarába.

Ascellvin ezeket jegyezte föl: „Mentünk a kunok földjén keresztül, mely egészen síkság s négy nagy folyó-vize van. Az első a Néper... másodiknak neve Don... harmadik Volga... negyedik Jaec. Kománia igen nagy és hosszú föld, melynek népeit t. i. a kunokat, a tatárok megölték. Némelyek azonban azok elől elfutottak, mások pedig fogságukba estek. Hanem az elfutottak legnagyobb része hozzájuk ismét visszatért... Komániában holt embereknek koponyáit és csontjait találtuk, amelyek mint a domb a földön, heverték.”

Rubriquis a következőket jegyezte föl: „Vannak pedig magas hegyfokok a tenger felett Kersontól a Don torkolatáig. S 30 erősség Kerson és Sondaja között... E hegység után észak felé síkságon egy igen szép erdő fekszik, telve forrásokkal és patakokkal. Ez erdőn túl van egy igen nagy síkság, mely ötnapi járásnyira terjed, e tartomány véghatáráig észak felé, melyet körülvesz egy tenger kelet és nyugatról, úgyhogy egy nagy árok van egyik tengertől a másikig. E síkságon szoktak vala lenni a kunok, mielőtt eljöttek volna a tatárok s kényszerítették a fentebbi városokat és erősített helyeket, hogy nekik adót fizessenek. Gazaria tartományból kijöván, délről egy tenger (a Fekete) s északról kietlen pusztaság volt, melynek szélessége némely helyen 20 napi járóföld, melyben erdők, hegy, kő nincsen, hanem igen jó fű. Ebben szoktak legeltetni a kománok, ... (kik capchátoknak mondatnak, a teutonok által pedig valónoknak.) Tart pedig e föld hosszúsága a Dunától a

Donig, hol Ázsia és Európa határa van, két hónapi utazás mellett gyors lovaglással, amint lovagolnak a tatárok. Ezt egészen a capchát-kománok lakják, sőt túl is a Dontól Etíliaig, (Volga), északra pedig van Russia, Mentünk... kelet felé, nem látva egyebet, mint eget és földet s némelykor jobbról a tengert, mely Tana tengerének nevezetik és a kománok temetkezőhelyeit, melyek hozzánk két mértföldnyire meglátszottak aszerint, amint azoknak ősei együtt temetkezni szoktak. Jártunk hát nagy fáradsággal szállásról szállásra... végre jöttem a Don nagy folyójához, mely elválasztja Európát Ázsiától... (Ezen átkelvén) jártunk három nap, nem találva egy népet is, negyedik napon emberekre találván... elértünk Sartach szállására... Ezen Donon tuli tartomány igen szép, vannak folyói és erdei északra... (Az erdőkben) kétféle emberek laknak... Ezeken túl van Etília, mely nagyobb folyó, mint valaha láttam... Nekünk dél felől igen nagy hegyek voltak... Ezek után a tengernél vagy Etília tavánál vannak némely szaracénok... Ezután van a Vaskapu, melyet Nagy Sándor csinált a barbár népeknek Persisből kizárása végett. S e két folyó közt azon földeken, melyeken átjöttünk, laktak a kománok, mielőtt azokat a tatárok elfoglalták volna."

Ezen utazók által említett városok romjai még pár századdal ezelőtt meg voltak. Ma már azonban nyomuk sem igen van. Látjuk azt is, hogy a kunok nomád életet éltek s hogy törzsekre szakadtak, melyek mindegyike saját főnöke hatalma alatt állt. Éppen a központi hatalom hiánya volt az, amely ezt a népet elpusztította. Az egyes törzsek tetszésük szerint köztük öltöztek, harcoltak s kerestek messze vagy távol jobb megélhetést.

Láttuk, hogy egész törzsek idegen zsoldba állottak s így néha még egymással szemben is harcoltak, ellenségeskedtek. A vándorlóbb kedvűek elhagyták ősi hazájukat, de nagy tömegük otthon maradt. Ami egyesítette őket, az a nyelv, a közös származás hagyománya, a közös veszély és az ősi vallás volt. Főleg utóbbinak elhagyása s a különféle vallásokra való áttérés szakította szerte közöttük a vérségi összetartozás érzetét. Fő jellemvonásuk a vitézség és a harciasság. Földjük természeti viszonyai kényszerítették őket a nomád életre s temérdek nyájaikkal legelőről legelőre jártak. Megélhetésüket főleg ezekből nyerték, de mindig erős pótlást szereztek hozzá a hadi zsákmányokból. Lakásuk a sátor. Főzéshez fahíjján tűzeget s mindenféle éghető holmit használtak. Italuk a lótejből készült kumisz volt. Hajuk nagy részét lenyirták, sőt borotválták. Csak bajuszt hagytak, szakállukat is leborotválták. Jellegzetes volt rájuk a kun süvegnek nevezett nemezsapka. Vallásukról a reánk maradt gyér feljegyzések alapján csak annyit állapíthatunk meg, hogy a turáni népek sámánkodó hitét követték. Görög források azt írják, hogy tisztelték a levegőt, vagy eget, aztán a vizet s a földnek himnuszokat énekeltek. Nemzeti cimertük a nap, hold, csillag és az oroszlán voltak. Vérszerződésük bizánci forrásban följegyezve is megmaradt, 1239-ből.

Pár szót még a kunok nyelvéről. Két irott emlék áll rendelkezésünkre. Az egyik az úgynevezett kun Miatyánk, a másik pedig a velencei könyvtárban lévő Petrarca féle kun szótár. Utóbbit egy velencei kereskedő készítette volna, aki Krimmel kereskedelmi összeköttetésben állott. A másodikat a kunszentmiklósi városi levéltárban talál-

ták. Mind a kettő törökös tatár nyelvű. A tudósok egy része azt hiszi, hogy ezek tényleg tatár nyelvű följegyzések s a Miatyánk a török hódoltság idejében készülhetett. Más oldalról azonban azt vitatják, hogy ezek valóban kun nyelvű emlékek s így feltétlen bizonyítékai a kunok török voltának. Utóbbi nézetet különösen gróf Kun Géza tudományos fejtegetései erősítették meg. Hogy a kunok nem voltak török nyelvűek, azt több forrásból kivehetjük. Konstantin azt mondja, hogy a kabarok nyelve a magyarokétól csak szójárásilag különbözött. A kabarok nyelvéről Németh Gyula megállapítja, hogy közel rokon a szabirok nyelvével. Ugyancsak a szabir és besenyő nyelvek összefüggését is bizonyítja. A besenyő és kun nyelv szintén csak tájszólásilag különbözött egymástól. Ezt határozottan írja Comnen Anna. Történeti följegyzésünk van arról, hogy a mongol khán IV. Béla magyar királyhoz egy levelet intézett, melyben a szökevény kunok kiadását követelte. Ezt a levelet sem a magyarok, sem a kunok közül senki meg nem értette, már pedig, ha a kunok mongol vagy türk nyelvűek lettek volna, bizonyára megértik. Julián Domokosrendű magyar szerzetes jelentésében megkülönbözteti a kun és a magyar nyelvet. De ugyanakkor azt is megemlíti, hogy a tatárok nyelve egészen más. Ha a kun és a tatár egynyelvű lett volna, bizonyára azt is megemlíti, Hogy esetleg nagyobb tájszólási eltérés lehetett a magyar és kun nyelv között, az valószínű. Hiszen egy görög ember ma is nehezen értene meg a pesti. Az is fontos, hogy a kun telepek tájszólásainak megvizsgálása nem vall török tatáros származásra. Már pedig, ha olyan nagy tömegekben települtek meg a kunokat, akkor

lehetetlen, hogy nyelvükből valami fenn ne maradt volna. Moldva hajdanában Kunország nevét viselte. Azt, hogy ott kun töredékek ne maradtak volna, eltagadni nem lehet és akárcsak Magyarországon, a régi kun telepeken ma csak magyarul beszélnek. Moldvában is ott vannak végig a moldvai csángó telepek, amelyek szintén tiszta magyar nyelvűek. Ezekre ugyan legujabban azt szokták mondani, hogy székely kivándorlók maradvékai. Ezt azonban sem ruházkodásuk, sem szokásaik, sem pedig nyelvük nem igazolja.

A kunok bevándorlásával hazánkban is véget ér a keletről jövő rokonvéreink betelepődése. A mongol pusztítás után megkezdődik a nyugatról való bevándorlás, amely aztán teljessé teszi a kereszténységgel megkezdődött nyugati hatást. Amíg keletről pogány rokonnépeink egyes rajai vándoroltak be, a magyarok között sem szilárdult meg teljes lelkiiséggel a kereszténység. Hiszen ezek a bejött népek olyanféle vallásuk voltak, mint a honfoglaló magyarok.

A XIII. század Kunországa a mai Besszarábiát, Moldvát, Havasalföldet, és Kis-Oláhországot foglalta magában. Ezek a területek legtöbbször a magyar király hűbéresei voltak. A mongol hódoltság idején tolnak fel a Balkánról a tatárok által megtizedelt s a Magyarországra való beköltözés által meggyérült lakosságu Kunországba az oláhok. Ekkor kezdődik meg az eloláhosítás, úgyhogy pár száz év múlva az oláhság elnyeli a kunokat s csak bizonyos szokásokban marad fenn hatásuk. Az eloláhosítás főeszköze a térítés volt, ahol a római katolikus térítőkkal szemben a görögkatolikusok sokkal mozgékonyabbaknak mutatkoztak. Volt egy idő-

pont, amikor a kunországi kunok, legalább külsőlegesen a római egyház hívei voltak. IV. Béla trónörökös korában az esztergomi érsekkel és nagy kísérettel már megfordul Kunországban és Borc kun fejedelem 15.000 alattvalójával már ekkor megkeresztelkedik. Kun püspökséget is állítanak, amelynek székhelye az elpusztult Milkó város volt. A pápai levéltárból tudjuk, hogy a kun püspököknek mennyi bajuk volt az oláhok görög hitű püspökeivel, akik a kunokon kívül a magyarokat és a szászokat is megakarták nyerni a keleti egyház részére. Teodorik püspök 1234-ben értesíti a pápát, hogy: Ugy a magyarok, mint a szászok és más igazhívők, akik a görög hitre átmentek és megtelepednek, az oláhokkal egy néppé olvadnak s a szentségeket a görög püspököktől és papoktól veszik föl. A pápa felhívja Béla királyt, hogy kényszerítse a kun püspökségben élő oláhokat, hogy a római katolikus püspök főnnhatóságát ismerjék el. Hogy magyarok tömegesen vándoroltak ki Kunországba, arra nézve felvilágosítást ad már II. Endre királyunk egy szigorú rendelete, amelyben megtiltja és lehetetlenné teszi a magyaroknak Kunországban való tömeges letelepedését.

A mongol dúlás után a Kunországba kivándorolt magyarság, sőt szász lakosság nagyrésztben újra visszahúzódott Erdélybe. A vezetők nélkül ottmaradt s hitében még ingatag kunságot nem volt nehéz dolog az orthodox hitre téríteni. Az tagadhatatlan, hogy a XIV. században a régi Kunországban, főleg Moldvában és Havasalföldön, a római egyház újra megerősödött. Ezek a katolikusok azonban főleg az ottrekedt magyarok és elmagyarosodott kunok, az úgynevezett csángók sorai-

ból kerültek ki. Hogy ez a kereszténység milyen gyöngelábon állott, arra egykoru írásos bizonyítékunk van, 1646 ból. Ez évben Bandim volt a moldvai római katolikus püspök. Ilyen minőségben bejárta egyházmegyéje területét és erről jelentését latin nyelven megírva elküldi a pápához. Ennek az érdekes jelentésnek az oláhok babonáságairól írt része határozottan a kunok pogány vallásának a maradványa, illetve ennek majdnem teljes mértékben való meglétét igazolja. Nyelvileg és felekezésképpen asszimilálta az oláhság a kunokat, de ősi hitében még ekkor is változatlanul megmaradt. Hiszen a mai nap élő oláh egyházi szertartásokban is százszámra élnek a kunok őspogány szokásai. Érdekességénél fogva magyar fordításban közlöm ebből a jelentésből a bűbájoskodásról szóló fejezet egy kis részét:

„Amilyen becsben vannak Itáliában a kiváló doktorok és szentéletű emberek, majdnem olyan becsben állnak a moldvaiak előtt a bűbájos férfiak és nők. A bűbájoskodás és rontás mesterségét gyakorolni és tanulni mindenkinek szabad és mindenkire nézve tisztességhozó. Amit a régiség meseként beszél, a régi vátesekről, ezen a vidéken mindennapi gyakorlat. Mert amiképpen a bűbájosok a jövődőt elő akarják varázsolni, a helyszínen egy bizonyos területet elfoglalva, mormolással, fejük rángatásával, szemük forgatásával, szájuk félregörbítésével, homlokuknak és arcuknak összeráncolásával, képüknek eltorzításával, kezeik hadonázásával és lábaik rugdalózásával, egész testüknek rángatózásával egy kis ideig lábukon állnak, azután a földre vetik magukat, kiterjesztett kezekkel és lábakkal, inkább holthoz hasonlítva, egy óráig, de nem ritkán három vagy négy óráig, mint

valami holtak fektűsznek. Azután magukhoz térve, a nézők elé rettenetes látvány tárul, mert kezdetben remegő tagokkal, lassanként fölegyenésednek, azután mintegy az alvilági furiáktól is gyötörve, minden testrészük és a testrészek izma a helyéből ki van fordulva annyira, hogy azt hinné az ember, hogy egyetlen csontocskájuk és csuklójuk nincs a maga helyén. Végre, mint az álomból ébredők, álmaikat, mint jóslatot közlik. Ha valaki betegségbe esik, vagy valami dolgát elveszíti, a bűbájos-hoz fordul. Ha valaki azt tapasztalja, hogy barátjának vagy jóakarójának a szive elfordult tőle, az elfordult szívet bűbájolással igyekezik kiengesztelni. Ha pedig valaki őt bántotta meg, ez ellen a legjobb szernek gondolja a rontássali megtorlást. A bűbájosoknak, a rontóknak, javasoknak és varázslóknak ezekben és hasonlóknak megnyilatkozó különböző ténykedései alig férnének bele egy kötetbe.“

Ez a XVII. század közepének a tükre. Az oláhság között máig is élő ezernyi babona és babonás szokás oly nagy tömegű, hogy ha ezeket a néprajzos szemével vizsgáljuk, csak felerészben mondhatjuk őket kereszt-ténynek, másik felükben pedig pogány sámánkodóknak. Nem gáncs ez a megállapítás, hiszen kereszténység, mohamedánizmus, budhizmus, mind tele vannak reánk maradt régi babonás szokásokkal.

Néhány szót kell szólnunk még a Kuthen király alatt Magyarországra betelepedett kunokról. E betelepedés előtt és után is történtek kisebb kun betelepedések, de ez a nagy betelepedés 40.000 családot hozott Magyarországra. A Duna, Tisza, Körös, Maros és Temes folyók közén és mellékein telepítette le Béla, aki, amint

mindnyájan tudjuk tanulmányainkból, a mongol támadás ellen is segítségül akarta őket felhasználni. Magyarországon ekkor már a letelepedés befejeződött. A betelepített kunság nehezen tudott ebbe az új rendbe beletörődni. Az, hogy fölvtették a keresztény vallást, nomád és pogány szokásaikban, erkölcsaikben és életmódjukban egyáltalában nem változtatta meg őket, hiszen egy ilyen változásra évszázadok szükségesek. Természetes tehát, hogy a kunok és a magyarok között hamarosan kitörtek a surlódások, aminek a vége az lett, hogy Kutem királyt családjával együtt meggyilkolták és éppen a tatárjárás kezdetén. Az emiatt elkeseredett kunság fölkerelkedett s végig pusztítva az országot, levonult a Balkán-félszigetre.

A tatár dúlás után Béla újra visszatelepítette őket. Tudta azt, hogy a kunok csak akkor lehetnek a nemzet boldogulását elősegítő polgárok, ha azok a magyarsághoz simulnak. Ennek első feltételéül a kereszténység felvételét hitte. Ki is kötötte ezt s részben meg is keresztelkedtek a kunok, de még másfél század múlva is kénytelenek a pápák fenyegető bullákat adni ki arra, hogy keresztelkedjenek meg. A kunokból lettek ettől fogva a magyar nemzet derék serege, melyet királyaink győztes hadjárataikban állandóan használtak. A kunok, látszólagos kereszténységük dacára ezekben a hadjáratokban az útjukba került templomokat és zárdákat éppen úgy elpusztították, mint pogány korokban s az elfogottakat éppen úgy hazahozták szolgálknak, vagy szolgálóknak, mint azelőtt. A kereszténység megszilárdulása és elterjedése elé erős gátat vetett az, hogy a megkeresztelkedett kunoktól a nyakukra küldött papok irgalom nélkül be-

hajtották a papi tizedet. Ebben a tekintetben pedig a kun se volt rosszabb a magyarnál, ő se szeretett adót fizetni.

Érdekes panasz aktái vannak a vatikáni pápai könyvtárban 1270-ből. Ottokár cseh király panaszolja, hogy a kunok az ellene való hadjáratban fogjul ejtett keresztény ifjakat arra kényszerítik, hogy az ő életmódjukat és vallási szertartásukat kövessék. Felpanaszolja azt is, hogy István magyar király hadüzenet nélkül tört be a pogány kunokkal a keresztény Ausztriába s itt megszámlálhatatlan keresztény vért ontatott. A pogányok elpusztították az egyházakat, megölték a papokat, elrabolták a szent edényeket, a foglyokat pedig örökös szolgaságba hurcolták. Ottokár úr ezt jelenti ugyan a pápának, de arról elfelejtkezett, hogy 1271-ben, mikor a király hadaival más helyen volt elfoglalva, ő éppen olyan hadüzenet nélkül tört be a Kisalföldre, s híres keresztény cseh katonái, mikor Nyitrát megrohanták, a székesegyházba menekült keresztény lakosságot irgalom nélkül kardélre hányták s vak dühükben még a bölcsőbeni gyermekeket is lábuknál fogva az egyház kőoszlopaihoz verdesték. A pápa kereszteshaddal fenyegette a kunokat s ilyen indítására szólította fel a magyar püspököket, de eredmény nélkül. Végre 1279-ben pápai követ érkezik Budára László királyhoz. Hosszas tanácskozás után megállapodás jön létre a kun főemberekkel, akik megígérik, hogy elhagyva régi hitüket, átlérnek a katolikus vallásra s mindnyájan elfogadják a kereszttség szentségét. Ugyanekkor megígérik, hogy földhöz erősített házakban fognak lakni, többé keresztény vért nem ontanak s hogy magyar fogjaikat elbocsájtják, de a külföldieket nem. Ezzel szemben kikötötték, hogy hajukat

és szakállukat továbbra is borotválni fogják. Azon föltétel alatt, hogy a kun előkelők ezután a magyar előkelőkkel egyenlők lesznek, beleegyeztek abba is, hogy a kunok főbirája ezután az ország nádora legyen. A hét kun törzs feje komolyan akarhatta a fent elmondottakat, de a nép maga nem volt olyan könnyen hajlítható. Az elégedetlenek ezért Oldamur moldvai kun fejedelemhez pártoltak. A lázadást és támadást leverték a magyarok s a lázadó kunokat szolgaságba vetették.

Béla király fia, László, kun leányt vett feleségül s mindenben a kunoknak kedvezett. Emiatt idehaza a már ekkor elhatalmasodott magyar főurakkal és főpapsággal állandóan ellenségeskedésben állott s a pápa már egyházi átokkal akarta sújtani a „pogánykodó” királyt, mikor László megígéri, hogy szakít a kun barátsággal. Alig tette meg ezt az ígéretet, főurak és főpapok újra a királyi hatalom megsemmisítésére egyesültek, mire László újra visszapártolt a kunokhoz. Ez a visszapártolás veszélyeztette országunk magyar jellegét. A kun nép ekkor már az ország katonaságának nagyobbik felét alkotta. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a bátrabb és harciasabb felét. Területileg az ország egyharmadát lakták s ha Kun László nem ingadozik s kitart a kunok mellett, úgy ma Magyarország helyén Kunország van. A kunokhoz való visszapártolása a kun felülkerekedés veszedelmének megújulását jelentette. Éppen ebben leli magyarázatát, hogy Amadé nádor a királyt meggyilkoltatta. A király halálával megtörik a kunok hatalma. Elveszítik politikai szerepüket s csak mint katonák jönnek ezután számításba. Az örökös háborúságok miatt számuk megfogyatkozott, hatalmuk elapadt.

Kereszténységre térítésük sem megy. A XIV. században a pápák legalább egy tucatszor sürgetik a magyar királyokat és egyházfőket a kunok megtérítésére. Csak a XV. században következik be az az állapot, hogy a kunság kezd beletörődni a keresztény mivoltba. Mikor Mátyás idejében még egy kun betelepedés történik, ezzel újra megerősödik a pogány réteg, amely csak névlegesen volt keresztény. Ennek a névleges kereszténységre való áttérésnek abban leljük hathatós támasztékát, hogy a pápák a kunok által annyiszor felpanaszolt papi tized szedését a legszigorúbban megtiltották.

Ilyen félpogány, félkeresztény állapotban találja a kunokat a reformáció. Sajátságos, de talán éppen ebből megérthető az a jelenség, hogy pár esztendő alatt az egész kunság áttér a református vallásra. Nagyban előmozdította ezt Fráter György rendelete, amely megtiltotta a kunoknak, hogy a gabonát a dunántúlra vigyék. Emiatt panaszkodnak is, hogy ők éhen vesznek e tilalom miatt. Az egyházi tized eltörlését az alsó papság mindenképpen kijátszotta s egymással civódott az a két szerzetes rend, amelyből papjaik kikerültek. Nem csoda tehát, ha a reformáció karjaiba menekültek.

Nemsokára azután bekövetkezett a török hódoltság, mely főleg a kunok földjét foglalta el. A 200 évig tartó török és kuruc harcok alatt a kunság teljesen összeolvad a magyarsággal. A XIII. században még pogány kunság majdnem egy félezreddel rövidebb idő alatt jut el odáig, ahova a magyarság érkezett. Ebben leli magyarázatát az, hogy a kunok ma is konzervatívabbak, mint a körülöttük élő magyarság és hogy örökös ellenzékiek.

Igy lett vége a kun nemzetnek. A Fekete-tenger

északi részén maradtak beleolvadtak a tatárságba és oroszországba, a moldvai és aldunai részek lakói az oláh-ságba s hazánkba telepedettek a magyarságba. A néprajzi tudományban megkülönböztetnek egy úgynevezett „ukrán művelődési kört,” amelyről megállapítják, hogy dacára annak, hogy különféle fajú és nyelvű népek tartoznak ebbe a művelődési körbe, ezek a népek szokásaikban, képességeikben, népművészetükben és folklorójukban egymással a legközelebbi rokonságot mutatják. Ez a művelődési kör az elnevezését idegen és ellenséges érzületű forrásból kapta. Mert mindezen vidékek lakói tisztán annak a törökös népnek vérbeli leszármazói, amelyek az elmúlt évezredekben ezeken a vidékeken éltek. Innen magyarázható népies díszítéseik egyezése, arcban és természetben való hasonlóságuk, sőt gondolkozásukban való rokonságuk is. Az annyi turáni vért fölszívott kisorozságnak (ukrán) külsejében a magyarhoz való hasonlósága s muzsikájának a magyarral való édestestvér volta is innen származik. (Az egyetlen szláv nép, amelynek önálló muzsikája van az: ukrán). Az oláh-ság ruházata tisztán hun-bolgár viselet, daluk pedig a kunok dala. Ott él vérünk ezekben a népekben s nem túlzás, mikor azt mondjuk, hogy minden nemesebb vonás, ami bennük megnyilatkozik a mi vérünk hatása. S ezt a nemes vért meg lehetett volna menteni, ha a magyarság expanzív hatását meg nem semmisíti a kereszténységgel jött rohamos nemzetellenes irányzat, vagy ha a magyarság olyan módon egyesül a kunokkal, ahogy talán Kun László király álmodta. Sokan ez utóbbi gondolatra azt mondják, hogy akkor és ennek magyarságunk és nyelvünk lett volna az ára. Erre vo-

natkozólag azt hiszem, hogy nyugodtan mondhatom azt, hogy a kunság nyelvi kérdésének aktái még nincsenek végérvényesen lezárva. Mindenesetre, ha így történik, ma volna itt egy hatalmas birodalom, mely a Kaspi-tengertől az Adriáig terjedve, százmilliós lakosságával a szláv helyett turáni erkölcsökkel diktálna a világnak.

* * *

Azok közül a turáni fajú törökös népekből, amelyek közvetlenül is beleszólottak Európa történetébe a Kr. utáni első ezredév második felében a bolgárokat kellene még e kötetünkben, mint szervesen összefüggő népet tárgyalnunk. Esett is róluk sok szó e könyvünkben. Ám itt most nem tárgyalom őket, mert egyfelől ők a nyelvet cserélt turánok közé tartoznak, másfelől pedig kissé többecskét akarok róluk elmondani, hiszen a Dunáig jutott turáni népek közül olyan maradandó államot, amely ezer év viharát is képes volt kiállani, a magyarokon kívül egyedül a bolgárok alkottak. Ezen kívül arra is figyelemmel voltam, hogy több történetíró felfogása szerint, a bolgár nép volt a magyarság iker-testvére. Erre támasztékot ad a görög forrásban fennmaradt monda, amely ikertestvére a mi hun-magyar mondánknak. A Prokopiusz görög történetíró által fenntartott mondával akarom jelen kötetünket lezárni.

Az onugurok hatalmas nemzetének volt egy nagy-hírű királya, akinek két fia volt. Az egyiket Utrigurnak, a másikat Kutrigurnak hívták. Ott laktak a Kaukázus hegység lába tájékán a Meotisz tó keleti partján. Atyjuk halála után megosztottak népeiken, de testvéri egyet-

értésben uralkodtak felettük. Történt egyszer, hogy nagy vadászatot tartottak s azon egy gyönyörű szarvas került eléjük. Napokon át üldözik. A szarvas egészen a Meotisz partjáig csalogatta őket. Mikor ide érkezett, hatalmas ugrással belévetette magát a tengerbe. A hunugorok népe azt hitte addig, hogy a tavon nem lehet átmenni. De most, hogy a szarvas úszni kezdett rajta, utána eredtek s végig üldözték a tengerben is. A szarvas gyorsabb volt, kiugrott a partra s egyszerre eltűnt előlük. Az ifjak visszafordultak hazájukba. Mikor itt megtudták az emberek, hogy a tavon át lehet usztatni, mind fölkerelkedtek s átkelve, leverték az ottan lakó góth fajtájú népeket. Azután kipihenve magukat, bejárták az új országot. Kutrigurnak nagyon megtetszett az új föld s elhatározta, hogy népével ott marad lakni. Így is történt. Ott maradtak s szép új hazát teremtetek maguknak. A kisebbik fiú Utrigur pedig visszament a Meotisz keleti partjára az ősi hazába s népével ottmaradt. Ettől fogva lett az Onugorok népéből kettő, akiket királyaik után neveztek azután Kutrigur és Utrigur népnek. A nagyobbik fiú népéből lettek később a bolgárok, a kisebbikéből pedig a magyarok. Utódaik még ma is élnek, csak az a baj, hogy elfelejtették egymást.

Prokopiusz a VI. század közepén írt, tehát még abban az időben, amikor a magyarság legalább a mai nevén nem szerepelt a történelem színpadán. A monda magyar változata későbbi keletű s a Nimród-féle bibliai belémagyarázás már tisztán középkori keresztény hatás. Az onugur népből lett kétféle nemzet egyikének a neve nálunk természetesen magyar lett. A másik népet a bizánci forrás a bolgárnak mondja. Ez

sem okozhat semmiféle nehézséget, hiszen közfelfogás szerint a bolgárok hunok, hun utódok voltak. A monda meglétele már elég bizonyított volna arra, hogy a régenmúlt időkben a bolgár és magyar népnek egymáshoz sok köze volt.

TARTALOMJEGYZÉK:

Előszó	3
Atilla fiai	5
Az avarok története	22
A türkök történeti vázlata	65
Az ujgur törökség történeti vázlata és kultúrája .	79
A szabirok népe	105
A kazárok népe	109
A besenyők	122
A kunok népe	134

Este libro se terminó de imprimir en el mes
de julio de 1976, en Fehér Offset,
España 639, Castelar, Buenos Aires.
República Argentina

